T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

ORTA DOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

ORTA DOĞU SİYASİ TARİHİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

RUSYA'NIN SURİYE KRİZİNE MÜDAHALESİ: ARAP AYAKLANMALARI VE RUS DIŞ POLİTİKASI

Yüksek Lisans Tezi

EMRE AMİR

İstanbul, 2021

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

ORTA DOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

ORTA DOĞU SİYASİ TARİHİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

RUSYA'NIN SURİYE KRİZİNE MÜDAHALESİ: ARAP AYAKLANMALARI VE RUS DIŞ POLİTİKASI

Yüksek Lisans Tezi

EMRE AMİR

Danışman: Doç. Dr. Hakan MEHMETCİK

İstanbul, 2021

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı: Emre Amir

Anabilim Dalı: Orta Doğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkileri

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Hakan Mehmetcik

Tez Türü ve Tarihi: Yüksek Lisans – 2021

Anahtar Kelimeler: Hegemonya, Rusya, Suriye İç Savaşı, Arap Ayaklanmaları, Müdahale

ÖZET

RUSYA'NIN SURİYE KRİZİNE MÜDAHALESİ: ARAP AYAKLANMALARI VE RUS DIŞ POLİTİKASI

Bu çalışma Rusya Federasyonu'nun Arap Ayaklanmaları sürecinde Suriye'ye müdahalesini uluslararası hukukta davetle müdahale konsepti ve hegemonya düşüncesi çerçevesinde ele almaktadır. Rusya Federasyonu'nun Sovyetler Birliği döneminden günümüze dek Suriye ile iyi ilişkileri vardır. Orta Doğu'daki Rus üsleri ve silah satışları bağlamında düşünüldüğünde Suriye, Rusya için en önemli ülkedir.

Orta Doğu'da Arap Ayaklanmaları ile başlayan iktidar değişimleri, Rusya'nın hegemonya kurduğu Suriye'de kontrolü başka ülkelere kaptırmama çabasına sahne olmuş ve 2015 yılında askeri müdahale başlamıştır.

GENERAL INFORMATION

Name and Surname: Emre Amir

Departmant: Middle East Political History and International Relations

Thesis Supervisor: Associate Professor Hakan Mehmetcik

Thesis Type and Year: Master – 2021

Keywords: Hegemony, Russia, Syria Civil War, Arab Revolts, Intervention

ABSTRACT

RUSSIA'S INTERVENTION IN THE SYRIAN CRISIS: ARAB REVOLTS AND RUSSIAN FOREIGN POLICY

This study evaluates Russian Federation's intervention in Syria during the Arabian Revolts within the framework of the concept of invited intervention and hegemony in international law. The Russian Federation has good relations with Syria since the Soviet Union era. Syria is the most important country for Russia when considered in the context of Russian bases and arms sales in the Middle East.

The power changes that started with the Arab Revolts in the Middle East witnessed an effort not to lose control of other countries in Syria which were under Russia's hemegony, and the military intervention began in 2015.

İÇİNDEKİLER

GENEL BİLGİLER ..... **I**

ÖZET ..... **I**

GENERAL INFORMATION ..... **II**

ABSTRACT ..... **II**

KISALTMALAR ..... **I**

GİRİŞ **1**

1. RUSYA'NIN SURİYE MÜDAHALESİNİN TEORİK ÇERÇEVESİ **7**

1.1. Hegemonyanın Etimolojik ve Kavramsal Kökeni 7

1.2. Realist Paradigmada Hegemonya 9

1.3. Hegemonik İstikrar Teorisi 11

1.4. Eleştirel Teori'de Cox'un Ulusaldan Ulus-aşırıya Taşıdığı Kavram: Hegemonya 13

1.5. Rusya Federasyonu'nu Hegemon Güç Olmaya İten Süreç 19

2. KUVVET KULLANMA YASAĞININ TARİHİ ARKA PLANI **25**

2.1. Birleşmiş Milletler Antlaşması ve Kuvvet Kullanma Yasağı 27

2.2. BM Antlaşması'nda Kuvvet Kullanımının İstisnaları 29

2.3. Uluslararası Hukuk ve Terörizme Karşı Kuvvet Kullanma 31

2.4. Müdahale Kavramı ve Kavramın Uluslararası Hukukta Yeri 34

2.4.1. İnsanî Müdahale *36*

2.4.2. Davetle Müdahale *37*

2.4.3. Davetle Müdahalenin Unsurları *38*

2.4.3.1. Davette Gösterilecek Rıza *38*

2.4.3.2. Maddi Bakımdan Davet *39*

2.4.3.3. Şekil Bakımından Davet *42*

3. RUSYA'NIN SURİYE HEGEMONYASININ TARİHİ ARKA PLANI 48

3.1. 1950-1970 Arası Rusya-Suriye İlişkileri 51

3.2. 1970-1999 Arası Rusya-Suriye İlişkileri 54

3.3. 2000 Sonrası Putin Dönemi Rusya-Suriye İlişkileri 59

3.4. Arap Ayaklanmaları ve Suriye İç Savaşı 61

3.5. Rusya'nın Suriye İç Savaşına Müdahalesi 63

3.6. Rusya'nın Suriye Müdahalesi ve Hegemonya 67

SONUÇ 70

KAYNAKÇA 73

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

BAC: Birleşik Arap Cumhuriyeti

BAE: Birleşik Arap Emirlikleri

BDT: Bağımsız Devletler Topluluğu

BM: Birleşmiş Milletler

BMGK: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi

DAEŞ: Irak Şam İslam Devleti

GKRY: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi

IMF: Uluslararası Para Fonu

MC: Milletler Cemiyeti

NATO: Kuzey Atlantik Savunma Paktı

RSFSC: Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

UGSB: Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesi

USAD: Uluslararası Sürekli Adalet Divanı

VKS: Rus Havacılık ve Uzay Kuvvetleri

"Her kim ki bilgili idi, güçlü idi"[1]

GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı Rusya Federasyonu'nun Arap Ayaklanmaları sonrası bir iç savaşa sürüklenen Suriye'ye müdahil bir devlet olmasının teorik ve hukuki zeminini incelemektedir. Rusya-Suriye ilişkilerinin hiyerarşik boyutunun ön plana çıkarılacağı bu çalışmada, Rusya'nın Suriye ile bağları Eleştirel Teori'nin içerisinde yer alan Cox'un hegemonya kavramı üzerinden analiz edilmektedir. Çalışma ayrıca, Rusya'nın Suriye ilişkilerinin Suriye İç Savaşından bu yana ortaya çıkan şekliyle hukuki meşruiyetini "Davetle Müdahele" kavramı üzerinden incelenmesini sorunsallaştırmakta ve bu sorunsal üzerinden 'hegemonya-rıza-rıza üretimi' kavramlarını teorik bir perspektiften incelemektedir. Bu kapsamda araştırmanın temel araştırma soruları aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

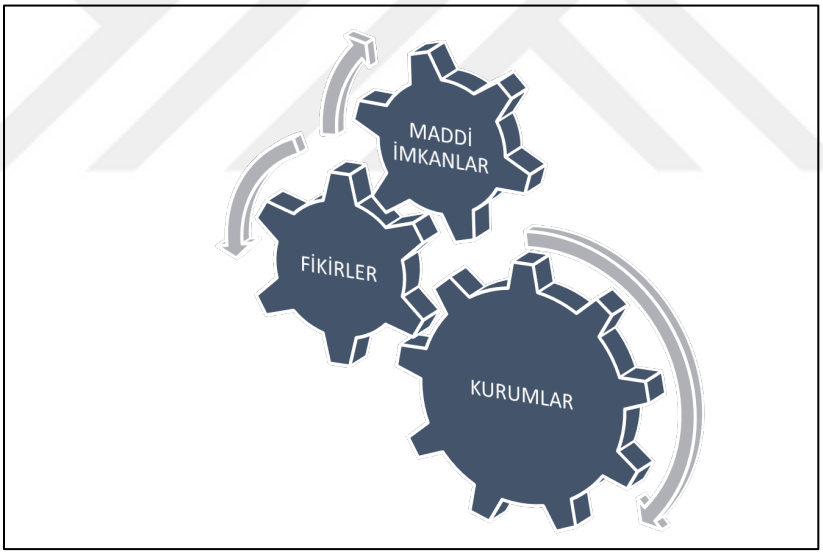
1) Cox'un hegemonya anlayışı, Rusya-Suriye ilişkilerinde nasıl bir zemin bulmaktadır?
2) Rusya'nın Suriye müdahalesi hegemonik gücün bir uygulaması ise; bu müdahale uluslararası hukuk nezdinde meşru mudur?
3) Rusya'nın Suriye müdahalesini meşru yapan ya da yapmayan sebepler ile hegemonya kavramının içinde bulunan "rıza" düşüncesi, ne kadar örtüşmektedir?

Çalışmanın bağlamının sınırlandırılması ve araştırma dizaynının netleştirilmesi açısından kapsam 2015'te gerçekleşen Rus müdahalesi ve sonrasında yaşanan döneme yoğunlaşmaktadır. Fakat SSCB-Suriye tarihi arka planı tarihsel bir çerçeve sunmak ve teorik çerçevede ayrıcı bir değişken olması açısından ele alınmıştır. Çalışma doğrudan bir birincil kaynağa dayanmamakla birlikte konu hakkında yazılan Rusça, Türkçe ve İngilizce metinler sistemik bir şekilde kullanılmıştır. Bu metinler alanda yaygın bir şekilde uygulanan yorumsayıcı analiz yöntemlerinden metinsel analiz kullanılarak analiz edilmiştir.

Rusya'nın Suriye krizine müdahalesini anlamlandırmakta kullanabileceğimiz üç temel olgu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi teorik arka plandır. Çalışma kavramın geniş anlamıyla bir teori-testi çalışması olmamakla birlikte teori ağırlıklı bir çalışmadır ve odağını Neo-Marksist Eleştirel teorilerden neo-Gramsciyan teorinin Rusya-Suriye ilişkilerine uygulanması

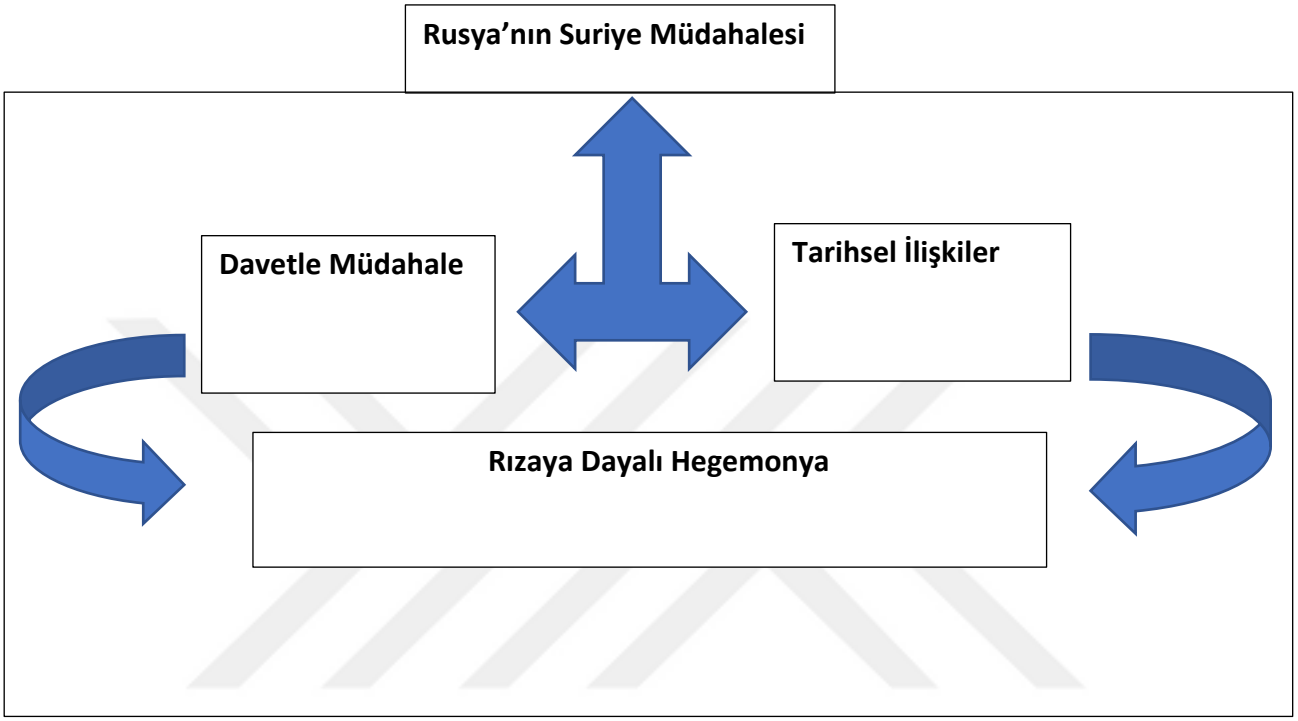
[1] Firdevsi, **Şehname I**, Necati Lugal, (çev.), Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, s.4.

şeklindedir. Robert Cox'un Uluslararası İlişkiler jargonuna getirdiği Gramsciyan teori hegemonyanın ilerletici unsuru olarak "sosyal kuvvetler" tanımlamasını kullanır. Bunlar, Rusya'nın Suriye müdahalesindeki hegemonik zemini anlatırken de sıkça zikredeceğimiz; *maddi imkânlar, fikirler ve kurumlar*'dır. Bu çalışmada maddi imkânlar askeri güç unsurları, askeri üstler, iki devlet arası ekonomik yardımlar gibi materyal unsurları işaret etmekteyken fikirler ise ortaklaşılan değerler ve ideolojiler bütünüdür. Tarihsel blok olarak isimlendirebileceğimiz bir kavram bu ortaklaşılan fikirleri ifade etmek açısından kullanılabilir. Gramsci tarihsel bloğu, lider grup etrafında oluşan istikrarlı gruplar olarak tanımlamaktadır. Rusya'nın Suriye müdahalesini uluslararası toplumun tüm karşıt görüşlerine rağmen yapması ve bu anlamda Rusya'nın (belki İran'la birlikte) Suriye ile ortaklaşa tarihsel bir blok oluşturması oldukça dikkat çekicidir. Bu çalışma bu anlamıyla tarihsel blok kavramını açıklayıcılık gücü olan önemli bir kavramsal inşa olarak ele almaktadır.

Gramsci'nin tanımladığı tarihsel blok Rusya önderliğinde Suriye örneğinde oluşmuştur fakat bu bloğun ayrıca tarihsel bir arka planı ve hukuksal bir çerçevesi vardır. Hukuksal çerçeve literatürde 'Davetle Müdahale' kavramıyla ifade edilen kavramdır. Davetle müdahale kavramının, uluslararası hukuktaki genel kabul görmüş tanımı; bir devletin kendi toprakları içerisinde yaşanan iç çatışmaya karşı koymaya gücü yetmediği durumlarda, başka bir devletten alenen yardım istemesidir. Bu kavram Rusya'nın Suriye müdahalesinin uluslararası hukuktan doğan 'meşruiyetini' gösterdiği kadar aynı zamanda Rusya'nın Suriye üzerindeki

hegemonyasının analizinde de kullanabileceğimiz anahtar bir kavramdır. Bu bağlamda bu kavramın Suriye müdahalesinde nasıl kullanıldığının incelenmesi bize 'rızaya dayalı hegemonya' sorunsalına bir parça daha yaklaştırmaktadır.

Rusya'nın Suriye krizine müdahalesini anlamlandırmakta kullanabileceğimiz bir diğer unsur da Rus-Suriye ilişkilerinin tarihsel arka planıdır. Tarihsel olarak, Rusya'nın Orta Doğu'ya ilgisi ve özelde Suriye ile önemli ilişkileri olmuştur. Çarlık döneminden itibaren sıcak denizlere inme çabası içerisinde olan Ruslar, bölgeyle devamlı temas halinde kalmışlardır. Özellikle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) döneminde Suriye ile tesis edilen ilişkiler, gerek tarihsel arka planı gerekse de o dönemden kalan ideolojik ve kurumsal bağları nedeniyle de ön plana çıkmaktadır. SSCB-Suriye ilişkileri, günümüze dek gelen ilişkilerin temeli sayılabilecek bir yapıda olduğu için çalışmamızın da odaklandığı ana parametrelerinden biridir.

Sovyetler Birliği döneminde en üst noktaya ulaşan Suriye ile ilişkiler, Sovyetler'in bölgedeki hegemonyası için hayati bir önem arz etmektedir. Öyle ki Sosyalist ideoloji ile etkisi altına aldığı Suriye'de Baas'ın iktidara gelmesiyle birlikte müttefiklik ilişkisinin şiddeti artmış, silah satışlarından, Suriye topraklarında üs kurulmasına, Rus kurumlarının Suriye'de artışından,

birbirlerine karşı yapılacak olan herhangi bir saldırının kendilerine yapılmış sayılacağına kadar çeşitli ve karşılıklı bağlılıklar kurulmuştur.

Aynı hayati değerleri yani ideolojiyi paylaşan bu iki ülke, hegemonya ilişkileri açısından tarihsel arka planları da olması gerekçesiyle önemli bir örnek teşkil etmektedir. Rusya için jeopolitik anlamda Orta Doğu'nun kapısı olarak değerlendirilen Suriye, kendi topraklarına yakınlığı sebebiyle de çok önemlidir. Aynı açıdan Suriye için de Rusya, daha doğrusu hegemonyasını "içselleştirdiği" Rusya, batılı birçok gücün bölgedeki tahakkümüne ve çevre ülkelerin tehditlerine boyun eğmemek adına önemli bir "ağabey" vasfı görmektedir. Çünkü ideolojik anlamda batı ile ayrışan Suriye, ihtiyacı olan her şeyi Rusya'dan temin etmektedir. Bu sebepten de ortadaki ilişki "zorlayıcı" yapıdan çok "rıza" unsurunu barındırmaktadır.

1985 yılında Gorbaçov'un iktidara gelmesiyle birlikte girişilen Perestroyka (yeniden yapılan), Glasnost (açıklık) denemeleri, ideolojik dönüşümü barındırması sebebiyle Suriye ile olan ilişkilerin etkisini düşürmüştür. Bölgedeki Rus askeri uzmanların sayısını azaltmak gibi politikarlar izlemek isteyen Gorbaçov, iç politikaya odaklanmak istemiştir. Ancak yine de Suriye ile olan ilişkiler hiçbir zaman kopmamıştır. Sovyetlerin Birliği'nin dağılması ve Yeltsin dönemi ile birlikte ilişkiler Gorbaçov dönemi sonrası çeşitli silah ve ekonomik anlaşmalar ve doktrinler sayesinde yukarı ivme kazansa da Rusya'nın ekonomik sıkıntıları ve ABD'nin aynı yıllardaki tek kutuplu dünya yaratma çabası, buna fırsat vermemiştir.

Yeni milenyumla birlikte Rusya'da iktidarın sahibi olan Vladimir Vladimiroviç Putin, iktidarının ilk döneminde Çeçen sorunu ile ilgilenmiş, batı ile arasını sıcak tutma gayreti içerisinde olmuştur. Ancak ilerleyen yıllarda ABD öncülüğündeki NATO ile yaşanan karşılıklı gerilimler, Putin'in meşhur 2007'deki Münih Konferansı'nda da dile getirdiği "çok kutupluluk" söylemlerinin uygulamaya döküldüğü bir evre başlamıştır.[2] Öyle ki Ukrayna ve Gürcistan'daki krizler Rusya'nın "yakın çevresi" için neler yapabileceğini gösterir önemli örnekler olmuştur.

Özellikle Arap Ayaklanmaları sürecinde aktif bir dış politika izleyen Rusya Federasyonu, Gürcistan ve Ukrayna'da olduğu gibi yeni kazanımlar elde etmek ve Orta Doğu'daki hegemonyasını korumak gibi bir vizyon ortaya koymaktadır. Arap Ayaklanmaları

[2] *Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy,* 2007, http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034, (10 Aralık 2020).

sürecinde Libya'ya gerçekleştirilen müdahalede Rusya'nın pasif davranması, hatta bir pişmanlık belirtisi olarak da bu müdahaleyi "haçlı seferleri"ne benzetmesi,[3] Suriye adına önemli bir ders olarak görülmektedir. Bu sebepten Putin, Suriye ile olan ilişkilerin hayati önemi haiz bir yapıda olması sebebiyle de bu ülkeye karşı hegemonya görevi üstlenmektedir.

Tüm bu veriler ışığında bu çalışmanın amacı, geçmişten günümüze tarihsel blok içerisinde uzun yıllar boyunca aynı ideolojiye inanmış ve ikili ilişkileri müttefiklik ilişkisinin de üzerine çıkarak içselleştirilmiş bir aidiyet formuna bürünen Rusya-Suriye ilişkilerinin, rızaya dayanan hegemonya ilişkisinin incelenmesidir. Bu inceleme, tüm bu sebeplerden dolayı eleştirel teoriler içerisinde yer alan ve neo-gramscici Robert Cox'a ait olan "hegemonya" kavramı içerisinde ele alınmıştır.

Ülkemizde özellikle Arap Ayaklanmaları ile birlikte bir hayli artan Rusya-Suriye ilişkilerine dair çalışmalar, literatüre önemli katkılar sunmaktadır. Ancak Rusya'nın Suriye müdahalesini hegemonya kurulması açısından inceleyip, bu müdahalenin uluslararası hukuktaki karşılığının analiz edilmesi sık rastlanan bir çalışma olarak görülmemektedir. Bu sebepten, çalışmanın literatüre önemli bir katkı yapacağı düşünülmektedir. Amerikan dış politikasını analiz ederken kullandığı hegemonya kavramı ile alanında öncü bir isim olan Robert Cox'un bu kavramı genelde yine ABD analizlerinde kullanılmaktadır. Rus dış politikası da jeopolitik ve realist perspektiflere sıkışmış bir yapıda dikkat çekmektedir. Böyle bir durumda bu çalışma farklılığı sebebiyle de literatüre ayrı bir katkı yapma gayesi içerisindedir.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, araştırma bilgilerini barındırarak çalışmanın konusu, amacı, kapsamı ve önemi üzerinde durarak çalışma içerisinde cevapları aranacak olan soruları sormaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise çalışmanın kavramı ve teorik çerçevesi aktarılmaya çalışmıştır. Hegemonya kavramının ilk kullanılış alanı, Rusya'daki karşılığı ve Gramsci'den itibaren Cox'la birlikte ulusaşırı yapıya bürünmesi incelenmiştir. Bu bölümde birçok düşünürün hegemonya görüşüne yer verilerek karşılaştırma da yapılmaktadır. Robert Cox'un

[3] *Putin Sravnil Vtorzhenie v Liviyu s Krestovym pokhodom,* 2011, https://www.pravda.ru/news/world/1070915-putin/, (07.12.2020).

çalışmalarının ana ekseninde hegemonya kavramın Rusya dış politikasına uyarlanacak alt yapısı anlatılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, hegemonyaya kaynaklık edecek gelişmeler olan SSCB-Suriye ve Rusya-Suriye ilişkilerine yer verilmiştir. Bu bölüm tarih anlatısı olarak görünse de teori ile bütünleşen en önemli bölümdür. Zira bu dönem içerisinde Cox'un hegemonya kavramının Arap Ayaklanmaları ile birlikte Rusya-Suriye ilişkilerine uyarlanması gerçekleşmektedir. Hegemonya'nın oluşması için tüm şartların gerçekleştiğine dair kanıtlar, bu bölümde aktarılmıştır. Suriye üzerinde rızaya dayanan hegemonik iş birliği bu dönemde oluştuğu bölümün temel varsayımıdır.

Son bölümde ise Arap Ayaklanmaları neticesinde 2015 yılında Suriye topraklarına müdahalede bulunan Rusya'nın bu müdahalesinin uluslararası hukuktaki geçerliliği incelenmiş olup, davetle müdahale konseptinin uluslararası hukuktaki karşılığı anlatılmıştır.

1. RUSYA'NIN SURİYE MÜDAHALESİNİN TEORİK ÇERÇEVESİ

1.1. Hegemonyanın Etimolojik ve Kavramsal Kökeni

Sözlük tanımı olarak hegemonya; "diğerleri" üzerinde baskın etki ve otorite icraası anlamına gelmektedir. Kelimenin etimolojik kökeninin; Eski Yunan'daki *hēgemonia* yani "önderlik etmek" anlamına dayandığı bilinmektedir. Eski Yunan devletlerine görülen hēgemonia kavramı, bu devletlerin birbirleri üzerinde kurdukları hâkimiyete verdikleri isim olarak karşımıza çıkmaktadır. Hegemonya, günümüzdeki anlamını ihtiva eden literatüre İngilizce'deki "hegemony" kavramından girmiş olup; supremacy, dominance, leadership, power, authority gibi anlamları da içermektedir.[4] Hegemonya sözcüğünün Türk Dil Kurumu'ndaki anlamına bakıldığında ise; "bir devletin başka bir devlet üzerindeki siyasal üstünlüğü ve baskısı" olarak geçmektedir.[5]

Brzezinski'ye göre uluslararası ilişkilerde güç dengesini izah etmek için kullanın hegemonya kavramı, insanlık tarihi kadar eskidir.[6] Bilimsel olarak bakıldığında, siyaset biliminde bu kavramı ilk kullanan, Rus Marksistlerden Georgy Plekhanov'dur.[7] Rusça'da "Gegemoniya" (гегемония) olarak kullanılan kavram, Çarlık Rusyası'nın devrime sürüklendiği süreçte Rus Sosyal Demokratlarının sloganlarından biri olmuştur. Bu sözcük ile proleteryanın köylü kesiminin desteğini "zor" kullanarak değil; "ikna" yollu alınması amaçlanmıştır.[8]

Kavramın siyaset bilimi açısından belki de en etkili hali Gramsci tarafından ele alınmıştır. İtalya siyasetindeki hâkim sınıfı tanımlamak için bu kavramı kullanan Gramsci'ye göre hegemonya; hâkim sınıfa ait ideolojinin bütün sınıflara yayılması sürecidir. Bu bağlamda hegemonya daha çok ideolojik ve kültürel ögeleri ön plana çıkarmaktadır.[9] Daha sonraki

---

[4] *Hegemony*, https://www.merriam-webster.com/dictionary/hegemony#other-words, (5 Mayıs 2020)

[5] *Türk Dil Kurumu (TDK) internet sitesi, Hegemonya*, https://sozluk.gov.tr/?kelime=hegemonya (Erişim: 11.03.2020)

[6] Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri**, Çev. Yelda Türedi, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2005, s. 17.

[7] Ali Ercan Su, "Eleştirel Teori Çerçevesinde Hegemonya ve Alt-Hegemonya: Almanya ve Japonya Örneği", (**Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), s.20.

[8] Güngör Özen, "21. Yüzyılda Küresel Hegemonya Kavramı ve Çin Halk Cumhuriyeti Örneği", (**Yayımlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul Gelişim Üniversitesi SBE, 2019), s.11.

[9] Zafer Öztürk, "Hegemonik İstikrar Teorisi Çerçevesinde Dünya Ekonomisinin Yeniden Şekillendirilmesi ve Türkiye'nin Bu Süreçteki Yeri ve Katkısı, (**Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Marmara Üniversitesi SBE, 2011) s.33.

bölümlerde Gramsci'nin hegemonya kavramına ayrıntılı olarak değinileceği için burada kısa bir tanım verilmiştir.

Hegemonya kavramının uluslararası ilişkiler literatüründe ilk kullanımını 1975 yılında Encyclopedia Britannica'da görmekteyiz.[10] Kavramı üç farklı şekilde açıklamak mümkündür. İlk olarak hegemonya, bir devletin diğerleri üzerinde kurmuş olduğu etki ve güçtür. Bu tanımı, kavramın kısa denilebilecek en basit tanımıdır. İkinci bir tanım olarak ise bir devletin uluslararası sistemde başat güç olmasıdır, denilebilir. Bu kullanımıyla Gramsci'nin hegemonya kavramı örtüşmekte olup, kavramın salt olarak devletlararası ilişkilere indirgenmesini kapsamaktadır. Sonuncusu ise kavramın, devletler arasından devlet aşırı modele geçmesi ve tüm karmaşıklığıyla ekonomik, siyasal, ideolojik, kültürel ve toplumsal bir dünya sistemini tanımlamasıdır.[11]

Hegemonya hakkında üzerine çalışmalar yapmış araştırmacılara ait birkaç tanım daha vermek gerekirse, Robert Gilpin'e göre uluslararası istikrarın devamı adına "rıza" çatısı altında, ekonomik ilişkilerin artırılması sürecidir;[12] J. Mearsheimer'a göre kendi hegemonyasını tesis eden hegemon gücün, potansiyel hegemon adaylarını da bertaraf etmesi durumudur.[13] Neo-realistlerden yumuşak güç kavramıyla adından söz ettiren J.S. Nye'a göre hegemonya, yumuşak güç ile elde edilen çekiciliktir.[14] David A. Lake'e göre hegemonya, bir devletin kurduğu sosyal düzendir.[15] Immanuel Wallerstein'a göre hegemonya; üretim, ticaret ve finans gibi ekonominin üç sacayağında da aynı anda oluşan avantajlara sahip olursa sağlanabilen bir yapıdır.[16]

[10] Giovanni Arrighi, "Hegemony and Social Change", **Mershon International Studies Review**, Vol. 38, No. 2, 1994, s.373.
[11] Öztürk, s.32.
[12] Robert Gilpin, "The Theory of Hegemonic War", **The Journal of Interdisciplinary History**, Vol.18, No.4, 1988, s.600.
[13] John J.Mearsheimer, **The Tragedy of Great Power Politics**, Norton Press, New York, 2001, s.1.
[14] Joseph S. Nye, **Dünya Siyasetinde Başarının Yolu: Yumuşak Güç**, Çev. Rayhan İnan Aydın, İstanbul, Elips Kitap, Ekim, 2005, s.33.
[15] David A. Lake, "American Hegemony and the Future of East-West Relations", **International Studies Perspectives**, Cilt.7, No.1, 2006, s.25.
[16] Anthony Payne, "US hegemony and the reconfiguration of the Caribbean", **Review of International Studies,** Vol.20, Issue.2, s.151.

1.2. Realist Paradigmada Hegemonya

Klasik realist teori ve neorealist yaklaşıma göre uluslararası ilişkilerin temel aktörü devletlerdir. Devletler arası hiyerarşik düzen, maddi güçlere dayanırken kaos ötesi "dünya düzeni" ise maddi güçlerin belirlediği "güç dengesi"ne dayanmaktadır.[17]

Realizm, Rothstein'a göre devletlerin diğer tüm devletleri potansiyel düşman addettikleri, Hobbesian bir anarşi ortamında var olmak ve yaşamak adına gücün elzem olduğu, anarşinin rasyonel bir paylaşımla önlenebildiği 'gerçek' bir dünya öngörmektedir.[18] Hegemonya kavramı, realist perspektiften incelendiğinde, Morgenthau geleneğinden de esinlenerek "güç-çıkar" ilişkileri ekseninin üzerinde durduğu görülmektedir. Reaslistlere göre en basit tabiriyle hegemonya; ana aktör olan devletin, bir başka devlet üzerindeki tahakkümüdür. Realistlerin, başat aktör olarak yalnızca devleti görmesi ve güç-çıkar ilişkilerini materyalist boyutta ele almaları, devletin hegemonya araçlarının yalnızca askeri ve siyasi çerçevede değerlendiriliyor olmasına sebep olmuş ve hegemonyayı, 1970'lerin dünyası için hayli sınırlı bir tanıma indirgemiştir.[19] Realizm içerisinde değerlendirilen hegemonyanın güç ve çıkarın içinde olduğu tanımıyla, gücün uygulanmasının yani tahakkümün, realist paradigmaya göre "zorla" ve "baskı" yoluyla yapıldığı anlaşılmaktadır.[20] Baskın hegemonun fonksiyonu ise uluslararası düzlemde realist perspektife göre "doğal hal" olan anarşinin, istikrara kavuşturulması sürecidir.[21]

Gücü temel alan bu hegemonya fikrine eleştiri olarak; Bostanoğlu'nun da aktardığı gibi, sadece güç matriksine dayalı olarak belirlenen hiyerarşik sıralamalar, hegemonyayı neden bazı ülkelerin kabul ettiği ya da etmediği gibi sorulara yanıt verememektedir. Aynı konuda, hegemon güç olmak için ne kadar güç gerektiği sorusu da yanıtsız kalmaktadır.[22]

---

[17] Robert W. Cox, **Production, Power and World Order: Social Forces in the making of History**, New York, Columbia University Press, 1987, s.453.

[18] Burcu Bostanoğlu ve Mehmet Akif Okur, **Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Kuram Hegemonya, Medeniyetler ve Robert W. Cox,** Ankara: Gazi Kitabevi, 2008, s.3.

[19] E. Fuat Keyman, **Küreselleşme, Devlet, Kimlik, Farklılık: Uluslararası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek**, Çev. Simten COŞAR, İstanbul: Alfa Basım, 2000, s.159.

[20] Atilla Eralp, "Hegemonya", Atilla Eralp (Ed.), **Devlet ve Ötesi Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar** içinde (155-183), İstanbul: İletişim Yayınları 8. Baskı, 2014, s.173.

[21] Bostanoğlu ve Okur, s.29.

[22] Bostanoğlu ve Okur, s.29.

ABD ve SSCB'nin jeopolitik olarak adeta bölüştüğü iki kutuplu dünyada, uluslararası ilişkiler disiplininin temel konuları, realizm ve idealizm üzerinden tartışılmaktaydı. Özellikle realizmin bu dönemde ilgi çekici olması, onun ikinci dünya savaşı sonrası yaşanmakta olan ortama uygunluğundan ve ABD'nin dünya nezdindeki "güçlü" konumundan kaynaklanmaktadır.[23] Ancak 1970'li yıllar, iki kutuplu dünyanın dönüşüm sürecine girdiği, ABD'nin Batı İttifakı içerisindeki liderlik algısının sarsıntı yaşadığı bir süreçtir. İki numaralı savaş sonrası oluşturulan Bretton Woods sisteminin çökmesi ve petrol piyasasındaki dalgalanmalar ile ekonomik darboğaza düşen Batı Avrupa; ABD'nin liderliğini sorgulamaya başlamıştır. Bu gelişmeler üzerinden disiplinin hâkim paradigması realizmin, uluslararası gelişme ve değişmelere tam manada cevap veremediği ve disiplinin yeni kavramsal yaklaşımlara ihtiyaç duyduğu gün yüzüne çıkmıştır.[24]

Realizmin, bu dönemdeki uluslararası gelişmelere vermesi beklenen cevaplarda yetersiz kalışı, kendi içerisinde yeni realist düşüncelerin doğuşuna neden olmuştur. E.H. Carr'ın ekonomik ve siyasi faktörleri birlikte incelemek gerektiği düşüncesini ilerleten R. Gilpin, realizmin ana eksenini oluşturan "güvenlik" bakışı yerine, uluslararası sistemde ekonomi faktörünü ön plana taşımıştır. Realizmin eksik kaldığı ekonomik etki faktörüyle, Neo-realist R. Gilpin, hegemonyanın; "güç" kavramının zıttı diyebileceğimiz "rıza" kavramıyla kurulabileceğini söylemiştir.[25] *War and Change in World Politics* adlı eserinde Gilpin, uluslararası sistemde oluşabilecek istikrarsızlığın barışla aşılabilineceği gibi ayrıca hegemonik savaşa da neden olabileceğini tarihte de genelde hegemon gücün savaş yoluyla belirlendiğini, bu savaşın kazananının yeni hegemonik güç olabileceğini iddia etmektedir.[26] Bir başka eserinde Gilpin, liberal ekonomik düzenin istikrarı adına hegemonik bir gücün gerekliliğini aktarıp, uluslararası sistemde düzenin ve güvenliğin sağlanması için buna ihtiyaç olduğunu söylemiştir.[27]

Neo-realistlerden K. Waltz gibi savunmacı yaklaşıma sahip olan ve güvenliğin hayatta kalmak için temel koşut olduğunu söyleyen görüş ise; hegemonya konusuna atfen iki kutuplu

[23] Eralp, s.156.
[24] Eralp, s.158.
[25] Eralp, ss.161-162.
[26] Robert Gilpin, **War and Change in World Politics**, Cambridge: Cambridge University Press, 1981, s.15.
[27] Robert Gilpin, **The Political Economy of International Relations**, Princeton University Press, 1987, s.88.

dünyanın en ideal düzen olduğunu iddia etmektedir.[28] Bir diğer neo-realist John Mearsheimer'ın başını çektiği saldırgan realizm görüşüne göre ise devletler, sürekli olarak güç artırmak istemektedirler ve sonucunda mutlaka küresel olmasa bile bölgesel bir hegemon kurma peşindedirler.[29] Savunmacı realizme göre güç artırmak limitli olmalıdır, gücün sürekli artması bir noktadan sonra diğer devletleri rahatsız edebilir ve tehlike yaratabilir. Saldırgan realizme göre ise devletler mutlaka güç artırımına gitmelidirler. Kendi hegemonyalarını kurmak istiyorlar ise eğer, güç artırımı daimi olmalıdır. Daimi olmalıdır çünkü ne kadar güç gerektiğini devletler kestiremezler. Hayatta kalmanın tek kuralı budur, yani güç artırmaktır. Eğer güç artıracak koşullar o devletin elinde yoksa o halde güçsüz devletler, güçlü olan devletin peşine takılmalı (bandwagoning), hegemonyası altına girmelidirler.[30]

1.3. Hegemonik İstikrar Teorisi

Hegemonik istikrar teorisi, anarşik yapıdaki uluslararası düzensizliğin hegemon bir güç sayesinde düzene oturabileceğini iddia etmektedir. Bu kavrama ilk olarak, Charles Kindleberger'ın *The World in Depression 1929-1939* isimli kitabında rastlıyoruz. Kavramı uluslararası ekonomi alanına yorumlamasına rağmen; uluslararası ilişkilerde de sıkça kullanılmıştır.[31] Kindleberger'a göre dünya ekonomisinin istikrara kavuşması için mutlaka dengeleyici bir hegemon güce ihtiyaç vardır.[32] Kindleberger, bir hegemon gücün varlığını uluslararası ekonomik düzen için olmazsa olmaz olarak görerek; 1929 Buhranı'nı, İngiltere'nin hegemon güç olarak dünya siyasetinde yer alamamasına bu sebepten de ekonomiyi yönlendirecek liderin eksikliğine bağlamıştır.[33] Aynı şekilde 1929'daki krizin o dönem, ABD hegemonyasıyla aşılabileceğini düşünmektedir.

Hegemonik istikrar teorisinde, hegemon bir gücün varlığı sistemde yer alan tüm devletlerin arzuladığı bir durumdur ve bu hegemon sayesinde uluslararası iş birliği ve ekonomik

[28] Ali Balcı ve Tuncay Kardaş, "Realizm", Şaban Kardaş (Ed.), Ali Balcı (Ed.), **Uluslararası İlişkilere Giriş** içinde (85-97), İstanbul: Küre Yayınları, 2014, s.88.
[29] Balcı ve Kardaş, s.93.
[30] Balcı ve Kardaş, s.93.
[31] Charles P. Kindleberger, **The World in Depression 1929-1939**, London: The Penguin, 1986, s.305.
[32] Robert O. Keohane, **After Hegemony**, New Jersey: Princeton University Press, 1984, s.31.
[33] Kindleberger, s.289.

kazanç artacaktır. Hegemon devletin amacı; liberal ekonomik düzenin tesisi ve devamlılığıdır.[34] Yaklaşımın savunucularından Robert Keohane'a göre uluslararası düzenin kurulması için bir hegemona ihtiyaç duyulmaktadır. Düzenin devamı için de hegemonun devamlılığı önemlidir. Uluslararası ilişkilerde devletin başat unsur olduğunu savunan Keohane, hegemonik istikrarı; sistemin tepesinde bulunan gücün, maddi kaynakları ile diğer güçlere nazaran daha kuvvetli olması şeklinde tanımlar.[35] Bu hegemon gücün; sermaye, piyasa hâkimiyeti, ham madde ve yüksek katma değere sahip malların üretimi konularında da başat güç olması gerekmektedir.[36] Ancak Keohane'a göre hegemonun zayıflaması demek sistemin bozulması demek anlamına gelmeyecektir. Bilhassa ABD'yi örnek gösteren Keohane; 1970 sonrası hegemonyasının sorgulandığı dönem olmasına rağmen uluslararası düzenin devamlılığı sağlanmıştır, bu da göstermektedir ki Batı devletleri kendi aralarında öyle uyumlu iş birliği tesis etmişlerdir ki; ABD'nin zayıflığı düzeni etkilememiştir.[37]

Hegemonik istikrar teorisi kısaca bizlere şunu söylemektedir; uluslararası sistemin anarşik yapısının düzene kavuşması için bir hegemon gerekmektedir. Bu hegemon, ekonomik yönden adeta önder rolünde, peşindekileri sürüklemektedir. Hegemonun amacı, liberal sistemin kurulması ve bu noktada ekonomik iş birliğinin devamlılığıdır. Pax Britannica sonrası İkinci dünya savaşından galip çıkması nedeniyle ABD'nin hegemon güç olduğu görülmektedir. Bu hegemonluğunu, liberal düzenin devamlılığı adına kurgulayan ABD; IMF, Dünya Bankası, gibi oluşumlarıyla da bu sürecini desteklemiştir.

Hegemonik İstikrar Teorisini 1970 sonrası güç kaybeden ABD hegemonyasının, bu hegemonyayı devam ettirebilmesi adına geliştirilmiştir.[38] Ancak Realizmin cevap veremediği sorulara cevap vermesi beklenen Hegemonik İstikrar Teorisinin de araştırmacılara göre birçok konuda eksik ve soyut kaldığı söylenmektedir. Nye'a göre bu teori; askeri, ekonomi ve hegemonya arasındaki nedensel ilişkileri kapsamlı olarak açıklayamamaktadır.[39] Öte yandan

[34] Keohane, s.18-34.; Duncan Snidal, "The Limits of Hegemonic Stability Theory", **International Organization**, Vol. 39, No:4, 1985, s.579.
[35] Keohane, s.31.
[36] Keohane, s.32.
[37] Eralp, s.166.
[38] Burcu Bostanoğlu, **Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası**, Ankara: İmge Kitabevi, 2008, s.208.
[39] Joseph Nye, "Soft Power", ***Foreign Policy,*** No. 80, 1990, ss.71-153.

ekonominin hegemonyadaki önemine dikkat çeken R. Gilpin de teoriyi, bilimsellikten ziyade sezgisel bir tarih okuması olarak görmektedir.[40]

1.4. Eleştirel Teori'de Cox'un Ulusaldan Ulus-aşırıya Taşıdığı Kavram: Hegemonya

1970'lerde ABD hegemonyasının gittikçe sorgulanmaya başlandığı bir ortamda doğan Eleştirel Kuram, 1930'da Batı Avrupa Marksist geleneğinden beslenip Alman filozoflardan oluşan ve başlarını Max Horkheimer'ın çektiği Frankfurt'taki Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü'ne dayanmaktadır.[41] Ayrıca dünya politikalarını Gramsci'nin hegemonya kavramından yola çıkarak açıklamakta olan Eleştirel Teori, günümüz dünyasında önemli bir referans noktası olarak yer almaktadır.[42]

Eleştirel Teorinin ilk ve en kapsamlı tanımı Frankfurt Okulu'na öncülük eden Max Horkheimer'dan gelmiştir. Horkheimer'a göre eleştirel teori; yalnızca toplumu anlama ve açıklamaya odaklanan geleneksel teorinin yerine, toplumu bir bütün olarak ele alan, eleştirip, değiştiren ve baskıdan kurtaran sosyal teoridir.[43] Gramsci'nin hegemonyasında zemin bulan Eleştirel Teori, bu sebepten ideolojiyi ve kültürel oluşumları ön plana çıkarmaktadır.[44]

Eleştirel teorinin amacı pozitivist yaklaşımların karşısında yer alıp alternatifler sunarak sosyal ve politik teoriyi baştan aşağı değiştirmek olmuştur.[45] Eleştirel Kuram, pozitivizmi; yalnızca var olanı incelediği ve mevcut yapıyı kutsallaştırdığı; radikal değişikliğe de karşı durması gerekçesiyle de eleştirmektedir.[46] Eleştirel Kuram'a göre bir kuram, mevcut düzene eleştiri getirmiyorsa o düzene destek oluyor yahut hizmet ediyor demektir.[47] Frankfurt Okulu, Postmodernizm'in ortaya çıkmasından çok daha önce postmodernizme atıflarda

---

[40] Robert Gilpin, **Global Political Economy,** New Jersey: Princeton Unviersity Press, 2001, s.93.

[41] Selin Muzaffer Bölme, "ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye: Kuruluşundan Bugüne İncirlik Üssü", (**Yayımlanmamş Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi SBE, 2010), s.24 ve Derya Özveri, "Eleştirel Teorinin Temelleri ve Uluslararası İlişkilere Bakışı", Hasret Çomak (Ed.), **Uluslararası İlişkilere Giriş: Teorik Bakış** içinde, (181-193), Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 2009, s.183.

[42] Öztürk, s.46.

[43] Max Horkheimer, **Critical Theory**, New York: Seabury Press, 1982.

[44] Öztürk, s.46.

[45] Deniz Ülke Arıboğan, **Uluslararası İlişkiler Düşüncesi: Tarihsel Gelişim**, İstanbul: Bahçeşehir Yayınları, 2007, Aktaran: Özveri, s.191.

[46] Tom Bottomore, **Frankfurt Okulu**, Ankara: Vadi Yayınları, 1997, s.28.

[47] Bölme, s.25.

bulunarak bir nevi onun öncüsü olarak işaret verme işlevini görmüş ve bu açıdan da okulun, modernizm eleştirisi barındırdığını söylenebilmektedir.[48]

Dünyada siyasi, ekonomik ve fikir bazlı bunalımın yüksek olduğu bir süreçten geçilirken Uluslararası İlişkiler disiplini de bu geçiş sürecinden etkilenerek kapılarını Frankfurt Okulu etkisiyle Batı Marksizmi'ne açmıştır.[49] Batı Marksizmi, Klasik Marksizm'den farklı olarak alt yapının üst yapıyı belirlemesinde tarihsel maddeci analizin yetersiz kaldığını iddia etmektedir. Onlara göre; üst yapı belirlenmesindeki ana etkenlerden birisi, en az ekonomi kadar fikirlerdir de. Kısaca uluslararası ilişkiler disiplininde, Eleştirel Teorilerin çıkışının arka planında fikirlerin de ekonomi kadar önemli olduğu düşüncesi yatmaktadır.[50]

Gramsci'den de beslenerek mevcut görüşleri uluslararası ilişkilere taşıyan Robert W. Cox[51], ulusaşırı bir yapıya büründürdüğü hegemonya kavramı ile ön plana çıkmaktadır.[52] Bu noktada, Cox'un bir kaynak olarak kullandığı Gramsci'nin görüşlerini ele almak faydalı olacaktır. Gramsci'nin iktidar bazlı ulusal düzeyde ele aldığı hegemonya analizini anlamadan Cox'un görüşlerini anlamak pek sağlıklı olmayacaktır.

Batı Avrupa'da Rusya'dakine benzer bir devrimin niçin gerçekleşmediğini araştıran Gramsci, kapitalist toplumların yeni bir analizi ve sosyalist devrimin nasıl başarılı olabileceğinin üzerinde durmuştur.[53] Bu amaçla İtalya'daki iktidarı analiz eden Gramsci'nin temel problematiği, sınıf ya da sosyal grupların bir toplumda hâkimiyeti nasıl ele geçirdikleri ve sürdürebildikleri üzerine kuruludur. Gramsci'nin problematiğinin hedefi ise siyasi mücadele içerisinde bulunduğu burjuvazinin devrilmesine yöneliktir. Bunun için de bu iktidarın, gücü nasıl elinde tuttuğunun anlaşılması gerektiğine inanmaktadır.[54]

İtalyan Komünist Partisi'nin lideri olan Gramsci'nin iktidarı inceleyip analiz ederken kullandığı başat kavram, Cox'un uluslararası ilişkilere uyarladığı hegemonyadır. Ona göre

---

[48] Özveri, s.189.

[49] Funda Hülagü, "Marksizim ve Eleştirel Teoriler", Evren Balta (Ed.), **Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar Teoriler Süreçler** içinde (175-198), İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, s.180.

[50] Hülagü, s.181.

[51] Bostancıoğlu ve Okur, s.6.

[52] Bölme, s.25.

[53] David Forgacs, **The Antonio Gramsci Reader Selected Writings 1916-1935**, New York: New York University Press, 2000, s.189.

[54] Paul Ransom, **Antonio Gramsci A New Introduction**, Hempstead, Harvester Wheatsheaf, 1992, s.135. bknz: Antonio Gramsci, **Selections From the Prison Notebooks**, New York: International Publishers, 1971.

hegemonya iki türlü mümkündür. Güçle yani "zorlama" ile ya da entelektüel bir yapıya bürünen moral ve kültürel yollu "rıza"ile. Ancak Gramsci'ye göre hegemonyanın tam manada gerçekleşmesi için zor yerine rızanın hâkim olduğu bir iktidar ve sosyal örgütlenme gerekmektedir.[55] Söz konusu hegemonyanın gerçekleşmesi için iktidar dışındaki faktörlerin, hâkimiyeti elinde bulunduran sınıflara ait görüş ve kültürel değerlerini benimsemesi, bir başka söylemle içselleştirmesi gerekmektedir.[56] Hâkim olunan sınıfların rızasını kazanmak, hegemonik ideolojinin özelliklerindendir. Buradaki en keskin nokta, rızanın bir korku ile ya da zorlama ile değil tamamen içten gelen bir davranış olduğu durumudur.[57]

Gramsci'nin hegemonya kavramını uluslararası ilişkilere uyarlayan Cox, bu noktada pozitivizm eleştirisinde tartışmaları Descartes ve Vico'ya kadar götürmektedir. Braudel'in tarihsel yapı kavramını kullanarak, onu Gramsci'ye yönlendiren isim Vico'nun da tarih felsefesinden faydalanarak, tarihin bir döngü halinde kendisini yenilemediği, aksine sarmal bir diyalektik yapı içerisinde ve dolayısıyla önceden kestirilemeyecek bir yapıda olduğu görüşünü benimsemiştir.[58] Marx'tan aldığı çeşitli kavramları; Gramsci, Vico, Sorel ve Croce ile süsleyen Cox, yaptığı analizler neticesinde Neo-Gramscici Okul çatısı altındaki birçok düşünür gibi mevcut teorilerin dünyayı doğru analiz edemediğini ve eksik olduğunu iddia etmiştir.[59] 1980'lerin başından bu yana Robert Cox, Stephen Gill ve W. Robinson gibi isimlerin teorik çalışmaları; Neo-Gramscici yaklaşıma, disiplinde önemli bir yer kazandırmıştır.[60]

Bu kısma kadar Batı Marksizmi, Frankfurt Okulu ve Eleştirel Teori'den bahsedilmesinin nedeni Cox'un fikir dünyasını anlamlandırma çabamızdan geçmektedir. Öyle ki Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Teori'nin öncülerinden olan Cox'un, disipline dair tespit ettiği "Problem Çözücü" – "Eleştirel Teori" ayrımını, Batı Marksizminin bileşenlerinden Frankfurt Okulu'nun geleneksel teori eleştirisinde bulmak mümkündür.[61] Cox, bu temel

---

[55] Stephen Gill ve David Law, "Global Hegemony and the Structural Power of Capital", Stephen Gill (Ed.), **Gramsci, Historical Materialism and International Relations**, içinde (93-127), Cambridge: Cambridge University Press, 1993, s.93.

[56] William I. Robinson, **Promoting Polyarchy: Globalization, US Intervention and Hegemony**, Cambridge: Cambridge University Press, 1996, s.21-22.

[57] Robinson, s.22.

[58] Robert W. Cox, "Influences and commitments", Robert W. Cox ve Timothy J. Sinclair (Ed.), **Approches to World Order** içinde (19-38), Cambridge: Cambridge University Press, 1996, s.29.

[59] Cox, Influences and commitments, s.30.

[60] Mehmet Akif Okur, **Emperyalizm, Hegemonya, İmparatorluk Tarihsel Dünya Düzenleri ve Irak'ın İşgali**, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 3. Basım, 2010, s.30.

[61] Hülagü, s.181.

dayanaktan hareketle teorinin her zaman birileri ya da bir amaç için olduğu fikrini savunmaktadır.[62] Bu yönüyle Cox, *Problem Çözücü* ve *Eleştirel Teori* olarak teorileri ikiye ayırmaktadır. Cox'a göre Problem çözücü teori, veriyi olduğu gibi ele alıp sorunu çözmeyi amaçlamaktadır. Mevcut veri içerisinde bulunan yapıların pürüzsüz çalışmasını hedefleyen problem çözücü teori, bu verilerin genel yapı sorgulamasına yani köklü bir sorgu yapılmasına karışmamaktadır.[63] Oysa Eleştirel Teori'de durum tam zıttı olarak, elde olan veriyi başlı başına problem olarak değerlendirmektedir. Eleştirel Teori, sosyal ilişkileri ve güç ilişkilerini veri olarak kabul etmez. Genel olarak tüm yapıyı, değişim sürecinde olup olmadığını eğer öyleyse nasıl gerçekleşebileceğini sorgulamaktadır.[64]

Kısacası Cox'a göre Eleştirel Teori alternatif bir dünya düzeni fikrini ortaya atabilecekken, Problem Çözücü Teori mevcut düzenin en iyi halini hedeflemektedir. Günümüzdeki teorilerin, iki düşünceden de faydalandığını söyleyen Cox, devletler arası ilişkilere dair önemli fikri temel sunabilecek akımları Realizm ve Marksizm'den ibaret tutar. Bu açıdan da tahmin edilebildiği üzere Realizm tamamen Problem Çözücü'dür ve Marksizm, Eleştirel Teori'den faydalanır.[65]

Hegemonyayı uluslararası ilişkilerde alışılagelen tanımından ayıran Cox, realist paradigmadaki gibi bir devletin bir veya birden fazla devlete dominant bir baskı kurması tanımına karşı çıkmaktadır. Cox, bu baskının devlet ve devletler topluluğu olabileceği gibi devlet dışı aktörlerin de olabileceğini söylemektedir. Ayrıca buradaki baskı, güç temelli olmayıp değerler düzeyinde ifade edilmektedir. Güç kısmını komple atmayan Cox, tek başına yeterli olmayacağını, baskın devletin değerlerinin alt kategorideki devletler tarafından benimsenmesi durumunun gerekliliğini söylemektedir. Buradaki değerlerden kastedilen ise hegemon devletin düşünme biçiminin diğerlerince de kabul edilip, içselleştirilmesidir.[66]

Cox, Realizmin ve Neo-Realizmin devleti başat aktör kabul etmesine eleştiri getirerek "sosyal kuvvetler" (social forces) kavramını öne atar. Ona göre uluslararası ilişkiler yalnızca

---

[62] Jim George, **Discourses of Global Politics: A Critical (re)Introduction to International Relations**, Colorado: Lynne Rienner Publishers, 1994, s.177.
[63] Robert W. Cox, "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory," Richard Littl ve Michael Smith (Ed.), **Perspectives on World Politics** içinde (394-404), London: Routledge, 2006, s.394-395.
[64] Cox, Social Forces, States and World Orders, s.396.
[65] Cox, Social Forces, States and World Orders, s.397.
[66] Okur, s.53-54.

devlete indirgenemez ve "sosyal kuvvetler" de devlet kadar önemlidir. Cox'un anahtar kavramlarından biri olan "sosyal kuvvetler" gücün üç boyutuyla ilgili bir çatı kavramdır. Bunlar, Rusya'nın Suriye müdahalesindeki hegemonik zemini anlatırken de sıkça zikredeceğimiz; *maddi imkânlar, fikirler ve kurumlar*'dır.[67]

Cox'un sosyal kuvvetlerindeki "fikirler" kavramı; hegemonyanın sosyal kuvvetler üçgeni anlayabilmek ve Rusya'nın Suriye yaklaşımı ile bölgedeki hedeflerini çözebilmek adına "rıza" kavramı ile birlikte çalışmamızın en önemli noktalarındandır. Cox'un fikirler kavramsallaştırmasını iki başlıkta ele alabiliriz: Özneler arası anlamlar ve kolektif imajlar.

Özneler arası anlamlardan kastedilen, bir toplumun ortaklaşa paylaştığı 'hakikat' anlayışıdır. Bir başka tabir ile açıklamak gerekirse, varoluş şartları karşısında toplumların kümülatif bir biçimde verdikleri ortak cevaplar diyebiliriz.[68] Cox, özneler arası anlama örnek olarak 'dili' göstermektedir.[69] Soyut bir karşılığın yanında aynı zamanda somut olaylar olarak da örneklenebilecek olan özneler arası anlam, bir başka anlatı ile devletlerin veya milletlerin herhangi bir hadise, gelişme karşısında yapması beklenilen davranışlarıdır diye de özetleyebiliriz. Fikirlerin diğer sacayağı olan "kolektif imajlar" ise farklı grupların, güç ilişkilerinin meşruiyeti, adalet, devletin yapısı gibi kavramların anlamlarına ilişkin farklılaşan fikirlere sahip gruplardır denilebilir. Bunu da kısaca genel kanıya tabii olmayan, maşerî vicdandan aykırı, farklı görüşlere sahip olanlar şeklinde özetlemek mümkündür.[70]

Cox'un bir diğer sosyal kuvvet olarak açıkladığı "maddi imkânlar" ise devletin tüm zenginliklerini ifade etmektedir. Bu zenginliği Cox, üretim ve yok edici kapasite olarak tarif etmektedir. Ona göre maddi imkânlar dinamik yönüyle teknolojik ve örgütsel kapasite şeklinde görülürler. Diğer durumda ise bunlar; yer altı kaynakları, silahlanma, sanayi şeklinde belirmektedirler.[71]

Üçüncü kuvvet olarak "kurumlar" ise bir hegemonya ilişkisi içerisinde statükonun devamı ve düzenin istikrarı için araçlardan biridir. Cox'a göre kurumlar, çatışmaların en az

[67] Bostanoğlu ve Okur, s.13-14.
[68] Robert Cox ve Michael G. Schechter, **The Political Economiy of a Plural World: Critical Reflections on Power, Morals and Civilization**, London/New York: Routledge, 2002, s.29.
[69] Robert Cox, "The international in Evolution" **Millenium: Journal of International Studies**, Vol.35, Issue.3, (2007) s.516.
[70] Bostanoğlu ve Okur, s.14.
[71] Bostanoğlu ve Okur, s.14.

düzeyde kuvvet kullanılarak çözümlenmesini sağlamakta ve hegemonun stratejileri adına uygun zemin sağlamaktadır.[72] Çünkü güçlü olan zayıf olanı yok edebilecek pozisyonda iken zayıfın, güçlü olanı meşru olarak kabullenmesi durumunda herhangi bir güç kullanımına gerek kalmamaktadır. Zaten güç kullanımı ile hegemonya arasında ters bir orantı vardır. Zira hegemon, öncü veya lider rolünü yalnızca kendi çıkarları doğrultusunda değil diğerleri için de kullanmakta ve böylece evrensel bir rıza/kabul görmüş olmakta ve böylece itaatin sağlanması adına zora başvurmaya gerek kalmamaktadır. Güç, her zaman varlığını hissettirse de rızaya oranla daha arka plandadır.[73] Başka bir deyişle kurumlar, kolektif imajları bulunduğu nokta içerisinde özneler arası anlama evirmekte ve böylece statükoya destek sağlamaktadır.[74] Cox, belirli güç ilişkilerini yansıtan bu kurumların belirli zaman sonra kendi hayatlarını idame ettirerek, fikirler ve maddi imkânların gelişimine destek olduğunu söylemektedir.[75]

Fikirler, maddi kabiliyetler ve kurumların oluşturduğu hegemonik üçgen, sosyal, ekonomik ve siyasi yapıyla somut bir hale bürünmektedir ve yalnızca bir tanesiyle oluşamamaktadır. Diğer bir deyişle zikredilen üçlü kombinasyon, tarihi bir yapı ortaya koymaktadır ve bu yapı (sosyal kuvvetler), üretimin örgütlenmesinde, devlet biçimleri ve dünya düzeninin oluşumunda çerçeveyi çizmektedir.[76] Bu çerçeve, yalnızca devlet içerisinde yer alıyor gibi düşünülmemelidir, ulusal olabileceği gibi ulus-aşırı bir yapıda da kendisini gösterebilir. Böylece metodolojik olarak dünya yapıları da devletler gibi açıklanabilme ihtimaline kavuşmaktadır.[77]

Robert Cox'un başat kavramı olan sosyal kuvvetlere ek olarak bir de Gramsci'den edindiği "tarihsel blok" kavramı, çalışmamız adına önemli yer teşkil etmektedir. Gramsci tarihsel bloğu, lider grup etrafında oluşan istikrarlı gruplar olarak tanımlamaktadır. Gramsci'nin bu tanımındaki tarihsel blok yalnızca maddi ilişkileri kapsamamaktadır. İdeoloji de bu yapının bir unsuru olarak dikkat çekmektedir ki tarihsel blok çatısı altında irdeleyeceğimiz en önemli unsurdur.[78] Bir diğer yaklaşımla belli bir sınıf çıkarının siyasi açıdan sentez haline dönüşerek

[72] Cox, Social Forces, States and World Orders, s.398.
[73] Okur, s.54.
[74] Cox, Social Forces, States and World Orders, ss.398-401
[75] Cox, Social Forces, States and World Orders, ss.401-405
[76] Bölme, s.28.
[77] Bostanoğlu ve Okur, s.15.
[78] Gramsci, s.137.

evrenselleşmesi boyutudur. Esasen bu noktada çalışmamızın ilerleyen kısımlarında uluslararası boyutta ele alınacak olan tarihsel blok kavramının Sovyet-Baas ilişkisinin temeli oluşmaktadır.

Cox'a tarihsel blok kavramını ele alırken hegemonik koalisyonun maddi ve fikir bazlı bir ortak yapı içerisindeki uyumdan bahsetmektedir. Cox'a göre bir devlet içerisindeki tarihsel blok, yönetime gelmesi ile (ulus devlet temelli bir hegemon mevzu bahis ise) hâkim gruba ait sosyal kuvvetlerin en güçlü oldukları dönemle birlikte dünya hegemonyasına giden basamakların ilk aşaması gerçekleşmiş olmaktadır. Hegemon adayı ülke ile hegemona eklemlenecek ülkeler arasındaki iktidarların uzlaşıda buluşması ile hegemonluk süreci de başlamış olacaktır. Yani aslında burada Cox'un aktarmak istediği, aynı dünya görüşüne sahip yönetimlerin devletlerde iktidar olması tarihsel bloğu, tarihsel blok ise hegemonyayı oluşturmaktadır. Cox'un tarihsel blok kavramıyla dikkat çekmek istediği nokta, hegemonun tek bir devletten oluşmak zorunda olmadığı birden çok devletler birleşiminden de oluşabileceği yönündedir. Bu durum, yakın zamanın imparatorluk tartışmalarının da öncüsü kabul edilmektedir.[79]

1.5. Rusya Federasyonu'nu Hegemon Güç Olmaya İten Süreç

Cox, 1845 ile 1990 arasını dört ana döneme ayırmaktadır. 1845-1875 ile 1945-1965 dönemlerini hegemonik; 1875-1954 ile 1965-1990 arasını ise hegemonik olmayan dönemler olarak göstermektedir.[80] ABD'nin "ikinci Roma" olduğu iddiasını eleştiren Cox, 1970'lerden itibaren ABD hegemonyasının sona erdiğini ve hegemonyasız bir dönemin yaşandığını savunur. Ona göre bu yeni dönem "hiper liberalizm" olarak adlandırılabilir.[81]

1990 sonrası dönemi inceleyeceğimiz bu süreçteki en önemli olay Sovyetler Birliği'nin dağılmasıdır. Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti (RSFSC) başkanı Boris Yeltsin'in SSCB'den çekileceğini açıklayıp bağımsızlığını ilan etmesiyle SSCB dağıldı. SSCB halklarının 25 Aralık 1991 tarihinde Sovyetler Birliği'nin artık olmadığını ve on beş federe

[79] Cox, Production, Power and World Order: Social Forces in the making of History, s.149.
[80] Yeliz Sarıöz Gökten, **Hegemonya İlişkilerinin Dünü, Bugünü ve Geleceği**, Ankara: NotaBene Yayınları, 2013, s.73.
[81] Gökten, s.176.

cumhuriyetin de artık bağımsız olduğunu öğrenmesi, öyle olacak ki büyük bir yıkım olarak akıllarda yer etmiştir.[82]

SSCB'nin dağılmasından sonra ABD'nin uygulayacağı dünya politikalarına karşı gelebilecek herhangi bir devletin varlığından söz etmek mümkün görünmemektedir. Bu dönem "tek kutuplu dünya" söyleminin de arttığı, "iki kutuplu dünya"nın ise sona erdiği bir dönemdir.[83] Özellikle 1991'de Irak'ın Kuveyt'i işgaline karşı kurulan koalisyonun kazandığı zafer, bu tek kutupluluğu göstermektedir. 1993 Somali, 1994 Haiti, 1998 Irak operasyonlarıyla da yeni yüzyıl girerken ABD'nin dünya tahakkümü apaçık bir şekilde görünmektedir.[84] Tüm bu gelişmeler ışığında 20. Yüzyıl "Amerikan Yüzyılı" olarak anılmaktaydı ancak bir yirmi yıl kadar sonra bu söylemin yerini yeni yüzyılda "çok kutuplu dünya" ile değiştireceğini söylemek mümkündür.[85]

ABD öncülüğünde NATO ve AB ülkeleri, SSCB mirası olan topraklara doğru genişlerken, bu mirasın merkezinde yer alan Rusya Federasyonu kendi iç dinamikleri ile uğraşmaktaydı.[86] 1990'ın ilk yarısında iç politikadaki krizlerle uğraşan Rusya, Boris Yeltsin'in liderliğinde bir dizi dönüşüm çabalarına girdiyse de başarı gösteremedi. Bilhassa "şok terapi" gibi önlemlerle Rusya'nın sosyo-ekonomik yapısı alt üst edilip, Putin döneminin meşhur olgusu olan "oligark"lar, Rusya'nın başına bu dönemde bela edilecektir.[87] SSCB'nin dağılmasının ardından 1991 yılında, Sovyetlerin boşluğunu doldurması amacıyla kurulan Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), zaman içerisinde diğer üyelerinde başlarına buyruk kararlar almasının ardından, beklendiği etkiyi gösterememiştir.[88]

BDT'nin işlevsizliği ve 1991'de terk edilen Marksist-Leninist ideoloji, Rus güvenlik stratejisinde de bir boşluk doğurmuştur. Bu tarihten itibaren, Soğuk Savaş'taki gücü yarıya

---

[82] Yves Lacoste, **Büyük Oyunu Anlamak Jeopolitik: Bugünün Uzun Tarihi**, İstanbul: NTV Yayınları, 2007, s.150-151.
[83] Öztürk, s.82.
[84] Emre Erşen, "Soğuk Savaş Döneminde Dünya Siyaseti", Şaban Kardaş ve Ali Balcı (Ed.), **Uluslararası İlişkilere Giriş** içinde (41-57), İstanbul: Küre Yayınları, 2014, s.43.
[85] Zbigniew Brzezinski, **Stratejik Vizyon: Amerika ve Küresel Güç Buhranı**, Çev. Sezen Yalçın-Abdullah Taha Orhan, İstanbul: Timaş Yayınları, 2012, s.15.
[86] Erşen, s.44.
[87] Erşen, s.44.
[88] Marcel de Haas, **Russia's Forgein Security Policy in the 21st Century Putin, Medvedev and Beyond**, New York: Taylor & Francis, 2010, s.25.

düşmüş, ideolojisi yok olmuş ve iç krizlerle uğraşan Rusya Federasyonu'nun dış politika stratejilerini Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgeleri (UGSB) belirler olmuştur.[89]

1993 senesi Nisan ayında "Yakın Çevre Doktrini" olarak bilinen dış politika konsepti açıklanmıştır. Bu belge ile Rusya Federasyonu, önceliğinin BDT ülkeleri olduğunu beyan etmiştir.[90] Doktrinle birlikle BDT ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesi, sınırların korunması ve askeri iş birliği geliştirilmesi amaçlanmıştır. Rus dış politikasında aynı zamanda Avrupa, ABD, Asya-Pasifik ve Orta Doğu önemli öncelikler olarak gösterilmiştir.[91]

Esasen bu doktrinin ilanında yakın çevrede baş gösteren; Trandinyester'in bağımsızlığı, Letonya ve Estonya topraklarındaki Rusların haklarının sınırlandırılması, Tacikistan ve Gürcistan topraklarında yaşanan iç savaşlar ve hepsinden öte tüm bunların Rusya Federasyonu topraklarını etkileme ihtimali etkili olmuştur.[92] Ayrıca 1991'de bağımsızlığını ilan eden Çeçenistan'a 1994-1996 yılları arasında müdahale eden Rus ordusunun mağlup olması da Rusya Federasyonu için oldukça kötü bir durum olmuştur.[93]

Rusya, 1995 yılı itibariyle "yakın çevre" üzerine kurmak istediği hâkimiyeti kaybetmeye başlamıştır. Bu noktada da ABD'nin aktif dış politikasının, Rus yakın çevresi ile doğrudan ilişki kurma isteği önemli etken olarak görülmektedir. "Önce Rusya" stratejisinden vazgeçen ABD, bölgedeki enerji faktörünü de düşünerek, BDT ülkeleri ile yakın olma amacı taşımıştır.[94] 1996 yılında Yeltsin'in tekrar başkan seçilmesiyle, ABD'deki Clinton yönetiminin Rusya politikası daha sert bir hal almıştır. NATO genişlemesine öncelik veren ABD, Rusya'yı önceki yıllara göre daha fazla çevreleme süreci içerisinde girmiştir. Ancak ABD'nin bu politikasına Rusya, daha ılımlı bir tavırla karşılık vermiştir. Bunun da en büyük sebebi, Rusya içerisindeki reformist-oligark kesimlerin batı ile bütünleşmeye duyduğu istek olarak görülmektedir.[95]

---

[89] Haas, s.26.
[90] Mesut Hakkı Caşın, **Novgorod Knezliği'nden XXI. Yüzyıla Rus İmparatorluk Stratejisi**, Ankara: Atlas Kitap, 2. Baskı, 2015, s.359.
[91] Ömer Göksel İşyar, **Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu**, İstanbul: ALFA Yayınları, 2004, s.15.
[92] Caşın, s.359.
[93] Jean-Robert Jouanny, **Putin Ne İstiyor?**, Çev. Merve Öztürk, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, s.26.
[94] Caşın, s.359.
[95] Caşın, s.360.

2000'li yıllara gelmeden hemen önce Rusya Federasyonu'nun merkezindeki gündem, Rusya'nın batı-doğu ikileminde hangi tarafta yer aldığıydı. Bu iki düşünce, ülkedeki Atlantikçiler ve Avrasyacılar ayrımını çıkartmıştır.[96] 1990'lı yıllar Atlantikçi oligarkların hâkimiyetindeki Rusya için bir kimlik arayışıyla ve SSCB'nin dağılma sürecindeki şokunun atlatılması düşüncesiyle geçmiştir. Ancak halk için adeta şok etkisi yaratan bir başka olay, 1999 yılında NATO'nun Sırbistan'ı bombalaması olmuştur. Öyle ki Sovyetler mirası üzerinde hayat bulmaya çalışan Rusya'nın artık eski gücünde olmadığı, kendi soydaşlarının olduğu bir ülkenin Soğuk Savaş sürecindeki düşmanları tarafından bombalanmasına rağmen sessi kalmasıyla anlaşılmıştır.[97]

Sırbistan'a gerçekleştirilen NATO müdahalesi ile eleştirileri üzerinde toplayan B. Yeltsin, 1999 yılında Vladimir Putin'i Başbakanlığa getirdi. Putin, Başbakanlığında henüz bir ay dahi dolmadan kendisini 2. Çeçen Savaşı'nda buldu. Rus-Çeçen Savaşı sürecinde 1999'da yılbaşı gecesinde B. Yeltsin'in televizyon ekranlarından, görev süresinin dolmasına 3 ay kala istifası ve göreve vekâleten Putin'i getirmesi, ülkenin kaderini baştan aşağı değiştiren olay oldu.[98]

Vladimir Putin, yeni milenyuma girerken vekâleten Rusya Federasyonu'nun devlet başkanı olmuştu. Halk nezdinde pek de tanınmayan Putin, Çeçenlerle olan savaşı fırsat bilip sert bir güç göstererek onları Grozni'den çıkarttı. Halk nezdindeki popülaritesini yükselten Putin, 2000 Mart'ında yapılan Başkanlık seçimlerinde %52,94 oy alarak Rusya Federasyonu'nun ikinci Devlet Başkanı seçildi.[99]

Putin, başkanlığının ilk döneminde liberal ve batıyla uyumlu bir ilişki amacında olmuştur. ABD ile yakın ilişki kurmak isteyen Putin, Küba ve Vietnam'daki Rus askerî üslerini kapatarak Soğuk Savaş'a dair son izleri de silmiştir. Ayrıca ABD ile askerî iş birliklerine giderek Afganistan'ı işgal sürecinde ABD'ye Orta Asya'da üsler vermiştir. Putin'in böylesi cömert adımlarının arkasında elbette ki içteki ekonomik ve dıştaki imaj toparlanması gayesi

[96] Mehmet Tepeyurt ve Bezen Balamir Coşkun, "Tarihsel Süreçte Bir Kağıt Asker Olarak Ortadoğu'da Rus Varlığı", Sezgin KAYA (Ed.), **Rusya'nın Doğu Politikası** içinde (205-248), Bursa: Ekin Yayınevi, 2013, s.237.
[97] Burak Çalışkan, "Vladimir Putin Dönemi Rusya'nın Suriye Politikası" (**Yayımlanmamaış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, 2018), s.47.
[98] Çalışkan, s.48.
[99] Çalışkan, s.49.

yatmaktadır.[100] Verilen bu tavizlerin karşılığı, özellikle 2000'li yıllarda yaşanan renkli devrimler düşünüldüğünde NATO çevrelemesi olarak geri geldiğinden dolayı, muhtemelen Putin için bir pişmanlık sebebi olmuştur.[101] Öyle ki 2003-2004 yıllarında ABD ve AB'nin finansal destekleriyle Ukrayna ve Gürcistan'da Rus yanlısı hükümetler yerini Avrupa yanlısı liderlerle değiştirdi. Ukrayna, Moskova'dan bağımsız bir politika izlemek niyetinde, SSCB dağıldığından beri Rusya karşıtı politikalar izleyen Gürcistan[102] ise NATO'ya dahil olmanın yollarını aramaktaydı. Hatta Litvanya, Estonya ve Letonya gibi Rusya'nın batı sınırını oluşturan ülkeler baştan aşağı batı yanlısı görülmekteydi. Bu olaylar, Putin'in "yakın çevre" algısında önemli dönüm noktası olarak tarihe geçmiştir.[103]

2005 yılında Federal Meclis'te yaptığı konuşmada SSCB'nin çöküşünü "yüzyılın felaketi" olarak anlatan Putin, adeta toparlanma süreci sonrası Rusya Federasyonu'nun politikalarını ele veriyordu.[104] ABD'nin Orta Asya'da üs kazanması sonrası Sovyet çevresi ülkelerde yaşanan renkli devrimler, Ukrayna seçimlerindeki ABD-Rusya çekişmesi, 2007 yılında Çek Cumhuriyeti'ne kurulan radar, Polonya'ya kurulması planlanan füze bataryaları gibi olaylar Putin'in ABD'ye karşı ılımlı adımlarının sonu olmuştur.[105]

Tüm bu gelişmelerin ertesinde yaşanan 2007'deki Münih Güvenlik Konferansı'ndaki Putin'in meşhur konuşması, adeta ABD'nin tek kutuplu dünya çabalarına karşı bir isyan manifestosu değerlendirmelerini taşımıştır.[106] Münih Güvenlik Konferansı'nda ABD'nin tek yaratmaya çalıştığı tek kutuplu dünyanın mümkün olmadığını dile getiren Putin, NATO'nun attığı adımlardan duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir.[107] Aynı konuşmasında Putin, kendisine bazı ülkelerin Rusya'nın daha dünya siyasetinde daha fazla rol alması gerektiğini söylediklerini hatırlatıp, bu öneriye gerek olmadığını ve Rusya'nın bin yıldır bağımsız bir dış politika

---

[100] Caşın, s.365.
[101] Çalışkan, s.52.
[102] Helene Carrere D'encausse, **İki Dünya Arasında Rusya**, Çev. Reşat Uzmen, İstabul: Ötüken Neşriyat, 2013, s.82.
[103] Robert Kagan, **Tarihin Geri Dönüşü ve Rüyaların Sonu**, Çev. Birol Akgün ve Nezir Akyeşilmek, Ankara: Orion Kitabevi, 2008, s.28.
[104] Andrei P. Tsygankov ve Matthew Tarver-Wahlquist, "Duelling Honors: Power, Identity and the Russia-Georgia Divide", **San Francisco State University Foreign Policy Analysis**, Vol.5., (2009), s.311.
[105] Selin Muzaffer Bölme, "Nato Zirvesi ve Füze Kalkanı Projesi", **SETA Yayınları**, Aralık, 2010, s.6
[106] *Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy*, 2007, http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034, (10 Aralık 2020) ve Mühdan Sağlam, **Gazprom'un Rusyası Rusya'da Devletin Dönüşümü**, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2014, s.186.
[107] Çalışkan s.54.

izlediğini ve bundan sonra da aynı gidişatta devam edeceğini söyleyerek adeta gelecek yılların politikasını gözler önüne sermiştir.[108]

Putin'in Orta Doğu'daki adımlarının diğer bölümlerde anlatılacak olması sebebiyle bu bölümde daha detay verilmeyecektir. Ancak bu bölümün önemi, Putin döneminde ABD ile yaşanan birçok olayın ilerleyen yıllarda özellikle Arap Ayaklanmaları sürecinde etkisini gösterecek olmasıdır. Bu etki yeni bir hegemon iddiası ile ABD'nin karşısında yeni bir güç olmak idealine dayanmaktadır.

[108] *Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy*, 2007, http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034, (10 Aralık 2020).

2. KUVVET KULLANMA YASAĞININ TARİHİ ARKA PLANI

Devletlerin birbirlerine müdahalede bulunması diğer tabiriyle kuvvet kullanması, özellikle 20. Yüzyıl sonrası uluslararası hukukun önemli konularından biri haline gelmiştir. Soğuk Savaş'ın bitmesiyle beraber sayılarında artış görülmeye başlanan iç çatışma ve iç savaş[109] gibi olaylar, diğer devletlerin bu gibi olaylara tek başlarına veya belli bir koalisyonla müdahale etmelerini sağlamış, bu müdahalenin de nihai sonucu olarak, müdahale edilen devletin egemenliği uluslararası kamuoyunda sorgulanır olmuştur. Egemenlik problemi ayrı bir sorun iken, müdahalelerin uluslararası hukuka uygunluğu noktasında da tartışmalar artış göstermiştir. Bu müdahaleler kimi zaman askeri müdahale şeklinde, kimi zamansa; insani müdahale, önleyici müdahale, meşru müdafaa gibi isimlendirmeler almıştır. Son zamanlarda devlet müdahalesi konusunda "davetle müdahale" olgusu sıkça rastlanır olmuştur ki çalışmamızda irdelenecek ana konulardan birisi de budur. Davetle müdahale konusu, uluslararası hukuk nezdinde sorgulanmaktadır zira müdahale edilecek devlette vuku bulan bir iç çatışmada, karışıklık öncesi devleti kontrol eden kadroların, karışıklıkla beraber meşruiyetini yitirmiş olma ihtimalleri mevcuttur. Bu noktada, ülkede hâkim güç kimdir ve müdahale kime karşı yapılmalıdır gibi sorular, uluslararası hukukun cevaplaması gereken sorular olarak ortaya çıkmıştır.

Ortaçağ'ın kapanmasıyla beraber 17. Yüzyıla damgasını vuran 30 Yıl Savaşları ve ardından gelen Westfalya Antlaşması, egemenlik ve müdahale ikilemi için önemli bir sürece girildiğinin işaretleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Westfalya ile kararlaştırılan düzene göre devlet, belli bir toprak parçası üzerinde kurulan, belli bir sınırları olan ve sınırlarına tecavüz veya içişlerine müdahale edilemeyecek, hukuki ve politik bir yapı olarak belirlenmiştir.[110] Bu bağlamda egemen ulus devletlerin kurulmasıyla, modern uluslararası hukuk sisteminin de kurulduğu[111] ve "Jus Publicum Europeaum"un temellerinin atıldığı kabul edilmektedir[112]. Bu antlaşma, her ne kadar uluslararası hukuk düzeninin temeli ve egemen devletlerin haklarını

[109] Nil S. Şatana, "İç Çatışma: Nedenler, Mekanizmalar, Aktörler", Evren Balta (ed), **Küresel Siyasete Giriş** içinde (303-319), İstanbul: İletişim Yayınları 2016, s.303.
[110] Hakkı Hakan Erkiner, "Uluslararası Hukuk Düşüncesinde Klasik Öğretinin Kuruluşu: Hugo Grotius ve Postgrotien Yazarlar Samuel von Pufendorf, Richard Zouche, Cornelius van Bynkershoek ve Samuel Rachel'e İlişkin İnceleme ve Değerlendirme", **MÜHF-HAD**, Cilt.18, Sayı.3, (2012), s.6.
[111] Kennet R. Himes, "Intervention, Just War and US National Security", **Theological Studies**, Volume.65, Issue.1, (2004), s.142.
[112] Erkiner, s.5.

düzenleyen bir sistem olarak görülse de aslında haklı savaş kuramının laikleşmiş halini almış ve savaşa girmek olgusu bu dönemde, adeta egemenliğin gereği olarak ifa edilmeye başlanmıştır.[113] Devletler bu süreçte askeri müdahale gereksinimlerini, egemenliklerinin tezahürü ve varlıklarını korumanın yolu olarak görmüş, savaşı kılıfına uydurarak başka isimlendirme üzerinden uygulamaya devam ettirmişlerdir.[114]

Birinci Dünya Savaşı'na kadar süren ve uluslararası hukuk açısından klasik dönem olarak tabir edebileceğimiz dönem aralığı, savaşın patlak vermesiyle beraber sona ermiştir. Savaş sonrası büyük sivil kayıplarına karşı önlem almak ve uluslararası güvenliği sağlanmak için birleşen galip devletler, 1919 yılında Milletler Cemiyeti'ni (MC) kurmuşlardır. MC ile ilan edilen misakta cemiyetin genel amacı, "uluslararası barış ve güvenliği muhafaza etmek" olarak belirlenmiştir. Barış ve güvenliğin sağlanmasını genel amaç olarak gören misak, devletlere kuvvet kullanımı konusunda sınır getirmiştir[115]. MC misakı, egemenlik ihlaline tam manada yasak getirmese de sınırlayıcı yasaklama kuralı sebebiyle önemli bir eşiktir.[116] Ancak Milletler Cemiyeti'nin Genel Kurul ya da Konsey'de karar alabilmesi için gerekli olan oy birliği şartı, Cemiyet'in işlerliğini zorlaştırmış ve karar alımlarını güçleştirmiştir ve nihai olarak MC, uluslararası barışın korunmasında bir adım olmuş olsa da sonuç açısından başarıya ulaşamamış, İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasına engel olamamıştır.[117]

Milletler Cemiyeti Misakı'ndan sonra savaşın ve kuvvet kullanımının yasaklanmasına dair bir diğer adım, Fransa ve ABD Dışişleri Bakanları arasında 27 Ağustos 1928 tarihinde karşılıklı nota ile hayata geçirilen "Briand-Kellogg Paktı" olmuştur.[118] Bu pakt ile savaşın hukuka aykırı olduğu kabul edilip, savaş ilanı ilk kez kesin bir şekilde yasaklanmıştır ancak uluslararası bir örgütün kararıyla savaşa başvurulması, bu paktın istisnası olarak sayılmıştır.[119] Pakt, her ne kadar o dönem için MC Misakı sonrası bir gelişme olarak görülse de herhangi bir

---

[113] Fatma Taşdemir, "Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Ülkeleri Dışında Münferiden Kuvvete Başvurma Yetkisi", (**Yayımlanmış Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi SBE, 2005), s.104

[114] Taşdemir, s.96-97.

[115] Levent Ersin Orallı, "Uluslararası Hukukta ve BM Sisteminde Askeri Müdahale Olgusu", **Tesam Akademi Dergisi**, Cilt.1, Sayı.1, (2014), s.106.

[116] Ayşe Nur Tütüncü**, İnsancıl Hukuka Giriş**, İstanbul: Beta Yayınevi, 2012, s.17.

[117] Gül Seda Acet, **Uluslararası İlişkilerde İnsani Müdahale Libya ve Suriye Örnekleri**, 1. Basım, Tokat: Taşhan Kitap, 2018, s.36.

[118] John Fischer Williams, "Recent Interpretations of the Briand-Kellogg Pact", **Royal Institute of International Affairs**, Vol.14, No.3, (May - June 1935) s.346.

[119] Funda Keskin, **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler**, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1998, s.32.

müeyyidesinin olmayışı, yani pakta uymayan devletlere karşı ne gibi yaptırımlar yapılacağının muğlak oluşu, paktın önemine gölge düşürmüştür. Pakt sonrası Japonya'nın Çin'e, İtalya'nın Habeşistan'a ve Almanya'nın Polonya'ya saldırması, Paktın bağlayıcılığının mümkün olmadığını göstermiştir.[120] Her ne kadar bağlayıcı olmasa da Briand-Kellogg Paktı günümüzde BM Antlaşması ile birlikte kuvvet kullanımını yasaklayan ikinci belge konumundadır. Ancak yaptırım gücünün bulunmaması sebebiyle uluslararası kamuoyu nezdinde hukuki açıdan bir önemi yoktur.[121] 2. Dünya Savaşı sonrasında Birleşmiş Milletlerin kurulmasıyla birlikte uluslararası hukukta kuvvet kullanma ve içişlerine müdahale yasağı yazılı olarak hukuki bir zemine oturtulmuştur. Neticesinde, devletlerin amaçları ne olursa olsun, kendini savunmak dışında başka bir devlete karşı güce başvurmaları, çeşitli hukuki tedbirlerle yasaklanmıştır.[122]

15. ve 17. Yüzyıllar arasında devletler, istediği şekilde kuvvet kullanabilmekteyken, uluslararası hukuk 19. Yüzyılda bu duruma yalnızca sınırlama getirilebilmişti. 20. Yüzyılda ise tek taraflı kuvvet kullanma tamamen yasaklandı. Esasen Funda Keskin'in de dediği gibi bu tarihi seyir sonrası kabul edilen yasağın önemi, MC misakına bakıldığı zaman çok daha iyi anlaşılacaktır. Çalışmamızın ilgili bölümlerinde BM Antlaşması ve kuvvet kullanımına ilişkin yasağı uygulanan hukuk olduğu için detaylıca aktarılacak olup, bu kısımda detaya girilmeyecektir.

2.1. Birleşmiş Milletler Antlaşması ve Kuvvet Kullanma Yasağı

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte uluslararası barışın tesisi ve temini sağlanmak üzere 24 Ekim 1945 tarihinde Birleşmiş Milletler kurulmuştur. Anlaşma maddeleri yazılırken, daha önceki metinlerden MC misakı ve Briand-Kellogg paktı gibi antlaşmalar tecrübe olarak görülmüş, kesin ve genel cümleler kurularak devletlerin antlaşma maddelerini, kendi çıkarlarına uyacak şekilde yorumlamalarına müsaade edilmemek istenmiştir.[123] Örneğin savaş kavramı, muğlak oluşu sebebiyle çok az yerde geçmiştir. Antlaşma tarafları, bunun yerine "kuvvet kullanma" terimini tercih etmişlerdir, zira savaş kavramı üzerinde uluslararası

[120] Mehmet Sait Dilek, "Büyük Güçlerin Politikaları ve Briand-Kellog Paktı", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt.10, Sayı.37, (Bahar 2013), s.160-161.
[121] Funda Keskin, "BM ve Kuvvet Kullanma", **Avrasya Dosyası**, BM Özel, Cilt.8, Sayı.1, (İlkbahar 2002), s.152.
[122] Segah Tekin, "İnsani Müdahale Kavramı ve Libya'nın Geleceği", Stratejik Düşünce Enstitüsü, (Nisan 2011), s.8.
[123] Orallı, s.111.

toplumda kesin bir mutabakata varılamamıştır.[124] Kavram muğlaklığını gidermek için savaş yerine kuvvet kullanımı kavramını tercih etseler de bu kez de antlaşma, kuvvet kullanımını tanımlamadığı için, bu kavramın muğlaklığı uluslararası sorun halini almıştır.

Bu kapsamda BM Antlaşması'nın daha 1. Maddesinin 1. Fıkrasında BM, "*Uluslararası barış ve güvenli korumayı*" amaç olarak belirlemiştir. Keza 2. Maddenin 3. Fıkrasına göre "*Tüm üyeler uluslararası anlaşmazlıklarını barışçıl yollarla çözmelidirler*, denilmiştir. Bu maddenin meşhur 4. Fıkrasına göre kuvvet kullanımı ise şu cümlelerle kesin olarak yasaklanmıştır:

> *"Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde, gerek herhangi bir devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığına karşı gerekse BM'nin amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde, kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanmaya başvurmaktan kaçınırlar."*[125]

Ancak bu noktada, kuvvet kullanma yasağının tanımsız olması sonucu ortaya, kuvvet kullanma yasağının daraltılıp daraltılamayacağı sorunu çıkmıştır. Örneğin X devleti Y devletine karşı kuvvet kullanırsa ve bu kuvvet kullanımı uluslararası barışı tehdit etmiyorsa, Y devletinin siyasi bağımsızlığına da karşı değilse ve Y devletinin toprak bütünlüğünü sadece geçici olarak ihlal ediyorsa, kuvvet kullanımı meşru mudur, gibi bir soru bu maddenin bir problemi olarak belirmiştir. Kuvvet kullanımına karşı daraltıcı bir anlam yükleyen bakışa göre kuvvet kullanımı, 2/4. Maddeye mugayir değilse, meşrudur. Yani, kuvvet kullanım yasağı bu bakışa göre vardır ancak sınırlı niteliktedir.[126]

Öte yandan *klasik* yorum denilebilecek bir diğer yoruma göre ise, kuvvet kullanma yasağı genel ve mutlak bir yasaktır. Madde içerisinde yer alan ifadeler yasağı sınırlandırmak için değil güçlendirmek için vardırlar.[127] Bu sebepten dolayı, antlaşmanın ilgili maddesini daraltmak doğru değildir. İlk görüşün yani sınırlayıcı bir kuvvet yasağının varlığı kabul edilecek olursa, devletlerin kuvvet kullanımındaki amaç ve niyetlerini saptama sorunu ortaya

[124] Keskin, BM ve Kuvvet Kullanma, s.149.
[125] T.C Resmi Gazete, BM Antlaşması Türkçe Metin, https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf, (10 Kasım 2020) s.5.
[126] Keskin, BM ve Kuvvet Kullanma, s.155.
[127] Orallı, s.113.

çıkacaktır. Bu sebepten ilk görüşün kabul edilmesi, yetkinin kötüye kullanımına yol açabileceği için, genellikle uluslararası hukukta kabul gören ikinci görüş olmuştur. Kısaca, BM Antlaşması çerçevesinde birinci maddede yer alan amacı sağlamak üzere 4/2. Maddede yer alan hükümle, uluslararası hukukta devletlerin birbirlerine karşı müdahalede bulunmaları yasaklanmıştır. Bu yasak, yine BM Antlaşmasında geçen istisna maddelerinin hükümleri doğrultusunda aşılması mümkün durumdadır.

2.2. BM Antlaşması'nda Kuvvet Kullanımının İstisnaları

BM Antlaşması, kendinden önceki antlaşma ve yazılı belgelerin düştüğü hataya düşmeyerek, sistemin tıkanmasını engellemek için belirli hallerde kuvvet kullanımına izin vermeyi öngörmüştür. Bunlar:

a. Meşru Müdafaa halinde kuvvet kullanımı

b. Güvenlik Konseyi kararıyla kuvvet kullanımı

c. Güvenlik Konseyi faaliyete geçmeden önce beş sürekli üyenin kuvvet kullanımları

d. İkinci Dünya Savaşı boyunca "düşman" olarak niteleyen tarafların söz konusu savaşın sonucu olarak birbirlerine kuvvet kullanması.[128]

Bu istisnalardan ilki olan meşru müdafaa hakkı 51. Madde şöyle aktarılır:

> *"Hiçbir şey, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliği sağlayacak tüm önlemleri alana dek, askeri saldırıya uğramış Birleşmiş Milletler üyesi ülkenin bireysel ya da kolektif meşru müdafaa hakkına zarar veremez. Savunma hakkını kullanmak üzere üyeler tarafından alınan önlemler anında Güvenlik Konseyi'ne bildirilir ve hiçbir şekilde Güvenlik Konseyi'nin, mevcut şart çerçevesinde, uluslararası barış ve düzeni sağlama yönünde hareket etme yetkisi ve sorumluluğunu etkileyemez."*

Bu maddeden hareketle meşru müdafaa; bir devletin başka bir devletçe kendisine karşı girişilen gayri hukuki kuvvet kullanımına ani, doğal ve orantılı olarak kuvvet kullanma yoluyla

[128] Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk**, Ankara: Turhan Kitabevi, 2005, s.512.

karşılık vermesidir diyebiliriz.[129] Antlaşma metninden de anlaşılacağı üzere meşru müdafaa hakkına dayanan önlemler derhal BM Güvenlik Konseyi'ne bildirilmelidir. Bildirim koşulu vardır ancak bireysel ya da ortak meşru müdafaa için Güvenlik Konseyi'nin herhangi bir karar almasına lüzum yoktur. Bu durum ilk andaki müdahale için geçerlidir. Zira müdahale, BM Güvenlik Konseyi'nin toplanıp karar alması sürecine kadar meşrudur. Ayrıca meşru müdafaa istisnasına uluslararası örf ve adet hukukunun "gereklilik ve ölçülülük" kıstaslarına ek olarak bir de "sadece silahlı saldırıya maruz kalmak" şeklinde üçüncü bir kıstas da getirilmiştir.[130] Her ne kadar devletler bu maddeyi çıkarlarına uyacak şekilde yorumlasa ve ya ABD'nin yaptığı gibi Afganistan, Irak işgallerinde meşru müdafaayı gerekçe gösterip ilgili kıstaslara uymayarak kullansalar da, meşru müdafaa hakkı yasaldır ve geçerliliğini korumaktadır.

BM Antlaşmasına göre uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasından sorumlu olan aslî organ BM Güvenlik Konseyi'dir. BM Antlaşmasının 39. Maddesine göre, Güvenlik Konseyi, barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi gerçekleştiğini saptar ve uluslararası barış ve güvenliğin korunması veya yeniden kurulması yönünde tavsiyelerde bulurdur ya da 41. ve 42. Maddeler uyarınca hangi önlemlerin alınacağını kararlaştırır.[131]

> *"41. madde: Güvenlik Konseyi, kararlarını yürütmek için silahlı kuvvet kullanımını içermeyen ne gibi önlemler alınması gerektiğini kararlaştırabilir ve Birleşmiş Milletler üyelerini bu önlemleri uygulamaya çağırabilir. Bu önlemler, ekonomik ilişkilerin ve demiryolu, deniz, hava, posta, telgraf, radyo ve diğer iletişim ve ulaştırma araçlarının tümüyle ya da bir bölümüyle kesintiye uğratılmasını, diplomatik ilişkilerin kesilmesini içerebilir.*
>
> *42. madde: Güvenlik Konseyi, 41. Maddede öngörülen önlemlerin yetersiz kalacağı ya da kaldığı kanısına varırsa, uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için, hava, deniz, ya da kara kuvvetleri aracılığıyla, gerekli saydığı her türlü girişimde bulunabilir. Bu girişimler gösterileri, ablukayı ve BM üyelerinin hava, deniz ya da kara kuvvetlerinde yapılacak başka operasyonları içerebilir."*

Bu maddelere baktığımız zaman 41. Maddeye göre BMGK, BM üyelerini silahlı kuvvet kullanmak dışında birtakım tedbirler almaya çağırabileceğini aktarıyorken, 42. Maddede ise 41. maddenin bir üst boyutu olarak eğer yetersiz kalırsa askeri kuvvet kullanılabileceğinden bahsetmektedir.[132] Kısaca Güvenlik Konseyi, öncelikli olarak kuvvet

[129] Acet, s.94.
[130] Orallı, s.115.
[131] Keskin, BM ve Kuvvet Kullanma, s.161.
[132] Acet, s.93.

kullanımı gerektirmeyen önlemleri deneyecektir. Bu önlemlerin sonuç vermediği durumlarda kuvvet kullanımı ve askeri müdahale sürecine geçecektir.[133]

Esasen ilgili maddeler ile Güvenlik Konseyi'nin aşamalı bir yaptırım gücüne sahip olduğunu ve bunu kullanmasının önünde bir engel bulunmadığını görmekteyiz ve 41 ile 42. Maddeyi kullanmasının gerekçesi olarak 1. Maddede belirtilen uluslararası barış ve güvenliği korumak olarak belirteceği açıktır. Ancak hangi durumlarda uluslararası barış ve güvenliğin bozulduğunu ya da tehdit edildiğini gösteren bir izah mevcut değildir.[134] Bu sebepten ilgili maddelerin, büyük güçlerin çıkarları adına kullanılmaları pek tabii mümkün görünmektedir ve BM Antlaşmasının 2. Maddesinde yer alan "egemen eşitlik" prensibini sekteye uğrattığı da açıktır[135] ancak beş daimi üye arasındaki güç mücadelesi sayesinde bu maddelerin keyfi kullanımı veto ile engellenmektedir. BM Antlaşmasına göre üye devletler, Güvenlik Konseyi'nin alacağı her türlü kuvvet kullanımına iştirak etmek zorundadırlar. Bu kapsam, Konseyin aldığı bir kararın tekrardan tüm üyelerce alınmasına lüzum görülmemiştir. Keza alınacak tedbirler, Güvenlik Konseyi tarafından uluslararası bir örgüte uygulatılabilir.[136]

2.3. Uluslararası Hukuk ve Terörizme Karşı Kuvvet Kullanma

11 Eylül 2001 yılında ABD'de yaşanan ve Dünya Ticaret Merkezi'ni hedef alan terör saldırısı, ABD'nin terörle mücadele konseptini dünyaya ilan etmesi açısından önemli bir hadisedir. Bu olay, terörizme karşı kuvvet kullanımı kavramını açısında önemli dönüm noktasıdır. Yapılan terör saldırısını El-Kaide'nin üstlenmesinin ardından ABD'nin terörizme karşı adeta savaş ilan etmesi ve peşinden gelen Afganistan'a karşı silahlı müdahale ya da kuvvet kullanımı, uluslararası hukukun gündemine, salt devletlerarası ilişkilere ek olarak örgütleri ve grupları da eklemiştir.[137]

ABD'nin Bush doktriniyle birlikte başlattığı 11 Eylül saldırıları sonrası gündeme gelen terörizmle mücadele konsepti, BM tarafından 1368 sayılı karar ile meşru müdafaa hakkı olarak

[133] Orallı, s.116.
[134] Orallı, s.117.
[135] Mehmet Aydoğan Özman, "Devletlerin Egemenliği ve Milletlerarası Teşekküller", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt.XXI, Sayı.1, (1964), s.89.
[136] Keskin, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaşi Karışma ve Birleşmiş Milletler, s.62.
[137] Taşdemir, Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Ülkeleri Dışında Münferiden Kuvvete Başvurma Yetkisi, s.6.

tanınmış ve kabul görmüştür.[138] doktrinde uzun süre 51. Maddenin yalnızca devletlerarası olaylarda uygulanabileceği yönünde bir mutabakat olduysa da özellikle 11 Eylül sonrası meşru müdafaa uygulamasına, terörist saldırılar sonucu devlet dışı aktörler de dâhil edilmiştir.[139]

Meşru müdafaa hakkını öngören 51. Madde, günümüzde devlet dışı aktörlere karşı da uygulanmaktadır. Ayrıca bu maddenin yorum farklarına göre çeşitlilik kazandığını söylemek de yerinde olacaktır. Örneğin maddeyi dar biçimde yorumlayanlar, 51. Maddenin kullanımının yalnızca silahlı saldırı durumunda söz konusu olabildiğini savunmaktadırlar. Diğer yandan ilgili maddeyi dar açıdan ve terörizmle ilişkilendirerek ele alan bazı yazarlar, meşru müdafaa hakkının kullanılabilmesi için saldırının mağdur devletin toprakları içerisinde gerçekleşmesi gerekliliğini savunmuşlardır. Bu bakışa göre bir devlet, başka bir ülke içerisinde bulunan vatandaşlarını tehdit eden herhangi bir terörist saldırısına karşı kuvvet kullanamayacaktır.[140]

Öte yandan maddeyi geniş yorumlayan kimi yazarlar, meşru müdafaa hakkının sadece silahlı saldırılara karşı değil her türlü kuvvet kullanımına karşı kullanabileceğini öner sürmüşlerdir.[141] Keza ilgili maddenin, uluslararası örf ve âdet hukukunda düzenlenen meşru müdafaa hakkını kapsadığını varsayması sebebiyle ve hatta madde içerisinde geçen "doğal" kelimesinden dolayı, maddenin BM öncesi dönemde kabul edilen meşru müdafaa hakkını değiştirmediği ve sınırlamadığı yönünde yorumlar da mevcuttur. Esasen BM'nin ortak güvenlik sisteminin etkin bir şekilde kullanılamaması, meşru müdafaayı genişletici yorumlar için adeta bir dayanak görevi teşkil etmiştir.[142]

Uluslararası terörizme karşı kuvvet kullanımına dair geniş yorum birçok devletçe makul karşılansa da esasen büyük sorun teşkil etmektedir. Topal'ın da dediği gibi;

> "*BM öncesi döneme geri dönerek devletlerin münferiden kuvvet kullanmalarının meşruiyet kazanması anlamına gelecek olan bu durum,*

[138] Ahmet Hamdi Topal, "Uluslararası Hukukta Devlet Destekli Terörizme Karşı Kuvvet Kullanma", (**Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi SBE, 2004), s.124.
[139] Fatma Taşdemir, Kuvvet Kullanma Hukuku Açısından IŞİD İle Mücadele, Fatma Taşdemir (Ed.), **Suriye Çatışma ve Uluslararası Hukuk** içinde (63-96), Ankara: Nobel Yayıncılık, 2016, s.68.
[140] Topal, s.125.
[141] Abraham Sofaer, "Terrorism, the law, and the National Defense", **Military Law Review**, Vol.126, (1989), s.89
Aktaran:Ahmet Hamdi Topal, "Uluslararası Hukukra Devlet Deestekli Terörizme Karşı Kuvvet Kullanma", (**Yayımlanmış Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi SBR, 2004), s.112.
[142] Topal, s.112.

devletlerin her olayda meşru müdafaa hakkını ileri sürmelerine ve gerçekleştirdikleri kuvvet kullanma eylemlerini sınırsız bir şekilde haklılaştırmalarına neden olabilecektir".[143]

Terörizme karşı kuvvet kullanımını 51. Maddedeki meşru müdafaa hakkına bağlayanlar dışında, 2/4. Maddeye bağlayanlar da mevcuttur. Bu maddede yer alan kuvvet kullanma yasağını dar yorumlayanlar, bir terör saldırısını ortadan kaldırmak için "sınırlı", "geçici" ve karşı devletin "siyasal bağımsızlığına zarar verme amacı gütmeyen" kuvvet kullanımlarının meşruluğunu savunmaktadırlar.[144] Bu durum, teröre destek verdiği iddiasıyla x devletinin hükümetine, y devleti tarafından yapılacak ve 2/4 maddeyi dayanak olarak alan herhangi bir müdahalenin, x devletindeki meşru hükümeti düşürmeye yönelik olursa, 2/4 maddesine aykırı durum teşkil edeceği açıktır.[145] Bu sebepten, ilgili maddenin teröre karşı, bir devlete müdahale şeklinde kullanılması hukuka aykırı görülmektedir. Uluslararası hukukta özel şahısların ya da birimlerin yaptığı eylemlerden devlet sorumlu gösterilemez.

Ancak, Uluslararası Nitelikteki Kusurlu Fiillere İlişkin Devletlerin Sorumluluğu Konusundaki Antlaşma Tasarısı'nın 8. Maddesine göre, özel şahıs ve ya grupların eylemlerinden ilgili devletlerin sorumlu olabilmesi için, malum fiilin ilgili devlet tarafından "talimatla", "yönlendirmeyle" ve "kontrol edilerek" gerçekleştirilmesi gerekmektedir.[146] Bu bakışla, 11 Eylül saldırıları karşısında Afganistan'a karşı kuvvet kullanan ABD, bu gerekçelere dayanarak Afganistan'da *de facto* Taliban Hükümetini sorumlu tutmuştur.

Terörizme karşı mücadele konsepti bakımından en dikkat çekici örneklerden biri de Irak Şam İslam Devleti (DAEŞ) adı altında Orta Doğu'da beliren radikal terör örgütüne karşı yapılan uygulamalar olmuştur. BM güvenlik konseyi, VII. Bölüm'e dayalı 2178 sayılı karar ile terörizme karşı tedbirleri hayata geçirmiştir. Buna göre ABD önderliğindeki koalisyon ve Rusya, Irak ve Suriye toprakları üzerinde terörizmle mücadele konsepti içerisinde hava operasyonları gerçekleştirmektedirler.[147]

---

[143] Topal, s.117
[144] Taşdemir, Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Ülkeleri Dışında Münferiden Kuvvete Başvurma Yetkisi, s.124.
[145] Taşdemir, Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Ülkeleri Dışında Münferiden Kuvvete Başvurma Yetkisi, s.125.
[146] Taşdemir, Kuvvet Kullanma Hukuku Açısından IŞİD ile Mücadele, s.70.
[147] Taşdemir, Suriye İç Savaşı'nda Üçüncü Devletlerin Müdahalesi ve Uluslararası Hukuk, s.177.

2.4. Müdahale Kavramı ve Kavramın Uluslararası Hukukta Yeri

İki büyük savaş sonrası yaşanan insani dram ve devletlerarası güvenlik sorunlarına BM Antlaşmalarıyla çözüm bulunmak istenmiştir. Antlaşmalar metninde devletler, uluslararası düzende egemen ve eşit bir yapıya dair maddelere yer vermişlerdir. Bunun sonucu olarak da egemen devletler, kendi sınırları içerisinde mutlak hareket etme özgürlüğüne sahip olma hakkını taşırken, diğer devletler de egemenlik gereği bu devletin özgürlüğüne karışmama prensibini kabul etmişlerdir.

Devletler bu prensipleri kabul etmiş olsalar da tarihin birçok noktasında çeşitli müdahaleler hep olagelmiştir. Bu müdahaleler ise 21. Yüzyılda yasal zemine oturtulmak istenmiştir. Devletlerin bu yasal zemin arayışlarını değerlendiren Morgenthau, "yasal ve yasal olmayan bir müdahale ayrımı yapmanın gereksiz olduğunu çünkü devletlerin bu müdahaleleri, tamamen ulusal çıkarları amacıyla yapılan müdahalelerdir" demiştir.[148]

Uluslararası hukuk literatüründe müdahale, "intervention" olarak geçmekte olup, bir devletin iç veya dışişlerine başka bir devlet tarafından, bu devlet üzerinde bir değişiklik yapmak amacıyla, "zorlayıcı" ya da "emredici" bir biçimde karışmak olarak tanımlanmaktadır.[149] Hodges müdahaleyi, bir ya da birçok devletin başka bir devletin dış işlerine, onun rızası olmadan karışması ya da iç işlerine devletin rızası dâhilinde ya da rızası olmadan karışması olarak tanımlamıştır.[150]

Müdahale ya da karışma kavramı, uluslararası hukukun kesinlikten en çok uzak ve belirsiz sözcüklerinden birisi olarak dikkat çekmektedir. Ekonomik yardımdan diplomatik girişimlere ve hatta kuvvet kullanımına kadar her türlü eylem, müdahale kavramı içerisinde yer alabilir.[151] Buradan da anlaşılacağı üzere müdahale eylemi için salt kuvvet kullanma şartı yoktur. Müdahale, ekonomik ve siyasi yollarla bir ülkenin iç ve dışişlerine karışmak olarak da görülebilmektedir.

---

[148] Eylem Miray Apak, "Uluslararası Hukukta Müdahale Kavramı ve Türkiye'nin Somali ve Afganistan'a Düzenlenen Uluslararasrası Müdahalelerdeki Yeri", (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ege Üniversitesi SBE, 2009), s.10.

[149] M. Yusuf Eren, "Uluslararası Hukukta Savaşa Varmayan Kuvvet Kullanma Yolları", **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt.3, Sayı.2, (2012), s.248.

[150] Apak, s.7.

[151] Ali L. Karaosmanoğlu, **İç Çatışmaların Çözümü ve Uluslararası Örgütler**, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, 1981, s.25.

Genel çerçevesi bu şekilde çizilebilecek olan müdahalenin özellikleri şu şekilde sıralanabilir;

1. Müdahale, mutlak suretle bağımsız devletler arasında cereyan etmelidir. Başka bir deyişle, devlet olmayan tüzel kişilerin, uluslararası örgütlerin veya terör örgütlerinin bir devletin iç/dış işlerine karışması, müdahaleden sayılmayacaktır.

2. Müdahale, karşı tarafın iradesini zorla etkilemek amacı gütmelidir.

3. Müdahale, müdahale edilen devletin siyasi iradesine karşı girişilen bir eylemdir. Yani, devlet otoritelerinin, siyasal kurumların ve karar vericilerinin politikalarını değiştirmek yönündedir.

Müdahale kavramı genelde uluslararası hukuk kitaplarında, savaşa varmayan kuvvet kullanma biçimi olarak geçmektedir. *Misilleme*, *Zararla Karşılık Verme* ve *Müdahale Etme* gibi başlıklar etrafında şekillenen savaşa varmayan kuvvet kullanımının hukuka uygunluğu, BM Antlaşmasının 2/4 maddesinde yer alan kuvvet kullanma yasağına getirilen yorumlara göre değişiklik göstermektedir. Dar yorumlayanlar, sadece maddenin ilgili bölümlerindeki olaylar gerçekleşirse yasaktır demekte, geniş yorumlayanlar ise külliyen yasaklamakta.[152] Bu çalışmanın konusu başlı başına bir müdahale kavramını içerdiği için, savaşa varmayan kuvvet yöntemleri arasındaki diğer yöntemler, bu çalışmanın konusu olmayacaktır.

BM Antlaşmasının egemen eşitlikle ve içişlerine müdahaleyle ilgili kısımları, 2/1 ve 2/7 maddelerde şu şekilde geçmektedir;

> *Madde 2/1; "Örgüt, tüm üyelerinin egemen eşitliği ilkesi üzerine kurulmuştur."*
>
> *Madde 2/7; "İşbu Antlaşma'nın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletlere herhangi bir devletin kendi iç yetki alanına giren konulara müdahale yetkisi vermediği gibi üyeleri de bu türden konuları işbu antlaşma uyarınca bir çözüme bağlamaya zorlayamaz; (...)"*[153]

[152] Eren, s.233.

[153] T.C Resmi Gazete, BM Antlaşması Türkçe Metin, https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf, (10 Kasım 2020).

Görüldüğü üzere BM Antlaşması'nın ilgili bölümlerinde geçen bu maddeler, BM tarafından herhangi bir devlete müdahalenin olmayacağının beyanı şeklinde anlaşılmaktadır. Yani, devletlerin kendi içişlerine giren eylemlerine BM, herhangi bir adımda ve müdahalede bulunmayacaktır, denilmiştir. Öte yandan, Genel Kurul'un 1965 yılında 2131 sayılı Devletlerin İçişlerine Karışmanın Yasaklanması ve Bağımsızlık ve Egemenliklerin Korunması Bildirisi ile 1970 yılında alınan Devletler Arasında Dostça İlişkiler Bildirileri, her ne sebeple olursa olsun, hiçbir devlet bir başka devletin iç ya da dışişlerine karışma hakkına sahip değildir ve herhangi bir karışma kesin olarak uluslararası hukuka aykırıdır şeklinde kararların dayanağı olmuştur.[154] 1981 tarihinde 36/103 sayılı BM Genel Kurul kararında ise, bahsi geçen müdahale yasağı daha teferruatlı bir biçimde ele alınmış ve buna göre devletlerin, askeri blokları güçlendirmek amacı güden önlemlerde bulunma, üs kurma faaliyetleri, diğer ülkelere baskı oluşturacak ekonomik yardım programları ve ambargo gibi uygulamalara girmeyecekleri kararlaştırılmıştır. 1981 yılında alınan bu kararlara; Avustralya, Kanada, Fransa, Almanya, Hollanda, İngiltere ve ABD, uymayacaklarını ilan etmişlerdir. Genel Kurul kararlarının bir bağlayıcılığının olmaması, alınan bu müdahale yasağına uyulmamasının başlıca nedeni olarak görülmektedir.[155]

BM'nin uluslararası örgüt olarak 2/7 maddede herhangi bir müdahalede bulunmama garantisi vermesine rağmen, bazı durumlarda bunu aşarak Güvenlik Konseyi kararıyla müdahalelerde bulunduğu görülmektedir. Bu müdahaleler, birçok sebeple ve birçok isimlendirmeyle olabilmektedir. İçlerinde uluslararası hukukta artık teamül olmaya başlayan ve uluslararası kamuoyu tarafından da en çok kabul gören müdahale tipi, *İnsani Müdahale* olmuştur.

2.4.1. İnsanî Müdahale

İnsani Müdahale, bir ülkede yaşanmakta olan ağır insan hakları ihlallerini ortadan kaldırmak üzere, diğer devlet ya da devletlerin doğrudan veya bir uluslararası örgüt aracılığıyla, ihlallerin yaşandığı devlete karşı kuvvet kullanması ya da kuvvet kullanma tehdidinde bulunmasıdır.[156] Burada yapılacak olan insani müdahale, müdahaleyi yapan ülkenin ve ya ülkelerin kendi vatandaşları için değil, müdahale yaptıkları ülkenin vatandaşları için

[154] Keskin, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler, s.105.
[155] Keskin, s.106.
[156] Naim Demirel, "Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale ve Hukuki Meşruiyet Sorunu", **FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, Sayı.1 (Bahar 2013), s.153.

olmalıdır.[157] Ancak realist bakışa göre hiçbir zaman insani müdahaleden bahsetmek doğru olmayacaktır. İnsani müdahale adını verdikleri müdahaleler, tamamen devletlerin kendi çıkarlarını artırmanın tezahürüdür.[158]

2.4.2. Davetle Müdahale

Davetle müdahale kavramının, uluslararası hukuktaki genel kabul görmüş tanımı; bir devletin kendi toprakları içerisinde yaşanan iç çatışmaya karşı koymaya gücü yetmediği durumlarda, başka bir devletten alenen yardım istemesidir.[159] Bu müdahale, fiili çatışma düzeyinde askeri eylemleri içerebileceği gibi müdahale edilen devlete teknik destek boyutunda da görülebilir.[160] Edward Hall, 19. Yüzyılın sonlarına doğru davetle müdahale konseptinin, hukuka aykırı olduğunu belirtmiştir. Hall'a göre bu müdahale bir müttefiklik ilişkisine dayanıyor ve rıza ile oluyorsa bile, karşı devletin bağımsızlığı konusunun gündeme geleceğini belirtmiştir.[161]

Kavramı 1958 yılında detaylı bir şekilde değerlendiren Lauterpacht, davetle müdahalenin herhangi bir baskı ya da zorlama içermemesi gerekçesiyle uluslararası hukuka uygun bir müdahale şekli olduğunu belirtmiştir.[162] Öte yandan Lauterpacht ile aynı fikirleri paylaşan Nawaz, davetle müdahale kavramının uluslararası ilişkiler literatürüne girişini sağlamış ve 1959 yılında kaleme aldığı makalesinde, "*devletlerarası müdahaleler, belirli şartları taşıması halinde hukuka uygun olabilir, davetle müdahale de hukuka uygun bir müdahale şeklidir"*[163]diyerek, davetle müdahalenin uluslararası hukuka uygun olduğunu belirtmiştir.

---

[157] Hasan Duran, "Yeni Bir Müdahale Şekli 'İnsani Müdahale'", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,** Cilt.6, Sayı.1, (2001), s.88.
[158] Apak, s.11.
[159] Georg Nolte, "Intervention by Invitation", **Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, online edition, Rüdiger Wolfrum (Ed.), 2012, s.2
[160] Gökhan Albayrak, "Uluslararası Hukukta Davetle Müdahale: Mali Örneği", **Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı.26, (Ağustos 2018), s.308.
[161] Şahin Eray Kırdım, "Uluslararası Hukukta Davet İle Müdahale Örneği: Rusya'nın Suriye'ye Askeri Müdahalesi", **Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı.1, (Bahar 2017), s.2.
[162] Abdullah Tunç, "Uluslararası Hukukta Davetle Müdahale", (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, Üniversitesİ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), s.6.
[163] M.K. Nawaz, "Intervention By Invitation and the United Nations Charter", **International Studies**, Vol.1, Issue.2, (April 1959), s.204.

Buradan hareketle genel kabulün, devletlerarası rızaya ilişkin olduğu yani ortada rıza varsa, uluslararası hukuka aykırı olan bir durumun hukuki olabileceği sonucunu çıkarabilmekteyiz. Bu konuda Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun 2001 yılında hazırladığı "Uluslararası Hukuka Aykırı Fiilleri Dolayısıyla Devletlerin Sorumluluğuna İlişkin Taslak Maddeler" adlı metinde rızanın hukuka aykırılığı ortadan kaldıracağı yönünde görüş bildirilmiştir.[164]

Bu kapsamda davetle müdahaleye dair en bilindik olaylar, SSCB'nin 1956'da Macaristan'a, 1968'de Çekoslovakya'ya ve 1979'da Afganistan'a müdahaleleri ile ABD'nin 1958 Lübnan ve 1983 Grenada müdahaleleridir.[165]ABD'nin Afganistan'a müdahalesinde, hukuki zemin adına davetle müdahale kavramı kullanılmamıştır. Çünkü çalışmamızda da değineceğimiz üzere davetle müdahalenin geçerli olması için davetin meşru hükümet tarafından gelmesi gerekmektedir. Afganistan adına ABD'ye davet, Kuzey İttifakı'ndan gelmiştir. ABD de Kuzey İttifakı'nı meşru yönetim olarak lanse etmemek adına bu müdahalesini davetle müdahale konsepti yerine, meşru müdafaaya dayandırmıştır.[166]

2.4.3. Davetle Müdahalenin Unsurları

Davetle müdahalenin geçerli olabilmesi için belirli şartları haiz olması gerekmektedir. Bunları şeklî ve maddî şartlar olarak ikiye ayırmaktayız. Bu şartları taşımayan bir davetle müdahale süreci, uluslararası hukuka aykırı bir zemin üzerine kurulmuş olacaktır. Ayrıca bu davetin belirli bir rızaya dayanması da gerekmektedir. Rızanın, emredici norm kuralına aykırılığı halinde ise genel hukuk kuralı olarak emredici normun önceliği mevcuttur.

2.4.3.1. Davette Gösterilecek Rıza

Davette Gösterilecek Rıza: Uluslararası hukuk içerisinde oluşan bütün normlar, rızaya dayanarak oluşmuştur. Bu sebepten, hukuken bir uygulamanın bağlayıcılık kazanabilmesi için rızaya dayanması şarttır.[167] Uluslararası Hukuk Komisyonu, 2001 yılında Uluslararası Hukuka Aykırı Fiilleri Dolayısıyla Devletin Sorumluluğuna İlişkin Taslak'ta yer alan 20. Maddede, "*bir*

[164] Kırdım, s.4.
[165] Keskin, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler, s.122.
[166] Fatma Taşdemir, **Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi,** Ankara: USAK Yayınları, 2006, s.156.
[167] Pazarcı, s.17.

devletin bir başka devletten belirli bir davranış için aldığı geçerli rıza, bu davranışın hukuka aykırılığını, rızayı veren devlet nezdinde ve davranış rızanın sınırları dâhilinde kaldığı ölçüde ortadan kaldırır" diyerek, rızanın hukuka aykırılığı ortadan kaldırdığını belirtmiştir.[168]

Ancak, rızanın hukuka aykırılığı ortadan kaldırması durumunun yanında bir de rızanın uluslararası hukukta yer alan *jus cogens* (emredici norm) kurala aykırı olması durumu mevcuttur ve bu durum konusunda rızanın geçerliliğine dair tartışmalar mevcuttur. *Jus cogens,* hukukta aksi kararlaştırılamayacak ve kesin olarak uygulanması gereken hukuk kurallarını ifade etmektedir.[169] Uluslararası hukukta Jus cogens 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi ile kabul görüp, emredici normun uluslararası toplumun tümü tarafından, antlaşmayla veya teamül olarak uyulması gerektiğini belirtilmiştir.[170] Her ne kadar somut açıdan belli şartlar sağlanamamışsa da emredici norm genel kabul görmektedir.[171]

Emredici norma aykırı gösterilen rızanın geçersiz olacağı anlaşılsa da emredici normun içeriğinin ve kapsamının muğlak oluşu, rıza gösterilen olayların ayrı ayrı ele alınacak emredici norma kıyas edilmesi sorununu doğurmuştur. Böylece, rızayı gösterecek mercii, rızanın açıklığı, rızanın süresi, rızanın bitişi ve rızanın kimlere verilebileceği gibi olaylar ayrı ayrı irdelenmek durumunda kalınmıştır.[172]

2.4.3.2. Maddi Bakımdan Davet

Davetin maddi geçerliliği, genel olarak davetin veriliş biçimi yani iradenin gösterilme şeklidir. Geçerli rızanın, tüm baskıdan ve zorlamadan arındırılmış olarak verilmesi gerekmektedir.[173] Davetin maddi geçerliliği, davetin tek taraflı işlemle mi yoksa çok taraflı antlaşma yoluyla mı yapıldığı gibi sorularla ilgilenmektedir.[174]

---

[168] Ceren Zeynep Pirim, "Uluslararası Sorumlululuk Hukukunda Devletlerin Ağırlaştırılmış Sorumluluğu: Kuramsal Bir Değerlendirme", **Public and Private International Law Bulletin**, Vol.32, No.2, (2012), s.169

[169] Tunç, s.14.

[170] İrem Karakoç, "Uluslararası Hukukta Emredici Kural Jus Cogens=Premptory Norms Olgusuna Tarihsel Bir Yaklaşım", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt.8, Sayı.1, (2006), s.94.

[171] İsmail Karaahmetbeyoğlu, "Uluslararası Hukukta Davetle Müdahale: Rusya'nın Suriye'ye Müdahalesi", (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), s.30.

[172] Tunç, s.20.

[173] Pazarcı, s.82.

[174] Karaahmetbeyoğlu, s.32.

Tek Taraflı Davet: Davetle müdahale, maddi açıdan iki şekilde gerçekleşebilir. Bunlardan ilki, devam eden bir çatışmaya, çatışma taraflarından birinin tek taraflı davetiyle müdahil olmaktır. Tek taraflı işlem yoluyla davet olarak adlandırılan bu uygulamada, genelde bir devletin, başka bir devletten ya da örgütten askeri manada yardım istemesi beklenmektedir.[175] Tek taraflı davete örnek olarak, ABD'nin 1958 Lübnan, Fransa'nın 2013 Mali, Uluslararası koalisyonun 2014'te DAEŞ'e karşı Irak ve Rusya'nın 2015 Suriye müdahaleleri gösterilebilir.

Antlaşmalar Yoluyla Davet: İkincisi ise devletler arasında daha önceden yapılan bir antlaşma üzerine diğer devletin bu antlaşmayı gerekçe göstererek müdahalede bulunmasıdır.[176] Antlaşmaya binaen yapılan müdahalelerde, kuvvet kullanımı konusu uluslararası hukuk nezdinde henüz fikir birliği sağlanamadığını göstermektedir. Zira antlaşmalara bağlı olarak yapılacak müdahalelerde, karşı ülkenin izni varsa, zaten bir problem görülmemekte ancak antlaşmaya bağlı olarak müdahale edilecek ülke müdahaleyi istemezse, o zaman müdahale meşru mudur sorusu akıllara gelmektedir.

1974 Kıbrıs harekâtı[177], bu konuda iyi bir örnek teşkil etmektedir. Burada esas sorun, kuvvet kullanma izni veren bir antlaşmanın hukuka uygunluğu sorunudur ki kuvvet kullanmama ilkesinin bir jus cogens kuralı olduğu ve buna aykırı antlaşmaların geçerli olmayacağı yönünde eleştirel anlamda birçok görüş mevcuttur.[178] Sovyetler Birliği'nin 1979 Afganistan müdahalesinde, müdahaleyi meşrulaştırmak için kullandığı 5 Aralık 1978 tarihinde Afganistan ile imzalanan Dostluk, İyi komşuluk ve İşbirliği Antlaşması bu konuda verilebilecek bir örnektir. Ancak BM Genel Kurulu, bu müdahalenin uluslararası hukuka aykırı olduğunu belirtmiştir.[179]

Öte yandan antlaşma yoluyla yapılan davetler konusunda henüz bir fikir birliğine varılamamıştır. Yani antlaşmaların sözleşme özgürlüğü gereği davete zemin hazırladığı ve bunun geçerli olduğu yönünde görüş ile emredici norm görüşü bu konuda iki farklı ayrımın

---

[175] Karaahmetbeyoğlu, s.33.

[176] Rustemova Demirci, "Suriye Krizinde Davetle Müdahale Sorunu", Fatma Taşdemir (Ed.), **Suriye Çatışma ve Uluslararası Hukuk** içinde (117-152), Ankara: Nobel Yayıncılık, 2016, s.139.

[177] Kıbrıs Harekatı'nın hukuki boyutu hakkında bkz. Kudret Özersay, **Kıbrıs Sorunu Hukuksal Bir İnceleme**, Ankara: ASAM, 2. Baskı, 2002

[178] Keskin, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler, s.124.

[179] Karaahmetbeyoğlu, s.35.

tezahürüdür. Sözleşme özgürlüğü görüşüne göre, devletler egemendirler ve bu sebepten kendi egemenliklerini sözleşme ile sınırlayabilirler. Çünkü uluslararası antlaşmalar devletlerin rızası yönünde imzalanmaktadır.[180] Aynı şekilde Uluslararası Sürekli Adalet Divanı (USAD) da Wimbledon kararında, "devletlerin egemenliklerini sınırlayabileceği" görüşünü kabul ettiği görülmektedir.[181]

Emredici normu savunanların görüşü ise, sözleşme özgürlüğünün devletlerin sınırsız özgürlüğü anlamına gelmemesi gerektiğini ve emredici normların sözleşme özgürlüğünü sınırlandırdığını ifade etmektedirler. Emredici normlara aykırı yapılacak olan uluslararası bir antlaşmanın geçersiz olacağını ve bunun bir uluslararası hukuk prensibi olduğunu varsaymışlardır. Bu kapsamda, BM Antlaşması ve Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nde emredici normlara aykırı yapılan sözleşmelerin hukuka aykırı olacağı belirtilmiştir.[182]

BM Antlaşması'nın 103. maddesinde "Birleşmiş Milletler üyelerinin işbu Antlaşma'dan doğan yükümlülükleri ile başka herhangi bir uluslararası anlaşmadan doğan yükümlülüklerinin çatışması durumunda, işbu Antlaşma'dan doğan yükümlülükler üstün gelecektir"[183] Buna göre BM Antlaşmasında yer alan kuvvet kullanma ve içişlerine karışma yasağına mugayir antlaşmalar geçersiz olacaktır.[184]

Viyana Sözleşmesi'nin 53.maddesinde ise "*Bir antlaşma, yapılması sırasında milletlerarası genel hukukun emredici bir normu ile çatışıyorsa batıldır. Bu sözleşme bakımından milletlerarası genel hukukun emredici bir normu, bir bütün olarak Devletlerin milletlerarası toplumunun, kendisinden hiçbir surette sapmaya müsaade edilmeyen ve ancak aynı nitelikte olan daha sonraki bir milletlerarası genel hukuk normu ile değiştirilebilecek olan bir norm olarak kabul ettiği ve tanıdığı bir normdur*" ifadesine yer verilmektedir.[185]

---

[180] Karaahmetbeyoğlu, s.35.
[181] Tunç, s.86.
[182] Karaahmetbeyoğlu, s.35.
[183] T.C Resmi Gazete, BM Antlaşması Türkçe Metin, https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf, (10 Kasım 2020)
[184] Tunç, s.88.
[185] Selcen Erdal, "Uluslararası Andlaşmaların Hukuksal Geçerliliği", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt.23, Sayı.1, (2015), s.82

2.4.3.3. Şekil Bakımından Davet

Davetle müdahalede davetin şekli şartı, davet edecek birimin devleti temsil etme ve davet eden merciinin belirsiz olmasıyla ilgili kısımdır. Bir başka deyişle, yabancı güçleri topraklarına çağırma hususunda davet etmeye yetkili birimin belirlenmesi hususudur. Özellikle iç çatışmaların, iç savaşlara evirildiği ülkelerde meşru otoritenin kim olduğu ya da olacağı sorusu gündeme gelmekte ve hangi tarafın davetinin geçerliliği olacağı tartışılmaktadır.[186] Uluslararası hukuka göre, davet eden makam devletin uluslararası alanda temsilcisi konumunda olmalıdır. Bu kapsamda, devleti temsil belirlenebilmesi için çeşitli ölçütler önerilmektedir ve bunların en bilindikleri; etkin kontrol, demokratik meşruiyet ve negatif eşitliktir.[187]

Devleti Temsil Edecek Mercii Sorunu: Etkin kontrol; devletlerin soyut birer varlık olması sebebiyle bir ülke üzerinde iktidara nasıl geldiğine bakılmaksızın, *de facto* kontrolü sağlayan birimin yetkili hükümet olarak tanınma ölçütüdür. Buna göre, ülke toprakları üzerinde *de facto* kontrol sağlayan birim, uluslararası ilişkilerde ülke adına irade açıklama yetkisini elinde bulundurmaktadır. Bu kontrol, ülkenin tamamında olması gereken bir şarta tabi değildir.[188] Örneğin 1978'de Taraki Afganistan'ın yalnızca %50'ini kontrol etmesine rağmen, uluslararası toplumda yetkili hükümet olarak belirlenmişi. Hükümetlere verilen bu temsil yetkisi, daimi bir yetki olmamakla birlikte başka bir grup, ülkenin kontrolünü elde edene kadar devam etmektedir.[189] Güney Kıbrıs Rum Yönetimi örneği de bu konuda iyi bir örnek olarak değerlendirilmektedir. Zira GKRY, adanın tamamında *de facto* kontrol sağlamamasına rağmen, uluslararası birçok örgüt tarafından adanın *de jure* temsilcisi olarak tanınmaktadır.

Etkin kontrol ölçütü, iç savaş gibi durumlarda çok da belirleyici olmayabilir çünkü çatışan tarafların ülke üzerinde kontrolleri el değiştirebilir veya yitirilebilir. Bu sebepten, iç savaş ya da iç çatışmalarda etkin kontrol ölçütünün belirsizliği savaşan taraflık doktriniyle beraber aşılmaya çalışılmıştır.[190] Savaşan taraflık doktrini, iç çatışma esnasında üçüncü taraf olan ülkelerin, çatışma taraflarına karşı hak ve yükümlülüklerini belirlemek için yapılan bir

[186] Karaahmetbeyoğlu, s.38.
[187] Kırdım, s.4.
[188] Tunç, s.51.
[189] Keskin, Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler, s.122.
[190] Kırdım, s.5.

sınıflandırma ölçütüdür.[191] Bu sınıflandırmaya göre, iç silahlı çatışmalarda üç aşama görülmektedir.

Bunlar; *başkaldırı*, *ayaklanma* ve *savaşan taraflık*'tır. İlk aşama olan başkaldırıda, herhangi bir farklılık uygulanmaz ve asilere karşı iç hukuk yolları uygulanır. İkinci aşama olan ayaklanmada ise, asilerin silahı çatışması süreklilik kazanmakta ve asilere, üçüncü devletlerce birer kimlik verilmektedir. Son aşamada ise artık isyancılar, ülkenin birçok noktasında kontrolü sağlamış durumdadırlar ve kendilerine insancıl hukuk uygulanmaya başlanmıştır. Ancak belirtmek gerekir ki, savaşan taraflık statüsünün tanınması, onun meşru hükümet olarak tanındığı anlamına gelmemektedir ve ayrıca, meşru hükümetin birçok noktada kontrolü yitirmesi de onun, meşruiyetini yitireceği anlamına gelemez.[192]

Şunu da belirtmek gerekir ki, savaşan taraflık doktrinin uygulanmasının en önemli getirisi, muhaliflerin Jus in bella'dan yararlanmasına destek sağlaması olmuştur ancak yakın zamanda hayata geçirilen çeşitli ek protokoller, her koşulda muhaliflere Jus in bello imkânı sağladığı için, söz konusu doktrinin günümüzde pek de önemi kalmamıştır.[193] Öte yandan, savaşan taraflık doktrininin sübjektif değerlendirmelere tabii olabileceği açıktır.

Demokratik meşruiyet ölçütü, meşru hükümetin belirlenmesinde etkin kontrol ölçütünün tek parametre olmasının eleştirisinden yola çıkılarak geliştirilmiş bir ölçüttür ve bu parametreye göre temsil hakkını elinde bulunduracak hükümetin, demokratik bir meşruiyete sahip olması gerekmekledir.[194] Dolayısıyla bir hükümetin, iç çatışma gereği üçüncü bir birime (devlet veya uluslararası örgüt) davette bulunabilmesi için demokratik yollarla işbaşına gelmiş olması beklenmektedir.[195] Ancak bu ölçüt de uluslararası hukuk nezdinde objektif bir ölçüt olmaktan uzaktır zira demokratik meşruiyetten kasıt her ne kadar insan haklarına saygılı olmak ve seçimle işbaşına gelmek gibi kriterleri içerse de seçimle iş başına gelip veya uydurma seçimler yapıp, insan haklarına ve demokrasiye karşıt hareket edenler de olmaktadır. Dahası,

[191] Tunç, s.53.
[192] Albayrak, s.6.
[193] Tunç, s.55.
[194] Kırdım, s.5.
[195] Tunç, s.58.

demokrasi mefhumu devlet temsiliyeti açısından bir uluslararası hukuk normu değildir. Bu sebepten, bu ölçüt de sübjektif yorumlamalara açıktır.

Ancak bir taraftan da demokratik meşruiyete sahip hükümetin darbe girişimine yahut iç ayaklanmaya karşı, uluslararası camiaya davette bulunması gayet olağan görülmektedir. Örneğin ülke içerisinde yaşanan iç çatışmada, seçimle işbaşına gelmiş bir hükümet, ayaklanma neticesinde ülkede hâkimiyeti sağlayan de facto yönetime karşı de jure konuma düşebilir. Bu noktada hangisinin davetinin geçerli olacağı sorusu meydana gelmektedir. Bu sebepten, etkin kontrol ve demokratik meşruiyet ölçütlerinden salt olarak birinin ön plana çıkması sorunun çözümü için yeterli olmamaktadır. İkisinin birden ölçüt olarak bakılması, uluslararası hukuk için daha uygun bir yöntem olacaktır.[196]

Negatif eşitlik ölçütü ise, özellikle Rusya'nın 2009 yılında Güney Osetya'ya yaptığı müdahalenin geçersiz olduğunu gösterirken ön plana çıkan bir ölçüt olmuştur ve bu ölçüte göre, iç çatışmalarda çatışma tarafları herhangi bir dış yardım talep edemeyecektir. Esasen bu ilke, devletlerin davet bahanesine sarılarak kendi çıkarlarını maksimize etmenin önüne geçmeyi amaçlamıştır.[197] Ancak, uluslararası hukukun birçok ilkesinde olduğu gibi bunda da bir konsensus sağlanabilmiş değildir. Ayrıca devletler de genel manada bu ilkeye uymamaktadır. Ülke üzerinde etkin kontrolü sağlamasına bakılmaksızın, meşru hükümetlerin dış yardım talepleri kabul edilebilir görülmektedir. Bu ölçütün bir diğer eleştirisi ise, iki tarafa da dış yardımın olmaması durumunun genelde güçlü olana yani hükümete yaradığı yönünde olmuştur.[198]

Davet Edebilecek Mercii: Davetin şeklî geçerliliği bakımından bir diğer kıstas, davet edecek devlet biriminin kim olacağının belirsizliğidir. USAD, 1923 tarihinde "devletler yalnızca vekil veya temsilcileri olan hükümetler ile eylemde bulunabileceklerdir" yönünde görüş bildirmiştir.[199] Öte yandan 1969 tarihli Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 7. Maddesinde devleti temsile yetkili kişiler, devlet başkanı, hükümet başkanı ve dışişleri bakanı

[196] Karaahmetbeyoğlu, s.44.
[197] *Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia*, Volume II, 2009, http://www.mpil.de/en/pub/publications/archive/independent_international_fact.cfm, (2 Aralık 2019).
[198] Karaahmetbeyoğlu, s.45.
[199] Demirci, Suriye Krizinde Davetle Müdahale Sorunu, s.140.

olarak belirtilmiştir.[200] Örneğin 1983 yılında ABD'nin Grenada'ya yaptığı müdahalede davet, İngiliz Milletler Topluluğu'nun ülkedeki temsilcisi olan vali tarafından yapılmıştır ve bu durum BM Genel Kurulu'nda da açıkça hukuka aykırı olan nitelendirilmiştir.[201]

İlgili belgelerden de görüleceği üzere bir ülkede yaşanan iç çatışmalara ilişkin, hükümet yönünden gelecek daveti yalnızca devlet başkanı, başbakan ya da dışişleri bakanı yapabilmektedir. Bunlar dışında gösterilecek rıza beyanı, davetle müdahalenin şekil açısından sakatlanmasına ve geçersiz olmasına sebep olacaktır. Ancak bu durum, meşru hükümetler nezdinde geçerli olacaktır. De facto bir kontrol sonrası, ülkede yeni bir birim meşruiyetini herhangi bir yolla sağlarsa, bu birimin başındaki kişi de bu daveti yapabilecek noktadadır.

Zaman Açısından Davet: Davetle müdahale konsepti içerisinde, davetin zaman açısından hangi süreci kapsadığı da davetin meşruiyeti açısından önem teşkil etmektedir. Genel kanı, davetin müdahale öncesi ya da müdahale anında yapılırsa meşru olacağı yönündedir. Müdahaleden sonra yapılacak davetin (ki bu bir davet değil yapılmış müdahaleye rıza göstermek olarak tanımlanabilir) geçerliliği konusunda şüpheler çoktur.[202] Müdahale sonrası söylem açısından gösterilen davetin ekseriyetle, müdahale eden devletin lehine oluşu, rızanın gerçekçilik boyutuna şüpheyle yaklaşılmasına sebep olmuştur. Soğuk Savaş sürecinde Sovyetler'in, Macaristan ve Çekoslovakya müdahaleleri, müdahale sonrası gösterilen rızaya en iyi örnekler olacaktır.[203]

Bu sebeplerden ötürü davet mutlaka önceden ya da anında yapılmalıdır. Sonradan yapılacak rıza beyanı, davetle müdahalenin meşruiyetini ortadan kaldıracak bir uygulama olacaktır. Ayrıca, davetin açık bir şekilde yapılması gerekmektedir. Zımni bir davet, müdahalenin üçüncü devletin çıkarları amacıyla yapıldığı görüntüsüne sebep olabilir. Uluslararası Hukuk Enstitüsü'nün raporuna göre davetin şekil şartlarından en önemlisi, davetin

[200] Karaahmetbeyoğlu, s.46.
[201] Albayrak, s.7.
[202] Tunç, s.81.
[203] Rein Mullerson, "Intervention by Invitation", içinde **Law And Force In The New Internatıonal Order**, Lori Fisler Damrosch & David. J. Scheffer eds., 1991, s. 130-131 Aktaran: Abdullah Tunç, "Uluslararası Hukukta Davetle Müdahale", (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), s.81.

hiçbir şüpheye yer vermeyecek biçimde açık ve net olarak beyan edilmesi gerekmektedir. Ev sahibi ülkenin bu davetine dair en ufak şüphe oluşmaması gerekmektedir.[204]

Davetin Geri Çekilmesi: Bir ülkede yabancı bir devletin askeri personelinin bulunması, davetle müdahale konseptiyle sağlanabilir. Açık bir şekilde, yetkili bir makamca ve rızaya dayalı bir davet sonra oluşacak bu durum, uluslararası hukukta emredici normlara mugayir olmadıkça, uygun karşılanmaktadır. Belirtilen müdahale için davette bulunan ülke, aynı şekilde davetini geri çekip, karşı ülke personelinin ülkeden ayrılmasını isteyebilir.[205]

Bu noktada, maddi bakımdan davet başlığında da incelenen uluslararası antlaşmaya dayalı olarak yapılan müdahalelerde, müdahale edilecek devletin sonradan buna müsaade etmek istemediği yönünde beyanı ya da antlaşmadan çekilmesi neticesinde nasıl bir uygulama olması gerektiği hukuken net değildir.[206] Normal şartlarda, 1969 Viyana Sözleşmesi'ne göre antlaşmadan tek taraflı çekilme şartları; i) antlaşma hükümleri bunu öngörmüşse[207], ii) tarafların fesih hakkı tanıma niyetinde oldukları çeşitli verilerden anlaşılıyorsa[208] iii) antlaşmanın doğası gereği tek taraflı fesih hakkı tanındığı kanısı doğarsa[209] iv) öteki taraf antlaşmayı uygulamıyor ya da temel hükümlerini çiğniyorsa[210], olarak belirtilmiştir.

Ancak bu haller dışında antlaşmanın doğası gereği tek taraflı fesih hakkının gerekliliği ön plana çıkmaktadır zira askeri müdahale konseptine dayalı antlaşmalar, diğer sözleşmelerden yapısal olarak ayrılmaktadır. Tamamen bir rıza ile çerçevelenen bu antlaşmalar, rızanın ortadan kalkmasıyla emredici norm olan kuvvet kullanma ve içişlerine müdahale yasağını çiğnemiş olacaktır. Dolayısıyla, diğer tarafa askeri müdahale için rıza gösteren bir antlaşmadan, müdahaleye uğrayacak olan devlet, sözleşme maddeleri içerisinde zikredilmemiş yahut 1969

[204] Tunç, s.80.
[205] Demirci, Suriye Krizinde Davetle Müdahale Sorunu, s.141.
[206] Tunç, s.96.
[207] 1969 Viyana Sözleşmesi, 56/1, https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf, (10 Ekim 2019), s.19
[208] 1969 Viyana Sözleşmesi, 56/1, https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf, (10 Ekim 2019), s.19
[209] 1969 Viyana Sözleşmesi, 56/1, https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf, (10 Ekim 2019), s.19
[210] 1969 Viyana Sözleşmesi, 56/1, https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf, (10 Ekim 2019), s.19

Viyana Sözleşmesi'nde yer alan fesih şartlarını taşımamış olsa bile tek başına çekilebilir, müdahaleye son verdirebilir.[211]

Ancak burada şunu belirtmekte fayda vardır. Bir antlaşmaya dayanan müdahale, karşı devlete uygulanmakta iken, belirli bir süre sonrasında müdahale edilen devletin antlaşmadan çekilmesi veya fesih işlemi uygulaması, karşı devletin fesih işlemine kadar yaptığı müdahale işleminin yasallığını ortadan kaldırmaz. Fesih beyanından sonraki süreçte karşı devletin yapmakta olduğu müdahaleler ise gayri hukukidir.[212] Buradan çıkarılacak sonuç, müdahaleye uğrayacak devlet tek taraflı olsun ya da olmasın veya antlaşmaya bağlı kalsın ya da kalmasın her türlü, davetini ya da vaadini geri çekebilme hakkına sahiptir.

[211] Tunç, s.98.
[212] Carlotta Cassani, "Hukuka Uygunluk Nedeni Olarak Hukukta Rıza", Muharrem Özen, Mustafa Özen (çev.), **TBB Dergisi**, Sayı.77, (2008), s.245.

3. RUSYA'NIN SURİYE HEGEMONYASININ TARİHİ ARKA PLANI

SSCB, İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesine yakın bir dönemden itibaren Orta Doğu ile yakından ilgilenmiş, manda yönetimi altındaki Irak, Suriye, Mısır ve Lübnan gibi ülkelerle diplomatik ilişkiler kurmaya başlamıştır.[213] SSCB'nin özellikle Mısır ve Suriye ile olan ilişkileri diğer ülkelere kıyasla çok daha hızlı bir şekilde gelişti. Fransız manda yönetimin Suriye'den çekilmesinden ve BM'nin ülkenin bağımsızlığını tanımasından iki yıl önce SSCB, Suriye'yi egemen bir devlet olarak tanımış ve erken dönem diplomatik ilişkilerini başlatmıştı.[214] Bağımsızlık tarihinden birkaç ay önce ise Suriye ile imzalanan gizli bir anlaşmada Sovyetler, Suriye'ye askeri ve diplomatik alanda destek vermeyi taahhüt etmişti.[215] Bu anlaşma ile SSCB, manda birliklerinin ülkeden çekilmesi konusunda Suriye'ye uluslararası arenada destek vermeyi, ulusal bir eğitim sistemi ve modern bir ordu kurulması için ülkeye sivil ve askeri eğitmenler göndermeyi kabul etmişti. Bu doğrulta SSCB Suriye'nin BM'deki İngiliz ve Fransızların ülkeden çekilmesi ve bağımsızlığının tanınması yönündeki taleplerini desteklemiştir.[216] Nisan 1946'da Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasından itibaren ise SSCB-Suriye ilişleri artık iki egemen devlet statüsünde devam etmeye başlamıştır.[217]

Bağımsızlığını kazanmasının ardından Suriye siyasetini büyük ölçüde manda idaresi sırasında uygulanan politikalar şekillendirdi. Yeni idareyi ele alan seçkinler, Fransa'nın özerkliğe dayalı yönetim anlayışı nedeniyle yeterince idari deneyim elde edememişlerdi. Bu nedenle kendilerini bekleyen sorunlarla başa çıkabilecek durumda değillerdi.[218] Böylelikle Suriye, 1946'da bağımsızlığını kazandığında oldukça çalkantılı bir döneme girdi. Ülke yeni rejiminin devamını istikrarlı bir şekilde sağlayacak ne ekonomik zenginliğe ne de bütüncül bir toplumsal ittifaka sahipti.[219]

---

[213] Fatma Aslı Kelkitli, "Soğuk Savaş'tan Günümüze Rusya'nın Suriye Politikası", Hasret Çomak (Ed.), **Uluslararası Politikada Suriye Krizi** içinde (359-370), İstanbul: Beta Yayınları, 1. Basım, 2016, s.360.

[214] Mehmet Akif Okur, "Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit Suriye'de Fransız Mandası", **Bilig Dergisi**, Sayı 48, (2009), s. 151.

[215] Rami Ginat, **Syria And The Doctrine of Arab Neutralism From Independence to Dependencesy**, 1. Basım, Portland: Sussex Academic Press, 2005, s.38.

[216] Rami Ginat, "Soviet Policy towards the Arab World", **Middle Eastern Studies**, Vol.32, No.4, 1996, s.323-324.

[217] Sami Kiraz, "Bağımsızlıktan 21. Yüzyıla Suriye-Rusya İlişkileri", Mehmet Akif Okur ve Nuri Salık (Ed.), **Bağımsızlıktan Arap Baharı'na Suriye: İç ve Dış Politika** içinde (291-312), İstanbul: Nobel Yayınları, 2016, s.293

[218] William L. Cleveland, **Modern Ortadoğu Tarihi**, Mehmet Harmancı (çev.), İstanbul: Agora Kitaplığı Yayınları, 1. Basım, 2008, s.257.

[219] Barry Rubin, **The Truth About Syria**, New York: Palgrave Macmillan, 2007, s.73.

Manda dönemindeki böl-yönet politikalarının da etkisiyle Suriye, milliyetinin bütünlüğüne inanmak yerine, etnik ve dini bağlılıklarla özdeşleşen toplum yapısı, ordu ve diğer devlet kademeleri içinde de kendini göstermekteydi. Hizipleşmiş subayların siyasallaşması ülkede birbiri ardına gerçekleşen ve birçoğu kanlı olan darbeleri tetikledi.[220] Bu nedenle Suriye o dönemde; *"pek çok bakımdan bir devlet olmasına karşın bir ulus-devlet değildi; siyasi bir toplumu olmayan siyasi bir oluşumdu."*[221]

Yalnızca 1949-1953 yılları arasında kabine 21 kez değişmiş ve üç askeri darbe gerçekleşmişti.[222] İktidardaki Baas Partisi'nin kendi içinde gerçekleşen ve Sovyet yanlısı bloğu kesin olarak tek güç odağı haline getiren 23 Şubat 1966 darbesine kadar ise Suriye'de 15 askeri darbe gerçekleşmişti.[223] 1966 darbesine kadar geçen süreçte ülkedeki farklı gruplar arasındaki yoğun mücadele, Suriye'nin bağımsız ve tutarlı bir dış politika izlemesinin de önüne geçmişti. Bu kargaşa döneminde Suriye'de SSCB ve ABD arasında değişen bir politika görülse de 1966'dan itibaren ülke dış politikası SSCB'ye giderek yaklaşan bir seyir kazandı.[224]

Askeri eğitimi SSCB'de tamamlamış olan Hafız Esad[225] 1970 yılında Suriye'nin ve Baas Partisi'nin yönetimini tek başına ele geçirdiğinde dış politikada faydacı ve giderek bağımsız hale gelen bir seyir izledi. Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkeleriyle yakın bağlarını koruyarak, özellikle Ekim 1973 Savaşı'ndan sonra Cox'un sosyal kuvvetlerindeki maddi imkânlara adeta delil olarak Sovyet askeri yardımının sürekli akışını sağladı ve ordusunu çağdaşlaştırdı. Aynı zamanda ABD ve diğer Batılı ülkelerle ilişkilerini geliştirmek için yoğun çaba harcadı.[226] Bununla birlikte Esad, SSCB ile olan ilişkilerini her dönemde Batılı ülkelerden daha fazla ön planda tutmuş ve tarihsel bloğun temellerini atmıştır.

Soğuk Savaş döneminde SSCB ve Suriye'nin bölgede oldukça yakın birer müttefik olmalarının birçok nedeni olmakla birlikte belli başlı faktörler daha çok öne çıkmaktadır.

---

[220] Cleveland, s. 361.

[221] Nikolaos Van Dam, **Suriye'de İktidar Mücadelesi: Esad ve Baas Partisi Yönetiminde Siyaset ve Toplum**, Semih İdiz ve Aslı Falay Çalkıvik (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2000, s.22-23.

[222] Salih Yılmaz, **Rusya Neden Suriye'de?,** Ankara: Yazar Yayınları, 1. Basım, 2016, s.153.

[223] Richard F. Nyrop, **Syria, A Country Study**, Columbia: Federal Research Division, 1987, s.36.

[224] Ahmet Emin Dağ, **Suriye Bilad-i Şam'ın Hazin Öyküsü**, İstanbul İHH Araştırma ve Yayınlar Birimi, 2. Basım, 2013, s. 125.

[225] Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, Bursa: Dora Yayıncılık, 6. Basım (1. Cilt), 2014, s.130.

[226] Nyrop, s. 39.

Suriye'nin uzun süreli müttefik olarak ABD yerine SSCB'yi seçmesindeki en önemli faktörler 1950'lerden itibaren Batı karşıtı politikalar izlemeye başlaması[227] ve ülke tarihinin önemli bir kısmında iktidarda olan Baas Partisi'nin Cox'un kavramlarından "fikirler" başlığında değerlendirilecek olan sosyalist/devrimci bir ideolojiye sahip olmasıydı.[228] Bununla birlikte İsrail'in, bağımsız bir devlet olması için yoğun çaba harcamasına rağmen SSCB yerine ABD'yi müttefik olarak seçmesi, SSCB'yi bölgede yeni güçlü müttefikler edinmeye itmiş ve Suriye ile ilişkiler daha güçlü bir zeminde ilerlemeye başlamıştı.[229] SSCB için oluşturulan tarihi blokta Suriye'nin önemi çok büyüktü. Ayrıca Suriye'deki Komünist Parti'nin bölgedeki en güçlü partilerden biri olması ve SSCB'ye sempati ile bakması da yakınlaşma da etkili olmuştu. Suriye'yi SSCB için oldukça önemli kılan bir diğer faktör ise; bölgede ABD'nin çevreleme politikalarına karşı ülkenin jeopolitik konumundan faydalanmak ve Suriye'yi yalnızca politik değil aynı zamanda jeostratejik bir ortak yapmak istemesiydi.[230]

ABD'nin aksine SSCB'nin Orta Doğu'da etkinlik kurmak istemesindeki önceliği enerji kaynaklarının kontrolü değildi. SSCB'nin asıl hedefi, ABD'nin kendisine yönelik uyguladığı çevreleme politikasını Mısır ve Suriye üzerinden delmek ve ABD'nin bölgedeki tek egemen güç olmasının önüne geçmekti.[231] Bu doğrultuda Suriye'nin Orta Doğu'da merkezi bir konumda olması ve Doğu Akdeniz'e önemli uzunlukta bir kıyı şeridinin bulunması, SSCB için sıcak denizlere inme politikası dâhilinde çekici bir alan oluşturmaktaydı.[232]

Suriye açısından SSCB'nin müttefik olarak kabul edilmesinde ise Baas ideolojisinin dışında iki önemli faktör ön plana çıkmaktadır. ABD'nin bölgede İsrail yayılmacılığını diğer Arap ülkelerine karşı askeri ve politik açıdan desteklemesi, Suriye'nin SSCB'yi doğal bir müttefik olarak görmesine yol açması, SSCB'nin ise ABD-İsrail ittifakına karşı Mısır ve Suriye'nin yanında yer alacağını açıkça ortaya koyması bu faktörlerden ilkini oluşturmuştur.[233] Bölgedeki bazı Arap ülkeleri ile çeşitli ittifaklar ve paktlar oluşturan ABD'nin bu politikasından

---

[227] Kelkitli, s.361.
[228] Don Peretz, **The Middle East Today,** USA: Prager Puplishers, 1983, s. 410.
[229] Bilal Karabulut, "Karadeniz'den Ortadoğu'ya Uzanan Bir Dış Politika: Geçmişten Günümüze Suriye-Rusya İlişkileri", **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, Sayı 15, (2007), s.69.
[230] Karabulut, s.69.
[231] Malcolm Yapp, **The Near East since the First World War-A History to 1995**, London: Routledge, 1996, s. 412.
[232] Osman Ağır ve Meram Takar, "Rusya-Suriye İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı", **KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi,** Cilt 13, Sayı 2, (2016), s.296.
[233] Yılmaz, s.154.

endişe duyan Suriye'nin diğer bölge ülkelerine karşı güçlü bir müttefik edinme ihtiyacı SSCB'yi doğal bir müttefik olarak ön plana çıkaran bir diğer önemli faktördür.[234] Tüm bu gelişmeler ışığında SSCB-Suriye yakınlaşmasında belirleyici olan askeri yardımlar, ideolojik faktör ve ABD'ye karşı aynı dünya görüşü, Cox'un tarihi blok ve sosyal kuvvetlerinin ilk adımlarını göstermektedir.

3.1. 1950-1970 Arası Rusya-Suriye İlişkileri

Soğuk Savaş'ın getirdiği toplu durum ile Orta Doğu'da yaşanan politik belirsizlikler ve kutuplaşmalar, Moskova-Şam arasındaki yakınlaşmayı giderek arttırdı ve iki ülke Nisan 1950'de saldırmazlık paktı imzaladı.[235] 1954'te ise Suriye, Çekoslovakya ile imzaladığı askeri anlaşma ile Orta Doğu ülkeleri arasında Doğu Bloku ülkeleriyle askeri alanda ilk anlaşma yapan ülke konumuna yerleşti.[236] Kasım 1955'te imzalanan ticaret anlaşmasından sonra SSCB Suriye'ye askeri ve ekonomik alanda kalkınma hamleleri yapması için krediler sağlamaya ve teçhizat göndermeye başladı. 1955 yılı içinde gelişen bu oldukça yakın ilişkilere ABD'nin desteğiyle SSCB'ye karşı; İngiltere, Irak, Pakistan ve Türkiye tarafından kurulan Bağdat Paktı'nı Suriye'nin de kendisine yönelik bir tehdit olarak algılaması etkili olmuştur.[237]

1950'li yıllar devam ederken SSCB-Suriye ilişkilerinin gelişimine en çok katkı sağlayan olaylardan bir diğeri ise 1956 Süveyş Krizi'ydi. Kriz sırasında SSCB'nin katı bir şekilde Mısır yanlısı bir politika izlemesi, Mısır'da olduğu gibi Suriye'de de bu ülkeye yönelik güçlü bir sempati duyulmasını ve SSCB'nin bölgedeki etkinliğinin daha da artmasını sağladı.[238] SSCB'nin bu hamlelerine karşılık ABD 1957 yılında Eisenhower Doktrini'ni ilan ederek bir denge kurmayı amaçladı.[239] Doktrine göre ABD, Orta Doğu'da komünizmin saldırı tehdidi altında olan herhangi bir devletin kendisinden talep etmesi halinde her türlü askeri ve politik desteği sağlayacaktı.[240] Doktrin; Libya, Irak, Türkiye, İran ve Lübnan tarafından yoğun bir

---

[234] Kiraz, s.295.

[235] Elvin Aghayev ve Filiz Katman, "Historical Backraound and the Present State of the Russian-Syrian Relotions", **Euroupean Researcher**, Vol.35, No.11, (2012), s.2067.

[236] Burak Çalışkan, "Rusya-Suriye İlişkileri Ve Ortadoğu Krizlerine Etkisi", **İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi**, (2016), s.1.

[237] Philip Anderson, "Summer Madness: The Crisis in Syria, August-October 1957", **British Journal of Middle Eastern Studies**, Vol.22, No.1/2, (1995), s.21.

[238] Derek Varble, **The Suez Crisis**, Florida: Osprey Publishing, 2003, s.14

[239] Oral Sander, **Siyasi Tarih: 1918-1994**, Ankara: İmge Yayınları, 2010, s.308-309.

[240] Kelkitli, s.361.

şekilde destek bulurken, Suriye tarafından yapılan açıklamalarda Arap dünyası için asıl tehdidin komünizm değil, Siyonizm ve emperyalizm olduğu vurgulanmaktaydı.[241] Buna karşılık ABD'nin Sovyet yanlısı hükümeti devirmek için bölgedeki bazı müttefik Arap ülkeleri ile birlikte Suriye'de bir askeri darbe planladığına dair söylentilerin yaygınlaşması, Moskova-Şam ilişkilerini daha da güçlendirdi.[242] Esasen Cox tarafından dile getirilen içselleşmenin temellerinin atıldığı süreçlerin bu gelişmeler doğrultusunda yaşandığını söylemek mümkündür. Öyle ki SSCB, Suriye için hayati bir konuma bu olaylar neticesinde yükselmekte.

Süveyş Krizi, Eisenhower Doktrini ve müdahale söylemlerinin ardından daha da sıkılaşan iki ülke arasındaki ilişkilere, o yıllar içerisinde birbiri ardında gerçekleşen askeri ve mali anlaşmalar da katkı sağladı. 1956-57 yıllarında imzalanan bir dizi anlaşmada SSCB ve Doğu Bloku ülkeleri Suriye'ye 350 milyon doları aşkın mali yardımda bulundu.[243] Ayrıca Suriye'de komünizm sempatizanlarının yönetimde etkisinin giderek arttığı bir dönemde bu kişilerden biri olan dönemin Savunma Bakanı Halit el-Azm'ın Temmuz 1956'da Moskova'da SSCB ile imzaladığı anlaşma Suriye'ye 500 milyon dolarlık bir yardım taahhüt ediyordu. Yardım kapsamında 6 yeni havalimanı ve Lazkiye'ye yeni bir liman yapılacaktı. Fakat yardımın önemli bir kısmının silahlanma için kullanılmaya başlanması ve Suriye'nin giderek radikal bir çizgiye kayması bölge ülkeleri nezdinde oldukça endişe ile karşılanmaktaydı. Bölge ülkeleri Suriye'nin Moskova'ya ait bir "uydu devleti" haline dönüştüğünden daha çok emin olmaya başlamışlardı. Dönemin İsrail Başbakanı Ben Gurion, Eisenhower'a yazdığı bir mektupta; *"Suriye'nin milletlerarası komünizmin bir üssü haline gelmesi, zamanımızda özgür dünyanın karşısına çıkan en tehlikeli olaylardan biridir"* ifadelerini kullanmıştı. Çünkü bu anlaşma ile birlikte pek çok Sovyet askeri uzman, Suriye'de bulunma imkânına sahip olmaktaydı.[244] SSCB'nin Suriye'deki "kurumlar" nezdindeki ilk adımları, ülkeye gönderilen askeri ekipmanlar ve silahlar ile olmuştur. Suriye'ye gelen Sovyet askerleri bölgedeki hegemon Sovyetlerin ilk "kurumlarını" kurmuşlardır.

Ancak Suriye-SSCB ilişkilerine 1950'lilerin sonunda sekte vuran bir gelişme yaşandı. Suriye'deki Baas liderleri ülkede süregelen bir kaosun içindeydiler ve iktidarı ellerinde

[241] Karol Sorby, "The Struggle for Syria: The Road Towards the United Arab Republic", **Asian and African Studies**, Vol.9, No.2, (2000), s.217.
[242] Sander, s.308-309.
[243] Karabulut, s. 71.
[244] Fahir Armaoğlu, **20'nci Yüzyıl Siyasi Tarihi**, İstanbul: Alkım Yayınları, 14. Basım, 2004, s.514.

tutamayacakları endişesi taşımaktaydılar. Bu nedenle diğer sol gruplar da dâhil tüm muhalefete karşı güçlerini bir dış destekle pekiştirmeleri gerekmekteydi. Mısır hâlihazırdaki ideolojik tutumu nedeniyle Baas Partisi için en yakın ülkeydi.[245] Farklılıklara rağmen, Mısır ve Suriye'deki siyasi sistemler 1960'ların sonlarında benzer özellikler taşıyordu. Her ikisinde de eski sömürge döneminden kopan askeri subayların liderliğindeki Arap milliyetçisi rejimler vardı. Dolayısıyla bu birleşme halkın refahından ziyade, iki ülkedeki popülist ve otoriter liderlerin, iç ve dış politikadaki çıkarlarına hizmet etmekteydi.[246] Böylelikle 1 Şubat 1958'de Mısır ve Suriye birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kuruldu. Ardından bu birleşme iki ülkede yapılan halk oylaması ile onaylandı.[247] Fakat Suriyeliler giderek artan Mısır hâkimiyetinden memnun kalmadılar. Çünkü Nasır, Suriye'yi Mısır'ın bir eyaleti gibi yönetmeye başlamıştı. Nasır ise, Suriye'nin bu memnuniyetsizliğini yatıştırmak için çok az çaba sarf ettiğinden; Ürdün, Suudi Arabistan ve Suriye'deki iş dünyası tarafından desteklenen "sağcı bir darbe" ile 28 Eylül 1961'de Albay Abdülkerim Nahalawi tarafından BAC'ne son verildi. BAC, 1961'de çöktükten sonra, Suriye'ye yeni bir istikrarsızlık ve siyasi mücadele dönemini miras bıraktı.[248]

8 Mart 1963'te Baas yanlısı subaylar, 18 ay içinde yapılan üçüncü darbe sonucunda yönetimi ele geçirdi.[249] Böylelikle SSCB-Suriye ilişkileri tekrardan onarılmaya başlandı. Ancak Baas Partisi içerisinde SSCB'nin olası hegemonyasına şüpheyle bakan Arap milliyetçisi taraflar bulunmaktaydı.[250] O dönem Baas içindeki mezhepsel hizipleşme dış politikaya da yansımış, Nusayrilerin oluşturduğu partinin radikal kanadı SSCB ile ilişkilerin güçlendirilmesini savunurken, Sünnilerden oluşan ve Mısır yanlısı olan gruplar ise bu önerilere daha temkinli yaklaşmaktaydılar. 1965 yılında SSCB gazetelerinin Baas Partisi'nin uyguladığı sosyalist politikaları övmesi, iki ülke arasındaki yeni ekonomik ve askeri yakınlaşmanın önünü açmışsa da her iki ülke de birbirlerinden henüz tam manada emin olamamaktaydılar.[251]

---

[245] Cleveland, s.362.

[246] Joshua Stacher, **Adaptable Autocrats Regime Power İn Egypt and Syria,** California: Stanford University Press Stanford, 2012, s. 50.

[247] Nyrop, s.31.

[248] Nyrop, s.31-32.

[249] **Milliyet Gazetesi**, "Beklenen Bir İhtilal Oldu, 9 Mart 1963.

[250] Kiraz, s.296.

[251] Rami Ginat, "The Soviet Union and the Syrian Ba'th Regime: From Hesitation to Rapprochement", **Middle Eastern Studies**, Vol.36, No.2, 2000, s.155.

Tarihler 23 Şubat 1966'yı gösterdiğinde henüz 20 yıllık bir bağımsızlığa sahip Suriye'de 15'inci ve en kanlı darbe, Baas Partisi'nin kendi içinde gerçekleşti.[252] Bu darbe ile partinin Sovyet yanlısı radikal kanadını temsil eden ve Suriye'nin elitlerinden olmayan ikinci nesil liderlerden sayılan Salah Cedid ve Hafız Esad yönetimi ele geçirdi.[253] Darbe ile birlikte iktidara yükselen neo-Baas üyeleri, SSCB ile hızlı bir yakınlaşma sürecine girdi. SSCB ise yeni kurulan rejimden emin olduktan sonra ülkeye bir heyet göndermiş ve iki ülke arasında pek çok alanda güçlü anlaşmalar imzalanmıştır.[254] Fakat Haziran 1967'de Arap-İsrail Savaşı'nda Suriye, çok ağır bir yenilgi alarak, hava kuvvetleri yok edilmiş ve Golan Tepelerini kaybetmişti.[255] Bu yenilgi neticesinde herkesin birbirini savaşın sonucunun sorumlusu olarak suçladığı hem ülke hem de parti içinde yeni bir kargaşa ve güç mücadelesi dönemine girildi.[256] Bu güç mücadelesinin sonunda 13 Kasım 1970'de Hafız Esad, Salah Cedid'e karşı ülke tarihinin en son darbesini gerçekleştirerek yönetimde mutlak bir hâkimiyet kurdu.[257]

3.2. 1970-1999 Arası Rusya-Suriye İlişkileri

Bağımsızlıktan Hafız Esad dönemine gelindiğinde Suriye'nin iç ve dış politik durumu oldukça kötü bir durumdaydı. Ülke, yeni rejiminin varlığının devamını sağlayacak ne Suudi zenginliğine ne de Mısır'daki gibi halkın bağlılığına sahipti.[258] Fakat Hafız Esad için birçok siyaset bilimcinin üzerinde ittifak ettiği bir nokta var ki o da Esad'ın hem Suriye'yi hem de dış ilişkilerini etkili bir şekilde kontrol etmesini sağlayan "özel bir karizması ve zekâsının" olduğudur.[259] Esad iktidara gelir gelmez dış politikada çok yönlü ve nispeten yapıcı bir politika izlemeye başladı ve bölgesel sorunları etkili bir şekilde lehine kullanması, Suriye'yi Orta Doğu için güçlü bir oyuncu konumuna yükseltti.[260] Hafız Esad'ın SSCB ile çok yakın ilişkiler

---

[252] Nyrop, s.36.

[253] Raymond Hinnebusch, **Syria Revolution From Above**, New York: Routledge Press, 2001, s.49.

[254] Özge Özkoç, **Suriye Baas Partisi: Kökenleri, Dönüşümü, İzlediği İç ve Dış Politika (1943-1991),** Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayınları, 2008, s.144-145.

[255] Simon Dunstan, **The Six Day War 1967: Jordan And Syria**, New York: Osprey Publishing, 2009, s.66.

[256] Fabrice Balanche, "Go To Damascus, My Son: Alawi Demographic Shifts Under Ba'ath Party Rule", Michael Kerr ve Craig Larkin (Ed.), **The Alawis of Syria War, Faith and Politics in the Levant** içinde 79-106, New York: Oxford University Press, 2015, s. 112.

[257] **Milliyet Gazetesi,** "Suriye'de Baas'a Karşı Darbe Oldu", 14 Kasım 1970.

[258] Rubin, s.73.

[259] Reese Erlich**, Inside Syria: The Backstory of Their Civil War and What The World Can Expect,** New York: Prometheus Books, 2014, s.38.

[260] Nuri Salık, "Suriye Politik Kültüründe Tarihsel Pragmatizm, Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikası ve Türkiye Suriye İlişkileri", **ORSAM Rapor**, Rapor No. 85, (Kasım 2011), s.14.

kurmasında o dönemde en büyük etken Suriye'nin İsrail'e karşı silahlanmak istemesi ve kaybedilen savaşların SSCB desteğiyle telafi edinmek istenmesiydi.[261] SSCB için ise Mısır'da Enver Sedat'ın iktidara gelmesiyle ilişkilerinde bozulmalar yaşanması, Suriye'yi Orta Doğu'da en önemli müttefik konumuna yükseltmişti.[262]

Hafız Esad 1971 yılında ilk yurt dışı ziyaretini Moskova'ya yapmış ve iki ülke arasında o döneme kadarki imzalanan en güçlü askeri anlaşmalar ile SSCB, Suriye'nin Tartus Limanı'nda bir askeri deniz üssü kurma hakkı elde etti. 1971'de faaliyete başlayan Tartus Limanı, Rusya'nın Sovyet coğrafyası dışındaki tek limanıdır. Rusya bu üs sayesinde tüm Akdeniz'de varlığını kabul ettirmektedir.[263] 1970'ler boyunca binlerce Sovyet askeri uzman Suriye'ye geldi ve Suriye'den yüzlerce askeri ve sivil öğrenci Rusya'ya eğitim için gönderildi.[264] Üsler bir ülkenin, başka bir ülkede hegemonya kurması adına kullanabileceği yegane kurumlardır. Cox'un sosyal kuvvetlerinde sıkça bahsettiği kurumlar sacayağı ile Suriye'deki Rus üsleri, SSCB'nin tarihi blok yaratarak yanına çektiği Suriye'deki hegemonyası için çok önemli işlev görmüştür.

Hafız Esad, SSCB'nin Orta Doğu'ya Suriye'ye yönelik hedeflerinin farkındaydı fakat ordusunu güçlendirmek, İsrail'e ve Arap rejimlerine karşı saygın ve güçlü bir ülke konumuna yükselmek için SSCB'nin askeri ve ekonomik yardımına oldukça muhtaçtı. Zira ABD ile ilişkiler İsrail ve diğer birçok neden dolayısıyla oldukça gergindi.[265] Ayrıca askeri ve ekonomik düzenini Sovyet modeline göre kurmuş olması ve Esad'ın ülke içi muhalefeti sindirmek için SSCB istihbaratının desteğini alması da Şam-Moskova yakınlaşmasının önemli nedenleri arasındaydı.[266] Bununla birlikte Mısır'ın 1973 İsrail savaşının ardından giderek Batı yanlısı bir tutum sergilemesi ve nihayetinde 1979 yılında Camp David Anlaşması ile İsrail'le ve dolayısıyla Batı dünyası uzlaşma yoluna gitmesi hem Suriye'ye yönelik tehdit algısını hat safhaya çıkardı hem de Mısır, SSCB için artık etkin müttefik rolünü önemli ölçüde kaybetti. Bu

[261] Şatlık Amanov, "Hafız Esad Dönemi Suriye Dış Politikası", Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin (Ed.), **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, Ankara: Platin Yayınları, 2004, s.202.
[262] David Commins ve David W. Lesch, **Historical Dictionary of Syria**, Lanham: ScareCrow Press, 2014, s.284.
[263] Yılmaz, s.159.
[264] Çalışkan, Rusya-Suriye İlişkileri Ve Ortadoğu Krizlerine Etkisi, s.2.
[265] Sabahattin Şen, **Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım: Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi**, İstanbul: Hemen Kitap, 2. Basım, 2010, s.282.
[266] Karabulut, s.73.

durum Suriye ile SSCB'yi birbirinin alternatifi olamayan müttefikler haline getirdi.[267] 1970'lerin sonuna gelindiğinde SSCB, Suriye'nin artık tek askeri tedarikçisiydi.[268]

Camp David Anlaşması'nın üzerinden çok geçmemişken 8 Ekim 1980'de SSCB-Suriye ilişkileri en üst düzeye taşıyan bir dizi anlaşma daha imzalandı. On beş maddelik anlaşmanın belki de en önemli maddesi; iki taraftan birine bir başka ülke tarafından yapılacak bir saldırı her iki ülkeye de yapılmış sayılacaktı ve taraflar birbirini savunmak için derhal harekete geçecekti.[269] Ayrıca bu anlaşma ile Suriye bölgede oldukça zor durumda kalmasına rağmen SSCB'nin Afganistan'ı işgalini tanımış, SSCB ise Siyonizm'i ırkçılık olarak tanımlamıştı.[270] Tüm bu anlaşmalar sonrası Suriye artık Batı bloğundan tamamen koptu ve adeta SSCB'nin bir uydusu haline geldi.[271] SSCB ile Suriye arasında imzalanan ve Cox'un tabiriyle birbirlerini adeta "içselleştiren" bu anlaşma ile iki ülke birbirlerini yekvücut bir yapı olarak düşünmeye başlamıştır.[272]

SSCB-Suriye ilişkilerinin kırılganlaşması ise 1985'te Gorbaçov'un yönetime geçmesiyle başladı. "Yeniden yapılanma" sürecinin dış politika ayağı kapsamında, askeri harcamaların azaltılmasını öngören Gorbaçov, Suriye'ye gönderilen askeri danışmaların sayısını, satılan silah miktarını yarıya indirdi ve Suriye'nin aldığı askeri ürünlerin parasını peşin ödemeyi talep etti.[273] Bu gelişmelerle ilişkilerde belirgin bir soğuma yaşansa da SSCB ve Suriye bölgede yakın birer müttefik olmayı sürdürdüler.[274]

SSCB dağılma sürecine girerken Rusya'nın Suriye'ye olan ilgisi azaldı ve Suriye'nin en güçlü müttefiklerini kaybetmeye başladıklarını anlamaları uzun sürmedi. O dönemde üst düzey bir Suriyeli yetkilinin ifade ettiğine göre; "Suriye SSCB'nin çöküşüne SSCB'den çok daha fazla üzülmüştü".[275] Suriyelilerin böyle düşünmesi için oldukça haklı nedenleri vardı. Hafız Esad, iktidarının yalnızca ilk üç yılında Moskova'ya altı kez gitmişti ve SSCB'nin

[267] Armaoğlu, s.740.
[268] Efraim Karsh, **The Soviet Union and Syria: The Asad Years**, New York: Routledge, 1988, s.52-53.
[269] Karsh, s.52-53.
[270] Çalışkan, Rusya-Suriye İlişkileri Ve Ortadoğu Krizlerine Etkisi, s.3.
[271] Kiraz, s.299.
[272] Okur, s.53-54
[273] Pedro Ramet, **Soviet Policy Toward Syria, 1976-1986: Factionalism and the Limits of Influence,** Washington: **Kennan Institute for Advanced Russian Studies**, 1986, s.3.
[274] Amanov, s.231.
[275] Rubin, s.55.

Suriye'ye yönelik 1977 yılında 825 milyon dolar değerinde olan silah ihracatı, bir yıl sonra 1 milyar dolara çıkmış ve ertesi yıl Moskova, Suriye'nin 2 milyar dolarlık borcunun yüzde yetmiş beşini silmişti. Sadece Hafız Esad döneminde Sovyetler, Suriye'ye yaklaşık 25 milyar dolarlık askeri teçhizat sağlamıştı. O döneme kadar SSCB tarafından Suriye'ye 4600 tank, 600 savaş uçağı, 170 helikopter, en az iki denizaltı teslimatı yapılmıştı. Bununla birlikte yaklaşık 10 bin Suriyeli subay SSCB ülkelerinde eğitim almıştı.[276]

1980'lerde sayısı beş bini aşan Sovyet askeri uzman Suriye'de faaliyet göstermekteydi. Sovyet denizaltıları Tartus Limanı'nda bulunmakta ve ayrıca Suriye'nin korunması için karadan-havaya füzeler ve Sovyet hegemonyasının en ilginç tezahürü olarak SSCB'deki merkezlerden kontrol edilen pek çok radar istasyonu bulunmaktaydı. Bununla birlikte 1980'lerin ortalarında yaklaşık 500 Sovyet ajanı Şam'da görev yapmaktaydı ve Suriyeli casuslar eğitim için SSCB'ye gönderilmekteydi.[277]

SSCB'nin dağılma sürecine girmesi ve Rusya'nın iç ekonomik sorunlarıyla başa çıkmaya çalışması, Orta Doğu'ya olan ilginin azalmasına neden olmuştu.[278] Birliğin son dönemlerinde ekonomik kaygılar, ideolojik genişleme politikalarının önüne geçmişti. Bu nedenle Rusya, ekonomik buhrandan kurtulmak için yeni müttefikler aramaya yöneldi. Bu doğrultuda Suriye'nin tüm itirazlarına rağmen Gorbaçov yönetimi 1987 yılında İsrail ile ilişkileri yeniden başlatmıştı. Aynı yıl içerisinde Suriye, SSCB'ye üs konusunda tanıdığı imtiyazların eskisi gibi olmayacağı sinyalini veriyordu.[279] SSCB aynı zamanda Orta Doğu'nun Katar, Kuveyt ve BAE gibi zengin ülkeleriyle diplomatik ilişkilerini geliştiriyor ve bu ülkelerden krediler alıyordu.[280] Birlik dağıldığında ise Orta Doğu üzerindeki etkinliğini ABD'ye kaptırmış, Suriye ise kendisinin bölgede İsrail'e karşı denge kurmasını ve saygın bir devlet konumuna yükselmesini sağlayan en büyük müttefikini kaybetmiş, uluslararası bir yalnızlığa sürüklenmişti.[281]

---

[276] Rubin, s.55.
[277] Karabulut, s.77.
[278] Andrej Kreutz, **Russia in the Middle East: Friend or Foe?,** Westport: Praeger Security International, 2007, s.20-22.
[279] Tayyar Arı, **Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, Bursa: MKM Yayıncılık, 2012, s.152-153.
[280] Vitaly Nuamkin, "Russia the CIS and the Arab World After the Gulf Crisis", Dan Tschirgi (Ed.), **Arab World Today**, London: Lynne Rienner Puplishers, 1994, s.215-216.
[281] Jeffrey Mankoff, **Russian Foreign Policy: The Return of the Great Power Politicts**, Maryland: R&L Publishers, 2009, s.11.12.

Her iki ülke de dünya düzeninin yeniden tesis edildiği bu döneme angaje olmak için Batı ile ilişkilerine gelişme çabası içine girdiler. Özellikle bölgede iyice yalnızlaşan ve İsrail'e karşı derin bir korku besleyen Suriye için yeni güçlü müttefikler bulmak ya da eski düşmanların en azından daha az düşman olmasını sağlamak bir gereklilik olmuştu. Bu doğrultuda Hafız Esad 1990 yılının başlarında Bush ile yaptığı bir görüşmede İsrail ile barış konusuna dair açık kapılar bırakmıştı.[282] Çünkü Suriye, artık Rusya'nın desteği de olmadığına göre, kendisinden dört kat hızlı bir şekilde silahlanan ve ekonomik anlamda da aynı performansı gösteren İsrail ile yarışamayacağının farkına varmıştı.[283] Rusya ekonomik bunalım ve ayrılıkçı Çeçen hareketleri gibi kendi iç sorunlarıyla uğraşırken,[284] Suriye Batı ile yakınlaşma fırsatını Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle bulmuştu. Suriye, ABD'nin ekonomik yardım teklifi karşılığında 1991 yılında oluşturulan Irak karşıtı koalisyona 17 bin askerle katılmıştı. Suriye'nin böyle bir politika izlemesinde her ne kadar Baas ideolojisi paydasında buluşsalar da bölgede güçlü bir Irak istememesi ve yeni kurulan bölgesel ve küresel düzene ayak uydurmak istemesiyle ilgiliydi.[285]

İlerleyen süreçte Rusya, Suriye ile ilişkilerini yeniden gözden geçirdiğinde, çok da eski olmayan ortağını yeniden kazanmak ve Almanya ve Çin gibi rakiplerine kaptırmamak için yeni anlaşmalar imzalama yoluna gitmişti. 1994 yılında SSCB döneminde Suriye'ye satılan savaş uçaklarının ve diğer askeri ekipmanların modernizasyonu için iki ülke arasında bir dizi dostluk ve iş birliği anlaşmaları imzalandı.[286] Bununla birlikte Rusya'nın ekonomik anlamda zor zamanlar geçirmesi, ABD'nin Rusya üzerinden Suriye'ye baskı yapmasına neden olmuştu. Suriye'nin Orta Doğu'daki barışı tehdit ettiğini düşünen ABD, 1999 yılında Rusya'nın bu ülkeye silah satışlarını yeniden gözden geçirmesi yönünde görüş bildirmekteydi. Bu baskılar sonucunda aynı yıl Rusya, Suriye'ye saldırı değil, yalnızca savunma amaçlı silahlar satacağını açıklamak zorunda kalmıştı.[287]

---

[282] Daniel Pipes, **Damascus Courts the West: Syrian Politics 1989-1991**, Washington: The Washington Institute, 1991, s.15-17.
[283] Dan Tschirgi, "The Arab World and the Rest of the World", Dan Tschirgi (Ed.), **Arab World Today**, London: Lynne Rienner Puplishers, 1994, s.255.
[284] Kreutz, s.20-22.
[285] Şen, s.296-299
[286] Talal Nizameddin, **Russia and the Middle East**, New York: ST. Martin's, 1999, ss.161-173.
[287] Kiraz, s.302.

3.3. 2000 Sonrası Putin Dönemi Rusya-Suriye İlişkileri

Putin'in 1999 yılında Rusya'da iktidara gelmesi Rus dış politikasında on yıldan uzun bir süredir hâkim olan dondurulmuş dönemin geride bırakılmasını sağlamıştı. Özellikle Hafız Esad'ın aynı yıl ölümünden önce son dış ziyaretini Moskova'ya yapması, iki ülke ilişkilerinin yeniden ivme kazanması anlamını taşıyordu.[288] O dönemde Rusya'nın Suriye'ye karşı daha yumuşak bir tutum sergilemeye başlamasını Rus *İzvestiya* gazetesi şu üç nedene bağlamaktaydı; Rusya'nın İsrail ile barış konusunda Suriye'yi ikna edebileceğini düşünmesi, Rusya'nın Orta Doğu'daki tek üssünün Suriye'de bulunması ve Şam'ın SSCB'den kalan borçlarının en azından bir kısmını ödemeye hazır olmasıydı.[289]

Hafız Esad, 10 Haziran 2000 tarihinde, otuz yıllık diktatörlüğünün ardından kalp krizi sonucu hayatını kaybetmişti. Öldüğünde yerine geçen oğlu Beşar Esad'a, pragmatik fakat pek çok düşman kazanılmış bir dış politikayı, yolsuzluklarla ve adam kayırmalarla dolu bir devlet düzenini, sindirilmiş fakat patlamaya hazır bir toplumsal yapı ile güçlü bir ordu ve istihbarat ağını miras bırakmıştı. Çok geçmeden Baas Partisi yöneticileri, Beşar Esad'ı devlet başkanlığı için aday gösterdi ve Beşar Esad, %97,3 gibi yüksek bir oranla Suriye'nin devlet başkanlığına seçildi.[290] Suriye halkı yeni ve genç liderlerini oldukça umut vadeden biri olarak gördü. Çünkü Beşar, başkan seçtirildikten sonra yaptığı konuşmalarda bu beklentileri oldukça körüklemişti ve "Suriye'nin, Gorbaçov'u" olarak görülmeye başlandı.[291]

Suriye'de olduğu gibi öncesinde Rusya'da da gerçekleşen yönetim değişikliği, Moskova'nın daha faydacı ve akılcı bir dış politika benimsemesini sağlamıştı. Bu doğrultuda Putin'in ilk dönemlerin bölgedeki etkinliği arttırmak için Suriye ile yeni açılımlar yaparak, ilişkilerin daha da güçlenmesine yönelik bir dizi adımlar atıldı.[292] Şubat 2003'te Suriye Petrol Şirketi ile Rus petrol şirketi Zarubezhneft Suriye'deki petrol tesislerini onarmak ve geliştirmek içi "Amrit" isimli ortak bir şirket kurdular. Ayrıca Rus petrol şirketi Suriye'de bazı petrol arama

[288] Kiraz, s.302.
[289] Çalışkan, Rusya-Suriye İlişkileri Ve Ortadoğu Krizlerine Etkisi, s.3 ve Mark N. Katz, "Putin's Foreign Policy Toward Syria", **Middle East Review of International Affairs**, Cilt 10, Sayı 1, (2006), s.53.
[290] David W. Lesch, **Syria The Fall Of The House Of Assad**, London: Yale University Press, 2012, s.4.
[291] Flynt Leverett, **Inheriting Syria Bashar's Trial By Fire**, Washington: Brookings Institution Press, 2005, s.20.
[292] Kreutz, s.25-26.

imtiyazları elde etti. 2004'te Rus mühendisler Fırat Nehri kıyısında bir hidroelektrik santrali inşaatına başladılar.[293]

Fakat o dönemde Rusya ile Suriye ilişkilerindeki en büyük gelişme Beşar Esad'ın 2005'te Moskova ziyareti sırasında yaşandı. Bu ziyaretle Suriye'nin SSCB döneminden kalan 13,4 dolarlık borcunun %73'ü silinmiş ve kalan borç yirmi ayrı taksite bağlanmıştı.[294] Ayrıca Rusya, Tartus Limanı'ndaki üssünün askeri ve ticari anlamda kullanılması hususunda oldukça genişletilmiş imtiyazlar elde etti. ABD ve İsrail'in tüm baskılarına rağmen Rusya, Suriye'ye gelişmiş hava savunma sistemleri satmayı taahhüt etti.[295] Rusya'nın yakın çevresinde yaşanan gelişmeler neticesinde Vladimir Putin muhtemelen Suriye'yi, SSCB döneminde olduğu gibi yakın çevresi dışında kullanabileceği bir kapı olarak görmekteydi.[296] Aynı sene içerisinde gerçekleşen Hariri suikastı sonrası birçok ülkenin tepkisini çeken Suriye, uluslararası alanda kendini yalnız hissederek Rusya'nın desteğine muhtaç bir konuma gelmiştir. Suriye'nin Lübnan'daki varlığını gereksiz bulan Rusya, Suriye'yi kendi eksenine çekmek adına önden ödül verip ardından yalnızlıkla sınıyordu adeta.[297]

Esad'ın 2006'daki Moskova ziyaretinde ise söz konusu anlaşmalar geliştirilerek, 2K22 Tunguska, Pantsyr-S1, Buk-M2 ve Igla-S gibi silahların alımı konusunda anlaşmalar sağlandı.[298] Suriye'nin o dönemde ABD ve İsrail tarafından "Hizbullah terörüne" destek vermekle suçlanması, bu anlaşmaların ciddi bölgesel sorunlar doğurmasına neden olmaktaydı.[299]

Rusya'nın Suriye'ye teçhizat göndererek bu denli yakınlık göstermesi elbette SSCB dönemindeki gibi bazı dış politika hedeflerine sahip olmasıyla ilgiliydi. Suriye'nin Rusya için bu denli önemli olmasında belki de en büyük etken Tartus'daki deniz üssüydü. Ukrayna'nın NATO ile yakınlaşma sürecine girmesi, Rusya'nın er ya da geç bu ülkeyi de Batı'ya kaptıracağı endişesi taşıması sonucunu doğurmuştu. Vladimir Putin'in 2001 yılında kaleme aldığı Rusya

---

[293] Kreutz, s.30.
[294] Fırat Purtaş, "Rusya ve Arap Ortadoğusu", **Akademik Ortadoğu**, Cilt 2, Sayı 2, (2008), s. 63.
[295] Çalışkan, Rusya-Suriye İlişkileri ve Ortadoğu Krizlerine Etkisi, s.5.
[296] Çalışkan, s.62.
[297] Çalışkan, s.62.
[298] Aron Lund, **From Cold War to Civil War: 75 Years of Russian-Syrian Relations**, Stocholm: Swedish Institute of International Affairs, 2018, s.15.
[299] Yasin Atlıoğlu, "Beşşar Esad'ın Rusya Ziyareti Ve Bölgesel Etkileri", TASAM, 22 Ağustos 2008, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/932/bessar_esadin_rusya_ziyareti_ve_bolgesel_etkileri, (20 Aralık 2019).

Federasyonu 2020 Deniz Doktrini'nde de anlattığı gibi Rusya, Karadeniz'deki güvenliğinin sağlanmasına Akdeniz'den başlayacaktır.[300] Rusya'nın hedefi, filosunu sıcak denizlerde olduğu kadar geniş tutmak olduğundan, Tartus Limanı büyük önem taşımaktaydı.[301]

Beşar Esad, 2008 yılında Moskova'ya üçüncü ziyaretini gerçekleştirdi. Bu dönemde iş birlikleri artan bir hızda devam ederken Suriye, 2008'de patlak veren Rusya-Gürcistan Savaşı'nda da Rusya'yı açıkça destekledi.[302] Öyle ki bu durumu Esad, "meşru çıkarların savunması" olarak tanımlamıştır. 2008'deki bu savaş sonrası Rus askeri modernizasyonu başlamış olup Suriye'deki Tartus Limanı Rusya için yeniden odak nokta haline gelmiştir.[303] Tartus Limanı'nın geleceğine dair açıklamalarda bulunan Rus Donanma Şefi Vladimir Vysotsky, bu limanın Rus uçak gemileri için hazır hale getirilmek istendiğini belirmiştir.[304]

Takvimler 2010 yılını gösterdiğinde Medvedev Şam'ı ziyaret eden ilk Rus Devlet Başkanı olmuştur. Bu tarih, artık Rusya-Suriye ilişkileri açısından zirveyi ifade etmektedir. Aynı yıl gerçekleşen NATO Lizbon Zirvesi'ndeki füze sistemine dair alınan kararlar, Rusya'nın Soğuk Savaş'taki psikolojiyi iyice hissetmesine sebep olur ve bu açıdan Suriye'nin önemi daha da artmış görünmektedir.[305]

Rusya'nın Suriye ile olan ilişkileri her geçen gün daha fazla sıkılaşırken, Arap halk ayaklanmalarının Suriye'de bir iç savaşı tetiklemesi ve rejimi bir yıkılma sürecine sokması, Rusya'nın ise buna engel olmak için ülkeye müdahale etmesi, Suriye'yi artık Moskova'nın bir uydusu değil, ona mahkûm bir ülke konumuna getirmiştir.

3.4. Arap Ayaklanmaları ve Suriye İç Savaşı

Neredeyse tamamı otoriter rejimler tarafından yönetilen Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki Arap ülkeleri, 2010 yılının son aylarında modern tarihleri boyunca eşine hiç

---

[300] Vladimir Putin, (Çev.) Anna Davis, *Maritime Doctrine of Russian Federation 2020*, 27 Temmuz 2001, s.11-12 https://dnnlgwick.blob.core.windows.net/portals/0/NWCDepartments/Russia%20Maritime%20Studies%20Institute/Maritime%20Doctrine%20TransENGrus_FINAL.pdf?sr=b&si=DNNFileManagerPolicy&sig=fqZgUUVRVRrKmSFNMOj%2FNaRNawUoRdhdvpFJj7%2FpAkM%3D, (15 Ekim 2020)

[301] Çalışkan, Rusya-Suriye İlişkileri Ve Ortadoğu Krizlerine Etkisi, s.4-5.

[302] Kelkitli, s.363-364.

[303] Lund, s.16.

[304] Lund, s.16.

[305] Çalışkan, s.69.

rastlanmayan ilginç bir dönüşüm sürecine girdiler.[306] Pek çok politik çevre tarafından "Arap Baharı" olarak isimlendirilen bu süreç, statükonun devletle ayrılmaz bir bütün haline geldiği bu ülkelerde çok hızlı değişimlere yol açtı. Askeri darbe, rekabetsiz seçimler ya da veraset gibi demokratik olmayan birçok yolla iktidara gelen ve herhangi bir nedenden dolayı devrilmeyecek olsa hayatları boyunca iktidarda kalacak olan liderler, birkaç ay süren ayaklanmalar sonunda istifa ederek ya da kanlı bir savaş vererek iktidarı terk ettiler.[307] Kimi zaman da bu ayaklanmalar yüzbinlerce insanın öldüğü kanlı bir iç savaşa dönüştü. Ayaklanmaların genel nedenlerine bakıldığında ise; Arap toplumları diktatörler altında neredeyse bütün bağımsızlık tarihleri boyunca ezilmiş, kaynakların adil olmayan bir şekilde kullanımı, ifade özgürlüğünden yoksunluk, eğitim ve sağlık hizmetlerinin yetersizliği, halkın yönetimde yeterince yer almaması, azınlık haklarının ihlal edilmesi gibi daha pek çok neden bu toplumlar arasında onlarca yıldır içten içe büyüyen bir öfkeye neden olmuş ve bu öfke sonunda bir kıvılcımla ateşe dönüşmüştür.[308]

İlk olarak 2010 yılının aralık ayında Tunus'ta işsiz bir gencin protesto amaçlı kendini yakmasıyla başlayan ayaklanmalar, 23 yıllık Zeynel Abidin Bin Ali rejimi devirmiş, sonrasında domino etkisiyle diğer otoriter rejimlere yayılmıştır. İlk ayaklanmalar sonunda Mısır'da 30 yıllık Hüsnü Mübarek, Libya'da 42 yıllık Muammer Kaddafi, Yemen'de Ali Abdullah Salih iktidarları devrilmiş, birçok ülkede uzun yıllar devam eden olağanüstü hâl kaldırılmış ve sınırlı da olsa bazı reformlar yapılmıştır. Suriye, Libya ve Yemen gibi ülkelerde ise "Arap Baharı" ülkenin önceki durumuna göre çok daha kötü sonuçlara neden olmuştur.[309]

Orta Doğu'daki ayaklanmalar 2011 yılının Mart ayına gelindiğinde Suriye'ye de sıçramıştı. Barışçıl başlayan gösterilerin şiddet yolu ile bastırılmak istenmesi ve muhalefetin de buna şiddetle karşılık vermesi, kısa süre içinde ülkeyi geri dönüşü oldukça zor bir iç savaş sürecine soktu.[310] Suriye İç Savaşı; 40 yıldan uzun bir süredir ordu ile güçlendirilmiş ve ülkenin tamamını kontrol eden azınlık rejimi ile çoğunluğu oluşturmasına rağmen ülkedeki hemen her türlü siyasi ve toplumsal haklardan eşit şekilde yararlanamayan muhalefetin süregelen

[306] Oktay Bingöl, Arap Baharı ve Ortadoğu: Çok Eksenli Güç Mücadelesinde Denge Arayışları", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, (2013), s.26.
[307] Mustafa Kibaroğlu, "Arap Baharı ve Türkiye", **ADAM Akademi**, (2011), s.26.
[308] Turan Kışlakçı, **Arap Baharı**, İstanbul: Mana Yayınları, 1. Basım, 2011, , ss.71-111.
[309] Hal Marcovitz, **The Arab Spring Uprisings**, California: ReferencePoint Press, 2013.
[310] Dağ, s.86.

çatışmasının sonucudur.[311] Neredeyse on yıldır devam eden iç savaşta yaklaşık 380 binden fazla insan yaşamını yitirdi[312], 5.6 milyon kişi ülke dışına, 6.2 milyon kişi ise ülke içinde göç etti.[313] Ayrıca iç savaş yalnızca ülkedeki taraflarla sınırlı kalmadı ve uluslararası müdahaleler nedeniyle önce bölgesel bir krizi, ardından küresel bir rekabeti ifade eder hale geldi.[314]

3.5. Rusya'nın Suriye İç Savaşına Müdahalesi

Suriye'de iç savaşın başlamasıyla, Soğuk Savaş dönemindeki en yakın müttefiki olan Rusya ile bu kez çok daha yakın ilişkiler geliştirdi ve nihayetinde bu politikalar 2015 yılında Rusya'nın Suriye İç Savaşı'na rejim saflarında doğrudan müdahil olmasıyla sonuçlandı.[315]

Rusya'nın Arap Ayaklanmaları'na yaklaşımı ilk başlarda Batı'dan daha temkinli bir düzlemde ilerledi. Batı'nın Libya'ya müdahalesi "Haçlı Seferi" olarak nitelendirilse de Rusya bu müdahaleye etkin bir direniş göstermekten uzak kaldı.[316] Kaddafi'nin öldürülmesinin ve Libya'nın Batı kontörlüne girmeye başlamasının ardından, Suriye'de de benzer bir sonucun ortaya çıkmasından ve bir müttefikini daha kaybetmekten endişe eden Rusya, Suriye konusunda hem sahada hem sahada hem de uluslararası platformlarda oldukça aktif bir politika izledi.[317]

2011 yılında patlak veren Suriye krizinde, Esad yönetimine hızlı bir şekilde reformları başlatma çağrısında bulunan Rusya, Libya'daki hataya düşmeyerek Suriye'ye olası bir müdahalenin önüne geçmek istiyordu.[318] 2011 yılının ilk aylarında Rusya, Belarus ve Ukrayna'da da başlayan ve "Slav Baharı" ismini alan protestolar neticesinde Putin, gerek yakın çevresinde gerekse de Suriye topraklarındaki hegemonyasını sürdürebilmek adına Suriye özelinde net bir tavır koymuştur.[319] Bu net kararı en iyi olarak Ekim 2011'de Medvedev'in

---

[311] Yağmur Şen, "Suriye'de Arap Baharı", **Yasama Dergisi**, Sayı 23, (2013), s.57-64.
[312] Fourteen Years Of Championing Human Rights in Syria, 2020, https://www.syriahr.com/en/wp-content/uploads/2020/06/14-y-en.pdf (15.11.2020)
[313] Syrian Civil War Fast Facts, 2020, https://edition.cnn.com/2013/08/27/world/meast/syria-civil-war-fast-facts/index.html, (15.11.2020).
[314] Kiraz, s.305.
[315] Halit Gülşen, "Rusya'nın Suriye Müdahalesi: Kazanımlar, Kayıplar ve Riskler", **Ortadoğu Analiz Dergisi**, Cilt 9, Sayı 79, (2017), s.29.
[316] Mühdan Sağlam, "İnadın Ötesinde: Rusya'nın Suriye Politikası", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 68, No. 4, s.15.
[317] Barış Doster, "Arap Baharı Özelinde Rusya'nın Suriye Politikası", Barış ADIBELLİ (Ed.), **Arap Baharı ve Suriye** içinde (47-68), İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2012, s.53-54.
[318] Doster, s.54-55.
[319] Emre Erşen, "Rusya'nın Suriye Politikası: Fırsatlar, Riskler ve Tehditler", Hasan Basri Yalçın ve Burhanettin Duran (Ed.), **Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri** içinde (149-174), İstanbul: SETA, 2016, s.162.

açıklamalarında görmekteyiz. BMGK'da Suriye'ye yaptırımları öngören tasarıya Çin ile birlikte ret oyu verilmiştir. Bu olay sonrası Medvedev, "Suriye'ye gerçekleştirilecek herhangi bir müdahale bizim kırmız çizgimizdir", açıklamasını yapmıştır.[320] Tasarının kabul edilmemesinin ardından tavrını daha net ifade etmek isteyen Rusya, bölgeye ABD'nin gönderdiği George Bush Uçak Gemisi'ne karşı elindeki tek uçak gemisi olan Amiral Kuznetsov'u Akdeniz'e demirletmiştir.[321]

2012 yılında Medvedev'in yerine devlet başkanlığına tekrar seçilen Vladimir Putin, Çin ziyareti esnasında Rusya ve Çin'in Suriye'ye olası müdahaleye karşı olduklarını belirtmiştir.[322] Aynı tarihlerde ABD tarafından Suriye'ye silah satmakla suçlanan Rusya'da Dışişleri Bakanı Lavrov, bu satışların tamamen önceden imzalanmış ticari anlaşmalar gereği olduğunu açıklamıştır.[323] 2012 yılı içerisinde Suriye'deki karışıklık Halep'e kadar ilerleyip kentin yarısı isyancıların kontrolüne geçtiğinde işler iyice karışmış görünmekteydi. Vladimir Putin'in Şubat ayında kalem aldığı "Rusya ve Değişen Dünya" makalesinde Suriye'de Libya'dakine benzer bir rejim değişikliğine kesinlikle izin vermeyeceğinin altını çizmesi, esasen Rusya'nın ilerleyen yıllarda Suriye için neler yapabileceğini göstermekteydi.[324]

2013 yılının başlarında muhaliflerle birlikte mücadele eden El-Kaide unsurlarının artışı dikkat çekmiştir. Bu artış sonrası da Nusra ile Irak El-Kaidesi'nin birleşmesi ile Irak Şam İslam Devleti (DAEŞ) ortaya çıkmıştır. Hızlı bir ilerleme gösteren örgüt, kısa bir süre içerisinde Suriye'nin doğusunu ele geçirerek Rakka'yı başkent ilan etmiştir.[325] Esasen bölgeye yapılacak olan bir müdahalenin radikal silahlı grupları doğuracağını ifade eden Vladimir Putin'in eli, DAEŞ'in Suriye topraklarında terör estirmesiyle birlikte güçlenmiştir.[326] Bölgedeki yoğunluğu gittikçe artan Rusya'nın 2014 yılında odağı Ukrayna ile yaşadığı kriz ve çatışmaya kaymıştır.[327]

---

[320] Çalışkan, s.72.
[321] Çalışkan, s.72.
[322] Ümit Özdağ, **Küçük Ortadoğu Suriye**, Ankara: Kripto Basım Yayın Dağıtım, 2012, s.135.
[323] Ömer Göksel İşyar, **Suriye Krizi ve Türk Dış Politikası**, Bursa: Hipotez Yayınları, 2017, s.125.
[324] Vladimir Putin, "Russia and the Changing World", *Russia Today,* 27 Şubat 2012, https://www.rt.com/politics/official-word/putin-russia-changing-world-263/, (14 Ekim 2020)
[325] Martin Russell, "Russia in the Middle East From Sideliness to Centre Stage", **European Parliamentary Research Service**, (November 2018), s.2.
[326] Emre Erşen, "Rusya'nın Arap Baharı Politikası", **Ortadoğu Analiz**, Cilt.6, Sayı.,61, s.81.
[327] Çalışkan, s.77.

2014 yılında Yanukoviç'in AB karşıtı kararları neticesinde Ukrayna'da başlayan halk hareketleri ve ardından gelen iç çatışma, Rus milislerin Kırım'ı işgali ve Kırım Parlamentosu'nun bağımsızlık ilanıyla devam etmiş ve sonrasında yapılan bir referandumla Rusya, Kırım'ı ilhak etmiştir. Rusya'nın uluslararası hukuka uygun olduğunu iddia ettiği Kırım'ın ilhakı sonrası Ukrayna'nın doğusu Donetsk ve Luhanks bölgeleri de Rus güçleri tarafından işgal edilmiştir.[328] Dönem içerisinde ABD'nin pasif kalışı ve Obama'nın Suriye'ye müdahale konusunda ikna olamayışı, Rusya'yı daha da aktif bir konuma getirmiştir. Esasen 2013 yılına kadar Rusya tarafından ilan edilen doktrinlerde "değişen güç dengesi", "çok kutupluluk", "karşı güç" gibi tanımlamalara yer vermekteydi. 2013 sonrası uygulanan konsept, karşı güç anlayışından ziyade daha aktif bir dış politikayı öngörmektedir.[329] Yakın çevrede ve Orta Doğu'da hegemon bir güç olmaya çalışan Rusya, bölgedeki Rus faktörünün hamisi olduğu iddiası ile Ukrayna krizinde net bir tavır sergilemiştir. Zira 2001 yılında ilan edilen doktrinden de görüleceği üzere Rusya, Karadeniz ve Akdeniz'i kendi hegemonyasına ait bir bölge olarak görmektedir.

2014'te DAEŞ'in Suriye toprakları üzerindeki etkinliğinin artması, Rusya için büyük bir güvenlik sorunu olarak algılanmıştır. DAEŞ saflarında iki binden fazla Rus vatandaşının savaş bitiminde Rusya'ya dönme ihtimali ve aynı tarihlerde Grozni'de baş gösteren terör saldırıları, Moskova'nın güvenlik algısını sarsacak bir tehdit olarak görülmüştür.[330]

2015 yılının Ocak-Ağustos ayları arasında Esad yönetimi, muhaliflere ve DAEŞ'e toplamda yaklaşık yüzde 18 oranında toprak kaybedince, Suriye'de sirenler Rusya için alarm verir hale gelmişti.[331] Özellikle Ağustos ayından itibaren Suriye'deki askeri varlığını artıran Rusya, ilerleyen süreci planlayarak Lazkiye yakınlarında Bassel el-Esad Hava Üssü üzerine Hmeymim Hava Üssü[332] kurulması için Esad'la anlaşmaya varır ve bu üsse birçok savaş uçağını taşır. Tartus Deniz Üssü için de koruyucu bir görev gören Hmeymim Hava Üssü'nün yaklaşık 2 bin Rus personeli olduğu iddia edilmiştir.[333] Ağustos-Eylül ayları arasında Rusya'nın bu üsse,

[328] Erşen, Rusya'nın Suriye Politikası: Fırsatlar, Riskler ve Tehditler, s.153.
[329] Halit Mammadov, "Rus Dış Politikasında Stratejik – Zihinsel Süreklilik ve Putin'in Dış Politika Doktrini" **İnceleme Araştırma Dizisi**, Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi, 2014, s.64.
[330] Çalışkan, s.79.
[331] Erşen, Rusya'nın Suriye Politikası: Fırsatlar, Riskler ve Tehditler, s.166.
[332] *Rus askerinin Suriye'deki evi Hmeymim Üssü*, 2015, https://tr.euronews.com/2015/11/25/rus-askerinin-suriye-deki-evi-hmeymim-ussu, (10 Mart 2020).
[333] Erşen, "Rusya'nın Suriye Politikası: Fırsatlar, Riskler ve Tehditler", s.163.

30 adet SU-24M Bombardıman Uçağı, 4 adet SU-34 Bombardıman Uçağı, 12 adet SU-25 Saldırı Uçağı, 7 adet Mİ-24 Helikopter ve SU-30SM Avcı uçağı gönderdiği iddia edilmiştir.[334] Üs, uçak ve zırhlı araçlarla doldurulurken bunun gizlilikle yürütüldüğü de dikkat çekmektedir.[335]

Lazkiye'deki Hmeymim Üssü'nde bu hazırlıklar sürerken 28 Eylül 2015 tarihinde Vladimir Putin, Suriye'den talep gelmesi halinde yardım edilmesinin düşünülebileceği ifade eder. 30 Eylül tarihinde ise bizzat Beşar Esad, Rusya'dan askeri yardım talebinde bulunmaktadır. Beşar Esad'ın bu davetinin bir mektup yoluyla yapıldığı Rus basınında dile getirilmiştir. Putin'e doğrudan bir mektup ulaştıran Esad, "terörizmle savaşmak amacıyla" Rusya'dan askeri teçhizat ve operasyonel yardım istemiştir.[336] Kremlin İdaresi Başkanı Sergei İvanov, bu talebi doğrulayarak askeri yardımın sadece havadan olacağını ve Rus kara kuvvetlerinin asla Suriye'de adım atmayacağını söyledi.[337] Sergei İvanov'un bu açıklamasında dikkat çeken bir diğer unsur ise gerçekleşecek olan bu askeri yardımın gerekçesini söylemesidir. İvanov, Suriye'deki teröristlerin Rusya'ya da sıçrayabileceği endişesi içerisinde olduklarını bunun önüne geçmek gerektiğini belirtmiştir.[338] Rusya Federasyonu'nda tezkere kararını, Rus Parlamentosu'nun üst kanadı olan Federasyon Konseyi (Sovet Federatsii) vermektedir.[339] 30 Eylül sabahı Vladimir Putin'in talebi doğrultusunda Konsey oy birliği ile tezkereyi kabul eder ve Rus Silahlı Kuvvetleri'nin Suriye'de görev alması, iç hukuk yönünden onay alır.[340]

30 Eylül sabahı geldiği duyurulan mektubun peşinden Federasyon Konseyi'nin kapalı bir oturumlar aldığı karar, o günün akşamına uygulandı. Rus Havacılık ve Uzay Kuvvetleri'nin

---

[334] Elnur İsmayılov, "Rusya'nın Suriye stratejisi", **Bilgesam Analiz**, İstanbul: Bilgesam, 2015, s.8 ve H.A Derevyanko, "Zatratıy Rossii Na Voennye Deystviya v Sirii", **Sotsnalnoe i ekonomicheskoe Razvitie Atr: Opyt, Problemıy, Perspektivıy,** No.1, (2016), s.62-63.

[335] A. İ. Gusher, "Geopoliticheskie i Strategicheskie Aspekty Operatsii Vozdushno-Kocmicheskikh Cil Rossii V Sirii", **Geopoliticheskiy Zhurnal**, No: 5, (12), 2015, s.16.

[336] *Damask: Bashar Asad Prosil Vladimira Putina o Voennoy Pomoschi*, 2015, https://www.svoboda.org/a/27279326.html, (15 Nisan 2020).

[337] Mariya Leyva, "Prezident Sirii Obratilsya k Roccii s Prosboy o Voennoy Pomoschi*", RBC,* 30.09.2015, https://www.rbc.ru/politics/30/09/2015/560b97489a79476f7150d5d2, (25 Aralık 2019).

[338] *Asad v Pisme Putinu Poprosil o Voennoy Pomoschi v Cirii*, 30.09.2015, https://www.forbes.ru/news/301627-asad-v-pisme-putinu-poprosil-o-voennoi-pomoshchi-v-sirii, (10 Aralık,2020).

[339] *Federalniy Zakon ot, 31.05.1996, g. No 61-F3*, http://kremlin.ru/acts/bank/9446/page/1 (12 Ekim 2020).

[340] *Putin Poprosil Pazresheniya İspolzovat Vooruzhenıe Sılı za Rubezhom*, 30.09.2015, https://www.rbc.ru/politics/30/09/2015/560b8c239a794761eb30053d, (14 Ekim 2020) ve Leonid Polyakov, "Rossiya Pomezhet Cirii v Borbe c İgil", *İzvestiya*, 30.09.2020, https://iz.ru/news/592305, (14 Ekim 2020)

(VKS) belli sayıdaki uçağı Suriye'nin muhtelif yerlerini bombaladı.[341] Rus Savunma Bakanlığı 30 Eylül günü akşam saatlerinde Suriye'deki terörist grupla yönelik havadan askeri operasyon başlattığını duyurdu. Operasyon hakkında konuşan Vladimir Putin, bu operasyonların tamamen hukuka uygun olduğunu dile getirip, sadece havadan operasyonları kapsadığını ve sadece teröristler için yapıldığını söyledi. Putin aynı gün çok önemli bir cümle daha kullandı, "teröristlerin evimize kadar gelmesini bekleyemeyiz, onları oldukları yerde yok etmeliyiz," cümlesi esasen Rusya'nın Suriye müdahalesindeki sebeplerden birini göstermekteydi.[342]

Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'ın bir mektup yazarak, Rusya Federasyonu'nun iç savaşa müdahil olmaya davet etmesi ve peşinden Rusya'nın bunu kabul etmesi Putin'in ülkesinin Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana ilk kez Sovyet coğrafyası dışında bir noktaya geniş bir askeri operasyon başlatması demekti.[343]

3.6. Rusya'nın Suriye Müdahalesi ve Hegemonya

Tarihi seyre baktığımız zaman hegemonik hamleler noktasında Rusya-Suriye ilişkilerini ana hatlarıyla iki döneme ayırabiliriz. İlk dönem 1944-2000 arası, daha çok stratejik ortaklık düzeyinde çeşitli ticaretin yapıldığı ve Cox'un tabiriyle tarihi bloğun tesis edildiği bir süreçtir. İkinci dönem ise 2000 sonrası Putin dönemi ile başlayan aktif eylemlere yönelik süreci kapsamaktadır.[344] Asırlık dostluk ve çeşitli gelenekleriyle bağlı olan Rusya ve Suriye, zengin bir siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel iş birliği mirasına sahiptir. Bu durum, iki devlet arasında kurulan hegemonya düzeninde, özellikle askeri-politik eylemlerde görüş birliği olarak yansımıştır.[345] Bahsi geçen ikinci dönemin de en büyük verileri yüksek miktarda silah satışları, askeri-sanayi destek anlaşmaları, bölgesel ve uluslararası güvenliğe yönelik ortak eylemlerdir.[346]

---

[341] Gusher, s.14.

[342] İlya Usov, Nataliya Raybman ve Aleksey Nikolskiy, "Minoboroniy Podtverdilo, chto Rossiyskie VVS Bombyat Siriyu", *Vedomosti,* 30.09.2015, https://www.vedomosti.ru/politics/articles/2015/09/30/610888-putin-obosnoval-nachalo-voennoi-operatsii, (14 Ekim 2020).

[343] Ben Quinn, "Russia's military action in Syria- timline", **The Guardian**, 14.03.2016, https://www.theguardian.com/world/2016/mar/14/russias-military-action-in-syria-timeline, (14 Ekim 2020).

[344] Mokhammad İbrakhim Nazir, "Osnovnye Faktorıy Voenno-Politicheskogo Sotrudnichestva Rossii i Sirii v Nachale XXI V", **Vestink Mgou. Seriya: İstoriya i Politicheskie Nauki**, No.1, 2015, s.66.

[345] Nazir, s.66.

[346] Nazir, s.66.

Rusya'nın Suriye'de operasyonları 30 Eylül 2015 tarihinden itibaren 2016'daki ateşkese kadar yaklaşık 6 ay sürdü. Rus askeri uzmanlarının bizzat savaşın kaderini değiştirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır öyle ki Hama, Palmira, Lazkiye, Halep, Dera ve Şam'da sayısız bir operasyon silsilesi gerçekleştirildi. Bu operasyonlarla hükümet güçlerinin morali yükselmiş, savaşı seyrinin değişmesinin ilk adımları bu süreçte atılmıştır.[347] Yapılan birçok operasyonlar neticesinde Suriyeli askerlerin de itiraf ettiği gibi bitmek üzere olan bir orduyu Rus askeri uzmanları adeta yeniden diriltti ve deneyimli hale getirdi.[348] Rusya'nın geçmişten gelen tarihi bağlarını kullanarak kendi çıkarları doğrultusunda Suriye'de üsler kurması, silah ve askeri personel temin etmesi bu ülke üzerinde "güç ve zoraki" unsurları ile değil "ihtiyaç ve rıza" unsurları ile bir hegemonya kurduğunu gösterir niteliktedir. Öyle ki Rusya, operasyonlara başladığı Suriye topraklarında 2000 personeli ile günlük olarak 2,5 milyon dolar civarında harcama yapıyordu. Aylar süren bir operasyonun maliyeti hesaplandığında iki ülke arasındaki ilişkinin en azından devamlılığı amacıyla bu uğurda nelerin göze alındığı anlaşılacaktır.[349] Rus askeri operasyonlarının maliyeti genelde sır olarak saklanır ancak Savunma Bakanlığının resmi verilerine göre Hmeymim Hava Üssü'nden sadece bir ayda Rus uçakları, 934 sorti yapmıştır. Günde ortalama 37 uçuş gerçekleştiren Rus uçakları, bölgeyi ağır bombardıman altında tutmuştur.[350]

Rusya ve Suriye ilişkileri, Cox'un sosyal kuvvetlerinde ifade ettiği fikirler, kurumlar ve maddi imkânlar sacayaklarından tamamını karşılamaktadır. Öyle ki fikirler ile kastettiği aynı düşünce ağının içerisinde aynı ideolojileri taşımaları noktasında bir düşünce boyutudur. Önceki bölümlerde de zikredildiği üzere Sovyet-BAAS ilişkisi, her şeyden önce fikirlerin birleştiği bir çıkar ilişkisi idi. Maddi imkânlar düzeyinde en fazla örneğe silah ve ticari ilişkiler girmektedir ki Rusya ve Suriye arasındaki en yüksek iş birliği kalemleri olarak bunlar göze çarpmaktadır. Maddi kurumlar başlığı içerisinde sıkça zikredilen ve en önemlisi 2015'te açılmış olan (ki bu tarih müdahale açısından milattır) üsler görülmektedir. Üslere ek olarak Rusya ve Suriye arasında her zaman kültürel faaliyetler de yüksek seviyede olmuştur. Hegemon güç olarak Rusya, Sovyetler Birliği zamanından itibaren Suriye'de okullar açmış, ülkedeki kurumlarını

[347] Nikolay Plotnikov, **Gumanitarnaya Operatsiya Rossiyskoy Armii v Sirii**, Moskva: Nistitut Vostokovedeniya Ran, 2019, s.6.
[348] Plotnikov, s.7.
[349] Derevyanko, s.56.
[350] Derevyanko, s.60.

artırma yoluna gitmiştir. Bu kurumlardan biri Rusya İş Birliği Ajansı (Rossotrudniçestvo)'na bağlı olan ve Şam'da yer alan Rus Bilim ve Kültür Merkezi, ilk olarak 1976 yılında faaliyetlerine başlar. Ardından iç savaşın başlamasına rağmen eğitime ara vermeyen kurum zaman zaman açılıp kapatılarak Suriye'de faaliyetlerine devam etti. Savaşın ortasında dahi Rus dili ve kültürünü yaymak, bölgedeki Rusları bir araya getirmek ve Rusya hakkında eğitimler vermek faaliyetlerine devam eden kurum, Rusya'nın Suriye'deki en önemli kurumları arasında yer almaktadır.[351]

Rusya İş Birliği Ajansı, 2008 yılında Rus Dışişleri Bakanlığına bağlı bir kurum olarak faaliyetlerine başlamıştır.[352] Bu kurum esasen SSCB döneminde faaliyet gösteren Sovyetler Birliği Yurtdışı İlişkiler Kurumu'nun selefidir. Günümüzde 76 ülkede 83 temsilcisi bulunan bu kurumun amacı; Rus Kültür Merkezlerinin yabancı ülkelerdeki sayısının arttırılması, bilhassa BDT ülkeleri ve Rus diasporası ile etkili projelerin gerçekleştirilmesi, yurtdışında Rusçanın prestijinin artırılması gibi birçok başlık mevcuttur.[353] 76 ülke arasında yer alan Suriye de Rusya'nın hegemonya kurma aracı olan birçok kuruma ev sahipliği yaparak, esasen içeriği "rıza" dolu olan bir hegemonu kabullenmiş olmaktadır.

Suriye'de başka birçok okulda Rusça dersleri verilmektedir. Savaşın baş göstermesiyle ara verilen dersler ilerleyen süreçte yeniden açılarak Rusya'nın Suriye'deki kurum faaliyetlerini devam ettirmişlerdir. Bölgedeki Suriyeliler ve birçok kökenden insana Rusça öğreten okullar, Rus hegemon gücünün adeta yumuşak gücü olarak dikkat çekmektedir.[354] Bu okullardan biri de 2016 yılında Humus'ta açılarak faaliyetlerini sürmektedir.[355]

---

[351] *Rossiyskiy Tsentr Nauki i Kulturıy v Damaske,* syr.rs.gov.ru/ru/about, (15 Ekim 2020).

[352] Suriye'deki Rus Bilim ve Kültür Merkezi, bu kuruma 2008'de bağlanmıştır. Açılışı ise Sovyetler Birliği zamanına denk gelmektedir.

[353] Jale Akhundova, **Rusya'nın Yumuşak Güç Politikaları Mevzuat, Kurumlar, Politikalar**, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2015, s.62-63.

[354] *V Aleppo Vozobnovila Rabotu Shkola po İzucheniyu Russkogo Yazıka*, https://tass.ru/obschestvo/8046377, 18 Ekim 2020).

[355] *V Semnadtsati Shkolakh Sirii Otkrytıy Russkie Klassıy,* https://russkiymir.ru/news/246164/, (18 Ekim 2020).

SONUÇ

Rusya'nın Suriye müdahalesi, bir hegemon gücün kendi çıkarlarını koruyabilmek adına ve bölgedeki tahakkümünü devam ettirebilmek amacıyla uygulanan ve en önemlisi rızaya dayanan bir girişimdir. Orta Doğu'ya ilgisi yüzyıllar öncesine dayanan Rusların bu ilgisi, Çarlık-Sovyet ve Rusya Federasyonu dönemlerinde artan bir ivme yakalamıştır.

Robert Cox'un da tanımında görüldüğü üzere hegemonya; belirli bir güç yapısının yani bu çalışmada Rusya'nın, baskı yoluyla değil rızayı ön plana çıkararak evrenselleşme sürecini ifade etmektedir. Burada Cox'un üzerinde durduğu sosyal kuvvetler kavramı, bir hegemon ilişkisinin önemli sacayaklarıdır.

Cox'un sosyal kuvvetlerde bahsettiği fikirler kavramı, yine kendisinin kavramıyla tarihsel blok içerisinde yer alan SSCB-Baas ilişkisinin temelini çok iyi yansıtmaktadır. Sosyalist bir ideolojiye inanan iki devletin yönetim kadroları, birbirlerinin geleceğini ancak birbirlerinde görmektedirler. Cox'un altını çizdiği içselleşme kavramı tam olarak bu ilişkide gün yüzüne çıkmaktadır. Çalışmanın içerisinde de zikredilen SSCB'nin dağılmasına Suriyelilerin Ruslardan daha çok üzüldüğü sözü, esasen bu içselleşmenin ne boyutlarda olduğunu gözler önüne sermektedir.

Aynı ideoloji inancından dolayı ortak bir fikirler kümesi içerisinde toplanan bu iki devletin hayat görüşleri, yine Sovyetler döneminden itibaren çeşitli maddi imkânlar sacayağında da kendisini bulmuştur. Sovyetler tarafından Suriye'ye bol miktarda teçhizat ve silah satışı, hatta borç silinmesi gibi gelişmeler, ikili ilişkilerde maddi imkânlar çatısı altında gelinen noktayı göstermektedir. Öyle ki Suriye ordusunun günümüzde dahi birçok askeri ve sivil aracı Rus menşeili olup birçoğu Sovyetler döneminden kalmadır. Arap Ayaklanmaları sürecinde de Suriye için bu silahların etkisi büyüktür.

Hegemonya kavramı içerisinde bir başka kuvvet olan kurumlar ise Suriye'de üsler ve okullar nezdinde hayat bulmuştur. Orta Doğu'daki tek askeri üssü Suriye'de bulunan Rusya'nın ülke ile ne denli birlik içerisinde olduğu üsleri sayesinde görülmektedir. Lazkiye'deki Hmeymim Hava Üssü ve Tartus Limanı'ndaki donanma üssü, Rusya'nın bölgeyi kontrolü açısından iki önemli kurumudur. Rus yumuşak gücünün bir diğer uygulaması olan Rossotrudniçestvo'ya ait eğitim kurumları dünyanın birçok ülkesinde Rusya için faaliyet

göstermektedir. Suriye'de Şam'da da bir merkezi yer alan bu okulun Rus hegemonyasının ülkedeki en önemli kurumlarından bir tanesi olduğu açıktır. Üsler ve eğitim kurumları Cox'un ifadesiyle statükonun devamı ve istikrar için önemli yapılardır. Rusya'nın bu topraklarda üs açtıktan sonra kendi vatanını savunur gibi burayı savunması, tamamen hegemonik bir arka planın sonucudur.

SSCB-Suriye ilişkilerinden günümüze dek gelişen ilişki ağı göstermektedir ki bu iki ülke Cox'un sıkça kullandığı tarihsel blok kavramı için çok uygun bir konumdadır. Geçmişten günümüze aynı çıkarlar ve benzer amaçlar uğruna varlıklarını sürdüren bu iki devlet, Arap Ayaklanmaları sırasında da göstermiştir ki tarihsel blok çatısı içerisinde hala aynı noktadadırlar.

Rusya'nın Suriye müdahalesi, çalışma içerisindeki son bölümde ele alındığı üzere davetle müdahale konsepti içerisinde yer almaktadır. Bu konsept, dünyada birçok uygulamaya konu olsa da hala üzerinde net olarak uzlaşılabilmiş değildir. Kavramın esnekliği ya da ölçülemez olması, kavramın uluslararası hukuk nezdindeki ciddiyetini kaybettirmektedir. Ancak yine de bu kavramın uluslararası ilişkilerde kullanılan en genel unsurları dikkate alındığında, Rusya'nın müdahalesinin hukuka uygunluğu görülmektedir. Zira ortada, bizzat Beşar Esad tarafından ulaşan mektup ve talep vardır. Bu talep, müdahalenin uygulanabilirliği açısından rızanın olduğuna dair bir dayanaktır. Burada akıllara gelen soru, bir devlet diğer devlete baskı yoluyla davet ettirmeye çalışırsa ve bu davet zoraki gerçekleşirse, o davetin geçerliliği ne denli uygun olacaktır?

Esasen bir boşluk gibi görünen bu hadise tarihsel blok içerisinde yer alan Rusya-Suriye ilişkileri için pek de geçerli durmamaktadır. Zira Esad ve ekibi tarafından Suriye'ye davet edilebilecek en muteber ülke zaten Rusya'dır. Ancak yine de diğer uygulamalar adına uluslararası hukukta bunun bir boşluk olduğu görülmektedir. Ayrıca, daveti gerçekleştiren mevkiinin ülkedeki meşruiyetinin geçerliliği devam etmekte midir gibi sorular da bu kavramın ölçüt olarak alınırken netleştirmesi gereken bir diğer konudur. Kavramın en önemli unsuru olan rıza, uluslararası hukuku bağlayan bir faktördür. Rıza varsa, diğer çoğu şart ikincil duruma düşeceğinden Suriye'nin beyan ettiği bu rıza, uluslararası hukuka uygunluk açısından yeterli görülmektedir.

Uluslararası hukuka uygun bir şekilde gerçekleşen ve günümüzde halen devam etmekte olan Rusya'nın Suriye müdahalesi, içerisinde rıza unsurunu barındırarak Rusya'nın Putin dönemi ile birlikte tesis etmeye çalıştığı bölgesel hegemonyanın Suriye'deki görüntüsünü oluşturmaktadır. Hegemonyanın kurulması açısından hayati önem taşıyan rıza unsuru, ülkeye davette de önemli bir etken olarak karşımıza çıkmış ve hegemonyanın zoraki değil rıza içerisinde gerçekleştirildiğini kanıtlamıştır.

Bu çalışma ile Sovyetler döneminden itibaren Orta Doğu'da var olan Rusya'nın Putin dönemi yakın çevre ve Orta Doğu'da kurmak istediği hegemonyayı ele almaya çalışmaktadır. Suriye'de tesis ettiği hegemonyasını diğer güçlere kaptırmak istemeyen Rusya, Suriye'nin rızası dâhilinde bölge hegemonluğuna oynamaktadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Akhundova, Jale, **Rusya'nın Yumuşak Güç Politikaları Mevzuat, Kurumlar, Politikalar**, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2015.

Amanov, Şatlık, "Hafız Esad Dönemi Suriye Dış Politikası", Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin (Ed.), **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, Ankara: Platin Yayınları, 2004.

Apak, Eylem Miray, "Uluslararası Hukukta Müdahale Kavramı ve Türkiye'nin Somali ve Afganistan'a Düzenlenen Uluslararasında Müdahalelerdeki Yeri", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Ege Üniversitesi SBE, 2009.

Arı, Tayyar, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, Bursa: Dora Yayıncılık, 6. Basım (1. Cilt), 2014.

Arı, Tayyar, **Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, Bursa: MKM Yayıncılık, 2012.

Arıboğan, Deniz Ülke, **Uluslararası İlişkiler Düşüncesi: Tarihsel Gelişim**, İstanbul: Bahçeşehir Yayınları, 2007.

Armaoğlu, Fahir, **Yirminci Yüzyıl Siyasi Tarihi**, İstanbul: Alkım Yayınları, 14. Basım, 2004.

Balanche, Fabrice, "Go To Damascus, My Son: Alawi Demographic Shifts Under Ba'ath Party Rule", Michael Kerr ve Craig Larkin (Ed.), **The Alawis of Syria War, Faith and Politics in the Levant** içinde. New York: Oxford University Press, 2015, ss.79-106.

Balcı, Ali ve Kardaş, Tuncay, "Realizm", Şaban Kardaş ve Ali Balcı (Ed.), **Uluslararası İlişkilere Giriş** içinde. İstanbul: Küre Yayınları, 2014, ss.85-97.

Bostanoğlu, Burcu ve Okur, Mehmet Akif, **Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Kuram Hegemonya, Medeniyetler ve Robert W. Cox,** Ankara: Gazi Kitabevi, 2008.

Bostanoğlu, Burcu, **Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası**, Ankara: İmge Kitabevi, 2008.

Bottomore, Tom, **Frankfurt Okulu**, Ankara: Vadi Yayınları, 1997.

Bölme, Selin Muzaffer, "ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye: Kuruluşundan Bugüne İncirlik Üssü", **Yayımlanmamış Doktora Tezi**. Ankara Üniversitesi SBE, 2010.

Bölme, Selin Muzaffer, "Nato Zirvesi ve Füze Kalkanı Projesi", **SETA Yayınları**, Aralık. 2010.

Brzezinski, Zbigniew, **Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri**, Çev. Yelda Türedi, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2005.

Brzezinski, Zbigniew, **Stratejik Vizyon: Amerika ve Küresel Güç Buhranı**, Çev. Sezen Yalçın ve Abdullah Taha Orhan, İstanbul: Timaş Yayınları, 2012.

Caşın, Mesut Hakkı, **Novgorod Knezliği'nden XXI. Yüzyıla Rus İmparatorluk Stratejisi**, Ankara: Atlas Kitap, 2. Baskı, 2015.

Cleveland, William L,. **Modern Ortadoğu Tarihi**, Mehmet Harmancı (çev.), İstanbul: Agora Kitaplığı Yayınları, 1. Basım, 2008.

Commins, David ve Lesch, David W., **Historical Dictionary of Syria**, Lanham: ScareCrow Press, 2014.

Cox, Robert ve Schechter, Michael G., **The Political Economiy of a Plural World: Critical Reflections on Power, Morals and Civilization**, London/New York: Routledge, 2002.

Cox, Robert W., "Influences and commitments", Robert W. Cox ve Timothy J. Sinclair (Ed.), **Approches to World Order** içinde. Cambridge: Cambridge University Press, 1996, ss.19-38.

Cox, Robert W., "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory," Richard Little ve Michael Smith (Ed.), **Perspectives on World Politics** içinde. London: Routledge, 2006, ss.394-404.

Cox, Robert W., **Production, Power and World Order: Social Forces in the making of History**, New York, Columbia University Press, 1987.

Cox, Robert, "The international in Evolution" **Millenium: Journal of International Studies**, Vol.35, Issue.3, 2007.

Çalışkan, Burak, "Vladimir Putin Dönemi Rusya'nın Suriye Politikası", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, 2018.

Çalışkan, Burak, "Vladimir Putin Dönemi Rusya'nın Suriye Politikası", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Orta Doğu Enstitüsü, 2018.

Çomak, Hasret, **Uluslararası Politikada Suriye Krizi**, İstanbul: Beta Yayınları, 1. Basım, 2016.

D'encausse, Helene Carrere. **İki Dünya Arasında Rusya**, Çev. Reşat Uzmen, İstabul: Ötüken Neşriyat, 2013.

Dağ, Ahmet Emin, **Suriye Bilad-i Şam'ın Hazin Öyküsü**, İstanbul İHH Araştırma ve Yayınlar Birimi, 2. Basım, 2013.

Demirci, Rustemova, Suriye Krizinde Davetle Müdahale Sorunu, Fatma Taşdemir (Ed.), **Suriye Çatışma ve Uluslararası Hukuk** içinde., Ankara: Nobel Yayıncılık, 2016, ss.17-152.

Doster, Barış, "Arap Baharı Özelinde Rusya'nın Suriye Politikası", Barış ADIBELLİ (Ed.), Arap Baharı ve Suriye içinde (47-68), İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2012.

Dunstan, Simon, **The Six Day War 1967: Jordan And Syria**, New York: Osprey Publishing, 2009.

Eralp, Atilla, "Hegemonya", Atilla Eralp (Ed.), **Devlet ve Ötesi Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar** içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, ss.155-183.

Erlich**,** Reese, **Inside Syria: The Backstory of Their Civil War and What The World Can Expect,** New York: Prometheus Books, 2014.

Erşen, Emre, "Rusya'nın Arap Baharı Politikası", **Ortadoğu Analiz**, Cilt. 6, Sayı 61, 2014, ss.78-81.

Erşen, Emre, "Rusya'nın Suriye Politikası: Fırsatlar, Riskler ve Tehditler", Hasan Basri Yalçın ve Burhanettin Duran (Ed.), **Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri** içinde. İstanbul: SETA, 2016, ss. 149-174.

Erşen, Emre, "Soğuk Savaş Döneminde Dünya Siyaseti", Şaban Kardaş ve Ali Balcı (Ed.), **Uluslararası İlişkilere Giriş** içinde. İstanbul: Küre Yayınları, 2014, ss.41-57.

Firdevsi, **Şehname I**, Necati Lugal, (çev.), Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

Forgacs, David, **The Antonio Gramsci Reader Selected Writings 1916-1935**, New York: New York University Press.

Gill, Stephen ve Law, David, "Global Hegemony and the Structural Power of Capital", Stephen Gill (Ed.), **Gramsci, Historical Materialism and International Relations**, içinde. Cambridge: Cambridge University Press, 1993, ss.93-127.

Gilpin, Robert, **The Political Economy of International Relations**, Princeton University Press, 1987.

Gilpin, Robert, **War and Change in World Politics**, Cambridge: Cambridge University Press, 1981.

Ginat, Rami, **Syria And The Doctrine of Arab Neutralism From Independence to Dependencesy**, Portland: Sussex Academic Press, 1. Basım, 2005.

Gökten, Yeliz Sarıöz, **Hegemonya İlişkilerinin Dünü, Bugünü ve Geleceği**, Ankara: NotaBene Yayınları, 2013.

Gramsci, Antonio, **Selections From the Prison Notebooks**, New York: International Publishers, 1971.

Haas, Marcel de, **Russia's Forgein Security Policy in the 21st Century Putin, Medvedev and Beyond**, New York: Taylor & Francis, 2010.

Hinnebusch, Raymond, **Syria Revolution From Above**, New York: Routledge Press, 2001.

Horkheimer, Max, **Critical Theory**, New York: Seabury Press, 1982.

Hülagü, Funda, "Marksizim ve Eleştirel Teoriler", Evren Balta (Ed.), **Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar Teoriler Süreçler** içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, ss.175-198.

İşyar, Ömer Göksel, **Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu**, İstanbul: ALFA Yayınları, 2004.

İşyar, Ömer Göksel, **Suriye Krizi ve Türk Dış Politikası**, Bursa: Hipotez Yayınları, 2017.

Karaahmetbeyoğlu, İsmail, "Uluslararası Hukukta Davetle Müdahale: Rusya'nın Suriye'ye Müdahalesi", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

Karabulut, Bilal, "Karadeniz'den Ortadoğu'ya Uzanan Bir Dış Politika: Geçmişten Günümüze Suriye-Rusya İlişkileri", **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, Sayı 15, 2007, ss. 67-88.

Karaosmanoğlu, Ali L., **İç Çatışmaların Çözümü ve Uluslararası Örgütler**, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, 1981.

Karsh, Efraim, **The Soviet Union and Syria: The Asad Years**, New York: Routledge, 1988.

Kelkitli, Fatma Aslı, "Soğuk Savaş'tan Günümüze Rusya'nın Suriye Politikası", Hasret Çomak (Ed.), **Uluslararası Politikada Suriye Krizi** içinde. İstanbul: Beta Yayınları, 1. Basım, 2016, ss.359-370.

Keohane, Robert O., **After Hegemony**, New Jersey: Princeton University Press, 1984.

Keskin, Funda, **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler**, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1998.

Keyman, E. Fuat, **Küreselleşme, Devlet, Kimlik, Farklılık: Uluslararası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek**, Çev. Simten COŞAR, İstanbul: Alfa Basım, 2000.

Kışlakçı, Turan, **Arap Baharı**, İstanbul: Mana Yayınları, 1. Basım, 2011.

Kindleberger, Charles P., **The World in Depression 1929-1939**, London: The Penguin, 1986.

Kindleberger, Charles P., **World Economic Primacy: 1500-1990,** New York: Oxford University Press, 1995.

Kiraz, Sami, "Bağımsızlıktan 21. Yüzyıla Suriye-Rusya İlişkileri", Mehmet Akif Okur ve Nuri Salık (Ed.), **Bağımsızlıktan Arap Baharı'na Suriye: İç ve Dış Politika** içinde. İstanbul: Nobel Yayınları, 2016, ss.291-312.

Kreutz, Andrej, **Russia in the Middle East: Friend or Foe?,** Westport: Praeger Security International, 2007.

Lacoste, Yves, **Büyük Oyunu Anlamak Jeopolitik: Bugünün Uzun Tarihi**, İstanbul: NTV Yayınları, 2007.

Lesch, David W., **Syria The Fall Of The House Of Assad**, London: Yale University Press, 2012.

Leverett, Flynt, **Inheriting Syria Bashar's Trial By Fire**, Washington: Brookings Institution Press, 2005.

Lund, Aron, **From Cold War to Civil War: 75 Years of Russian-Syrian Relations**, Stocholm: Swedish Institute of International Affairs, 2018.

Mankoff, Jeffrey, **Russian Foreign Policy: The Return of the Great Power Politicts**, Maryland: R&L Publishers, 2009.

Marcovitz, Hal, **The Arab Spring Uprisings**, California: ReferencePoint Press, 2013.

Mearsheimer, John J., **The Tragedy of Great Power Politics**, Norton Press, New York, 2001.

Modelski, George, **Long Cycles in World Politics,** Seattle and London: University of Washington Press, 1987.

Mullerson, Rein, "Intervention by Invitation", **Law And Force In The New Internatıonal Order**, Lori Fisler Damrosch & David. J. Scheffer eds., 1991.

Nizameddin, Talal, **Russia and the Middle East**, New York: ST. Martin's, 1999.

Nuamkin, Vitaly, "Russia the CIS and the Arab World After the Gulf Crisis" Dan Tschirgi (Ed.), **Arab World Today**, London: Lynne Rienner Puplishers, 1994.

Nye, Joseph S., **Dünya Siyasetinde Başarının Yolu: Yumuşak Güç**, Çev. Rayhan İnan Aydın, İstanbul, Elips Kitap, Ekim 2005.

Nyrop, Richard F., **Syria, A Country Study**, Columbia: Federal Research Division, 1987.

Okur, Mehmet Akif, "Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit Suriye'de Fransız Mandası", **Bilig Dergisi**, Sayı, 48, 2009, ss.137-156.

Okur, Mehmet Akif, **Emperyalizm, Hegemonya, İmparatorluk Tarihsel Dünya Düzenleri ve Irak'ın İşgali**, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 3. Basım, 2010.

Özdağ, Ümit, **Küçük Ortadoğu Suriye**, Ankara: Kripto Basım Yayın Dağıtım, 2012.

Özen, Güngör, "21. Yüzyılda Küresel Hegemonya Kavramı ve Çin Halk Cumhuriyeti Örneği", **Yayımlanmamış Doktora Tezi**. İstanbul Gelişim Üniversitesi SBE, 2019.

Özersay, Kudret, **Kıbrıs Sorunu Hukuksal Bir İnceleme**, Ankara: ASAM, 2. Baskı, 2002.

Özkoç, Özge, **Suriye Baas Partisi: Kökenleri, Dönüşümü, İzlediği İç ve Dış Politika (1943-1991),** Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayınları, 2008.

Öztürk, Zafer, "Hegemonik İstikrar Teorisi Çerçevesinde Dünya Ekonomisinin Yeniden Şekillendirilmesi ve Türkiye'nin Bu Süreçteki Yeri ve Katkısı, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**. Marmara Üniversitesi SBE, 2011.

Özveri, Derya, "Eleştirel Teorinin Temelleri ve Uluslararası İlişkilere Bakışı", Hasret Çomak (Ed.), **Uluslararası İlişkilere Giriş: Teorik Bakış** içinde. Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 2009, ss.181-193.

Pazarcı, Hüseyin, **Uluslararası Hukuk**, Ankara: Turhan Kitabevi, 2005.

Peretz, Don, **The Middle East Today,** USA: Prager Puplishers, 1983.

Pipes, Daniel, **Damascus Courts the West: Syrian Politics 1989-1991**, Washington: The Washington Institute, 1991.

Ramet, Pedro, **Soviet Policy Toward Syria, 1976-1986: Factionalism and the Limits of Influence,** Washington: **Kennan Institute for Advanced Russian Studies**, 1986.

Ransom, Paul, **Antonio Gramsci A New Introduction**, Hempstead, Harvester Wheatsheaf, 1992.

Robert, Kagan **Tarihin Geri Dönüşü ve Rüyaların Sonu**, Çev. Birol Akgün ve Nezir Akyeşilmen, Ankara: Orion Kitabevi, 2008.

Robinson, William I., **Promoting Polyarchy: Globalization, US Intervention and Hegemony**, Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

Rubin, Barry, **The Truth About Syria**, New York: Palgrave Macmillan, 2007.

Sağlam, Mühdan, **Gazprom'un Rusyası Rusya'da Devletin Dönüşümü**, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2014.

Sander, Oral, **Siyasi Tarih: 1918-1994**, Ankara: İmge Yayınları, 2010.

Stacher, Joshua, **Adaptable Autocrats Regime Power İn Egypt and Syria,** California: Stanford University Press Stanford, 2012.

Su, Ali Ercan, "Eleştirel Teori Çerçevesinde Hegemonya ve Alt-Hegemonya: Almanya ve Japonya Örneği", **Yayımlanmamış Doktora Tezi**. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

Şatana, Nil S., "İç Çatışma: Nedenler, Mekanizmalar, Aktörler", Evren Balta (Ed.), **Küresel Siyasete Giriş** içinde**.** İstanbul: İletişim Yayınları 2016, ss.303-319.

Şen, Sabahattin, **Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım: Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi**, İstanbul: Hemen Kitap, 2. Basım, 2010.

Taşdemir, Fatma, "Kuvvet Kullanma Hukuku Açısından IŞİD İle Mücadele", Fatma Taşdemir (Ed.), **Suriye Çatışma ve Uluslararası Hukuk** içinde. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2016, ss. 63-96.

Taşdemir, Fatma, "Suriye İç Savaşı'nda Üçüncü Devletlerin Müdahalesi ve Uluslararası Hukuk", Fatma Taşdemir (Ed.), **Suriye Çatışma ve Uluslararası Hukuk** içinde., Ankara: Nobel Yayıncılık, 2016, ss.157-177.

Taşdemir, Fatma, "Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Ülkeleri Dışında Münferiden Kuvvete Başvurma Yetkisi", **Yayımlanmamış Doktora Tezi**. Ankara Üniversitesi SBE, 2005.

Taşdemir, Fatma, **Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi,** Ankara: USAK Yayınları, 2006.

Tepeyurt, Mehmet ve Coşkun, Bezen Balamir, "Tarihsel Süreçte Bir Kâğıt Asker Olarak Ortadoğu'da Rus Varlığı", Sezgin Kaya (Ed.), **Rusya'nın Doğu Politikası** içinde. Bursa: Ekin Yayınevi, 2013, ss.205-248.

Topal, Ahmet Hamdi, "Uluslararası Hukukta Devlet Destekli Terörizme Karşı Kuvvet Kullanma", **Yayımlanmamış Doktora Tezi**. Ankara Üniversitesi SBE, 2004.

Tschirgi, Dan, "The Arab World and the Rest of the World", Dan Tschirgi (Ed.), **Arab World Today**, London: Lynne Rienner Puplishers, 1994.

Tsygankov, Andrei P., ve Tarver-Wahlquist, Matthew, "Duelling Honors: Power, Identity and the Russia-Georgia Divide", **San Francisco State University Foreign Policy Analysis**, Vol.5, 2009, ss. 307-326.

Tunç, Abdullah, "Uluslararası Hukukta Davetle Müdahale", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

Van Dam, Nikolaos, **Suriye'de İktidar Mücadelesi: Esad ve Baas Partisi Yönetiminde Siyaset ve Toplum**, Semih İdiz ve Aslı Falay Çalkıvik (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.

Varble, Derek, **The Suez Crisis**, Florida: Osprey Publishing, 2003.

Yapp, Malcolm, **The Near East since the First World War-A History to 1995**, London: Routledge, 1996.

Yılmaz, Salih, **Rusya Neden Suriye'de?,** Ankara: Yazar Yayınları, 1. Basım, 2016.

Süreli Yayınlar

Ağır, Osman ve Takar, Meram, "Rusya-Suriye İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı", **KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi,** Cilt 13, Sayı 2, 2016, ss.285-306.

Albayrak, Gökhan, "Uluslararası Hukukta Davetle Müdahale: Mali Örneği", **Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı.26, Ağustos 2018, ss.1-22.

Anderson, Philip, "Summer Madness: The Crisis in Syria, August-October 1957", **British Journal of Middle Eastern Studies**, Vol.22, No.1/2, 1995, ss.21-42.

Arrighi, Giovanni, "Hegemony and Social Change", **Mershon International Studies Review**, Vol. 38, No. 2, 1994, ss.361-376.

Bingöl, Oktay, Arap Baharı ve Ortadoğu: Çok Eksenli Güç Mücadelesinde Denge Arayışları", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, 2013, ss.25-49.

Cassani, Carlotta, "Hukuka Uygunluk Nedeni Olarak Hukukta Rıza", Muharrem Özen, Mustafa Özen (çev.), **TBB Dergisi**, Sayı.77, 2008, ss.236-248.

Çalışkan, Burak, "Rusya-Suriye İlişkileri Ve Ortadoğu Krizlerine Etkisi", **İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi**, 2016.

Demirel, Naim, "Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale ve Hukuki Meşruiyet Sorunu", **FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, Sayı.1, Bahar 2013, ss.152-172.

Derevyanko, H.A, "Zatratıy Rossii Na Voennye Deystviya v Sirii", **Sotsnalnoe i ekonomicheskoe Razvitie Atr: Opyt, Problemıy, Perspektivıy,** No.1, 2016, ss.56-65.

Dilek, Mehmet Sait, "Büyük Güçlerin Politikaları ve Briand-Kellog Paktı", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt.10, Sayı.37, Bahar 2013, ss.145-169.

Duran, Hasan "Yeni Bir Müdahale Şekli 'İnsani Müdahale'", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,** Cilt.6, Sayı.1, 2001, ss.87-94

Elvin, Aghayev ve Katman, Filiz, "Historical Backraound and the Present State of the Russian-Syrian Relotions", **Euroupean Researcher**, Vol.35, No.11, 2012, ss.2066-2070.

Erdal, Selcen, "Uluslararası Andlaşmaların Hukuksal Geçerliliği", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt.23, Sayı.1, 2015, ss.71-94.

Eren, M. Yusuf, "Uluslararası Hukukta Savaşa Varmayan Kuvvet Kullanma Yolları", **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt.3, Sayı.2, 2012, ss.229-260.

Erkiner, Hakkı Hakan, "Uluslararası Hukuk Düşüncesinde Klasik Öğretinin Kuruluşu: Hugo Grotius ve Postgrotien Yazarlar Samuel von Pufendorf, Richard Zouche, Cornelius van Bynkershoek ve Samuel Rachel'e İlişkin İnceleme ve Değerlendirme", **MÜHF-HAD**, Cilt.18, Sayı.3, 2012, ss.3-142.

Gilpin, Robert, "The Theory of Hegemonic War", **The Journal of Interdisciplinary History**, Vol.18, No.4, 1988, ss.591-613.

Ginat, Rami, "Soviet Policy towards the Arab World", **Middle Eastern Studies**, Vol.32, No.4, 1996, ss.321-335.

Gusher, A. İ., "Geopoliticheskie i Strategicheskie Aspekty Operatsii Vozdushno-Kocmicheskikh Cil Rossii V Sirii", **Geopoliticheskiy Zhurnal**, No: 5, (12), 2015, ss.14-20.

Gülşen, Halit, "Rusya'nın Suriye Müdahalesi: Kazanımlar, Kayıplar ve Riskler", **Ortadoğu Analiz Dergisi**, Cilt 9, Sayı 79, 2017, ss.28-31.

Himes, Kennet R., "Intervention, Just War and US National Security", **Theological Studies**, Volume.65, Issue.1, 2004, ss.141-157

İsmayılov, Elnur, "Rusya'nın Suriye stratejisi", **Bilgesam Analiz**, İstanbul: Bilgesam, 2015.

Karakoç, İrem, “Uluslararası Hukukta Emredici Kural Jus Cogens=Premptory Norms Olgusuna Tarihsel Bir Yaklaşım”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt.8, Sayı.1, 2006, ss.87-122.

Karol Sorby, “The Struggle for Syria: The Road Towards the United Arab Republic”, **Asian and African Studies**, Vol.9, No.2, 2000, ss.213-234.

Katz, Mark N., “Putin’s Foreign Policy Toward Syria”, **Middle East Review of International Affairs**, Cilt 10, Sayı 1, 2006.

Keskin, Funda, “BM ve Kuvvet Kullanma”, **Avrasya Dosyası**, BM Özel, Cilt.8, Sayı.1, İlkbahar 2002, ss.149-174.

Kırdım, Şahin Eray, “Uluslararası Hukukta Davet İle Müdahale Örneği: Rusya’nın Suriye’ye Askeri Müdahalesi”, **Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı.1, Bahar 2017, ss.179-190.

Kibaroğlu, Mustafa, “Arap Baharı ve Türkiye”, **ADAM Akademi**, 2011, ss.26-36.

Lake, David A., "American Hegemony and the Future of East-West Relations", **International Studies Perspectives**, Cilt.7, No.1, 2006. ss.23-30.

Mammadov, Halit, “Rus Dış Politikasında Stratejik – Zihinsel Süreklilik ve Putin’in Dış Politika Doktrini” **İnceleme Araştırma Dizisi**, Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi, 2014.

Milliyet Gazetesi, “Beklenen Bir İhtilal Oldu, 9 Mart 1963.

Milliyet Gazetesi, “Suriye’de Baas’a Karşı Darbe Oldu”, 14 Kasım 1970.

Nawaz, M.K., “Intervention By Invitation and the United Nations Charter”, **International Studies**, Vol.1, Issue.2, (April 1959), ss.203-209.

Nazir, Mokhammad İbrakhim,“Osnovnye Faktorıy Voenno-Politicheskogo Sotrudnichestva Rossii i Sirii v Nachale XXI V”, **Vestink Mgou. Seriya: İstoriya i Politicheskie Nauki**, No.1, 2015, ss.63-74.

Nolte, Georg, "Intervention by Invitation", **Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, Online Edition, Rüdiger Wolfrum (Ed.), 2012.

Nye, Joseph, "Soft Power", **Foreign Policy**, No. 80, 1990, ss.71-153.

Okur, Mehmet Akif, "Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit Suriye'de Fransız Mandası", **Bilig Dergisi**, Sayı 48, 2009, ss.137-156.

Özman, Mehmet Aydoğan, "Devletlerin Egemenliği ve Milletlerarası Teşekküller", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt.21, Sayı.1, 1964, ss. 53-121.

Payne, Anthony, "US hegemony and the reconfiguration of the Caribbean", **Review of International Studies,** Vol.20, Issue.2, ss.149-168.

Pirim, Ceren Zeynep, "Uluslararası Sorumluluk Hukukunda Devletlerin Ağırlaştırılmış Sorumluluğu: Kuramsal Bir Değerlendirme", **Public and Private International Law Bulletin**, Vol.32, No.2, 2012, ss.147-182

Purtaş, Fırat, "Rusya ve Arap Ortadoğusu", **Akademik Ortadoğu**, Cilt 2, Sayı 2, 2008, ss.44-75.

Rami Ginat, "The Soviet Union and the Syrian Ba'th Regime: From Hesitation to Rapprochement", **Middle Eastern Studies**, Vol.36, No.2, 2000, ss.150-171.

Russell, Martin, "Russia in the Middle East From Sideliness to Centre Stage", **European Parliamentary Research Service**, November 2018.

Sağlam, Mühdan, "İnadın Ötesinde: Rusya'nın Suriye Politikası", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 68, Sayı 4, ss.211-217.

Salık, Nuri, "Suriye Politik Kültüründe Tarihsel Pragmatizm, Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikası ve Türkiye-Suriye İlişkileri", **ORSAM Rapor**, Rapor No. 85, Kasım 2011.

Snidal, Duncan, "The Limits of Hegemonic Stability Theory", **International Organization**, Vol. 39, No:4, 1985, ss.579-614.

Sofaer, Abraham, "Terrorism, the law, and the National Defense", **Military Law Review**, Vol.126, 1989, ss.89-125.

Şen, Yağmur, "Suriye'de Arap Baharı", **Yasama Dergisi**, Sayı 23, 2013, ss.54-79.

Williams, John Fischer, "Recent Interpretations of the Briand-Kellogg Pact", **Royal Institute of International Affairs**, Vol.14, No.3, May - June 1935 ss.346-368.

Diğer Kaynaklar

1969 Viyana Sözleşmesi, 56/1, https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf, (10 Ekim 2019).

Deconcentration, https://www.merriam-webster.com/dictionary/deconcentration, (6 Hazirn 2020).

Delegitimization, https://www.merriam-webster.com/dictionary/delegitimization, (6 Haziran 2020).

Fourteen Years Of Championing Human Rights in Syria, 2020, https://www.syriahr.com/en/wp-content/uploads/2020/06/14-y-en.pdf (15.11.2020).

Hegemony, https://www.merriam-webster.com/dictionary/hegemony#other-words, (5 Mayıs 2020).

Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, Report Volume II, 2009,http://www.mpil.de/en/pub/publications/archive/independent_international_fact.cfm, (2 Aralık 2019).

Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy, 2007, http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034, (10 Aralık 2020).

Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy, 2007, http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034, (10 Aralık 2020).

Syrian Civil War Fast Facts, 2020, https://edition.cnn.com/2013/08/27/world/meast/syria-civil-war-fast-facts/index.html, (15.11.2020).

T.C Resmi Gazete, BM Antlaşması Türkçe Metin, https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf, (10 Kasım 2020) s.5.

Türk Dil Kurumu (TDK) internet sitesi, Hegemonya, https://sozluk.gov.tr/?kelime=hegemonya (Erişim: 11.03.2020).

Atlıoğlu, Yasin, "Beşşar Esad'ın Rusya Ziyareti Ve Bölgesel Etkileri", TASAM, 22 Ağustos 2008, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/932/bessar_esadin_rusya_ziyareti_ve_bolgesel_etkileri, (20 Aralık 2019).

Rus askerinin Suriye'deki evi Hmeymim Üssü, 2015, https://tr.euronews.com/2015/11/25/rus-askerinin-suriye-deki-evi-hmeymim-ussu, (10 Mart 2020).

Damask: Bashar Asad Prosil Vladimira Putina o Voennoy Pomoschi, 2015, https://www.svoboda.org/a/27279326.html, (15 Nisan 2020).

Federalniy Zakon ot, 31.05.1996, g. No 61-F3, http://kremlin.ru/acts/bank/9446/page/1 (12 Ekim 2020).

Leonid Polyakov, "Rossiya Pomezhet Sirii v Borbe s İgil", *İzvestiya*, 30.09.2020, https://iz.ru/news/592305, (14 Ekim 2020).

Usov, İlya, Raybman, Nataliya ve Nikolskiy, Aleksey, "Minoboroniy Podtverdilo, chto Rossiyskie VVS Bombyat Siriyu", *Vedomosti,* 30.09.2015, https://www.vedomosti.ru/politics/articles/2015/09/30/610888-putin-obosnoval-nachalo-voennoi-operatsii, (14 Ekim 2020).

Putin Poprosil Pazresheniya İspolzovat Vooruzhenıe Sılı za Rubezhom, 30.09.2015, https://www.rbc.ru/politics/30/09/2015/560b8c239a794761eb30053d, (14 Ekim 2020).

Rossiyskiy Tsentr Nauki i Kulturıy v Damaske, syr.rs.gov.ru/ru/about, (15 Ekim 2020).

Leyva, Mariya, "Prezident Sirii Obratilsya k Rossii s Prosboy o Voennoy Pomoschi*", RBC,* 30 Eylül 2015, https://www.rbc.ru/politics/30/09/2015/560b97489a79476f7150d5d2, (25 Aralık 2019).

Quinn, Ben, "Russia's military action in Syria- timline"*,* **The Guardian**, 14.03.2016, https://www.theguardian.com/world/2016/mar/14/russias-military-action-in-syria-timeline, (14 Ekim 2020).

Asad v Pisme Putinu Poprosil o Voennoy Pomoschi v Cirii, 30.09.2015, https://www.forbes.ru/news/301627-asad-v-pisme-putinu-poprosil-o-voennoi-pomoshchi-v-sirii, (10 Aralık 2020).

Putin Sravnil Vtorzhenie v Liviyu s Krestovym pokhodom, 2011, https://www.pravda.ru/news/world/1070915-putin/, (07.12.2020).

Putin, Vladimir, (Çev.) Anna Davis, *Maritime Doctrine of Russian Federation 2020*, 27 Temmuz 2001, s.11-12, https://dnnlgwick.blob.core.windows.net/portals/0/NWCDepartments/Russia%20Maritime%20Studies%20Institute/Maritime%20Doctrine%20TransENGrus_FINAL.pdf?sr=b&si=DNNFileManagerPolicy&sig=fqZgUUVRVRrKmSFNMOj%2FNaRNawUoRdhdvpFJj7%2FpAkM%3D, (15 Ekim 2020).

Putin, Vladimir, "Russia and the Changing World", *Russia Today,* 27 Şubat 2012, https://www.rt.com/politics/official-word/putin-russia-changing-world-263/, (14 Ekim 2020).

V Aleppo Vozobnovila Rabotu Shkola po İzucheniyu Russkogo Yazıka, https://tass.ru/obschestvo/8046377, (18 Ekim 2020).

V Semnadtsati Shkolakh Sirii Otkrytıy Russkie Klassıy, 15.09.2018, https://russkiymir.ru/news/246164/, (18 Ekim 2020).